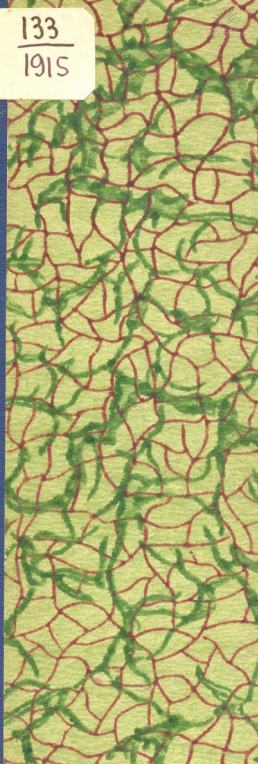

133

1915

მ. ლ. მ. ნ. მ. ი.

მწიბა შესწავლილად
1-112208

შინაარსი.

1. საზოგადოების სულიერი განწყობილება.
2. ცხოვრება და ერობა.
3. წოდება და ერობა.
4. საეროთო კანონების განხილვა.
5. 1890 წლ. საეროთო კანონი.
6. ახალი ხანა ერობის ცხოვრებაში.
7. ჩვენი ცხოვრება და ერობა.
8. ჩვენი ერობა.
9. მეფის მოადგილეს საეროთო ცირკულიარი
10. ერობა და დასელები
11. ერობა და საზოგადოებრივი ბრძოლა.
12. ერობა თუ კოოპერაცია?

ტფილისი

სტამბა „ზრომა“ მუხრანის ქუჩა.
1915 წ.

ეროვნული სახარტიკოლოგი

საზოგადოების ხულიერი განწყობილება.

ომის პირველ ხანას ქართული პრესა ფხიზლად შეხვდა. მთელი საზოგადოება გაიმსკვალა გრძნობით: თანამედროვე ომი ძირ-ფესვიანად შეარყევს არსებულ მდგომარეობას: ეკონომიურს, სოციალურს, პოლიტიკურს. დიდ გავლენას მოახდენს აზროვნებაზე, ნიადაგს შეუმზადებს ახალ ხასიათის საერთაშორისო განწყობილებას და სხვ. ერთი სიტყვით, დიდი იყო ომის გავლენა. ამას ვგრძნობდით. ეს იმის დიდი საბუთი იყო, რომ დიდი იქნებოდა ომის ნაყოფი. ეს აზრი მართალი იყო, მართალია ეხლაც. შეიძლება ზოგს ეს ომი ხანმოკლედ მიაჩნდა, ამიტომ მისი შედეგის, ნაყოფის მიღებასაც ჩქარობდა. ომი რომ ხანგრძლივი გამოდგა ეს სრულიად არ ნიშნავს იმას, რომ გაქარწყლდება მისი გავლენა ცხოვრებაზე. პირიქით, ომი საბალხო ხდება. ცხადია საზოგადოებრივ ნებას, ხალხის სურვილს მეტი ძალა ეძლევა, მეტი საშუალება, რომ გაანადღოს სულისა და გულის ზრახვანი. ამნაირად, ომის გავლენა კი-

დევ უფრო მეტი ცხოვრებაზე, უფრო ძირითადი, საფუძვლიანი, ღრმა და ფართე იქნება ის ცვლილება, რომელსაც ომი გამოიწვევს.

ვინც ომს სერიოზულად უყურებდა ის ფართედ აყენებდა პოლიტიკურ საკითხე'ს. რა ულია მომენტი, დიდ სახელმწიფოების ცხოვრება სასწორზეა გატანილი და ცხადია პოლიტიკურ ოაზრესათვის შეუძლებელი იყო პორიზონტის შეზღუდვა, დიდ იმედების ნამცეცხვებზე გადახურდავება.

ასეთი დიდი იმედით იყო აღჭურვილი ქართველ ხალხის ის ნაწილი, რომელიც პოლიტიკური ცხოვრებით არსებობს. მარტივად: რა ფორმაში გამოიხატებოდა პოლიტიკური ცვლილება, განწყობილება, კონიუნქტურა? ამ საკითხის გაკვეთვა შეუძლებელი იყო, რამდენადმე შეუძლებელია ეხლაც. დიდი ომი დიდ ბერუსსაც ჰქმნის ხოლმე. არა მარტო ბრძოლის ველზე, აზროვნების სარბიელზედაც. ამიტომ მხოლოდ წინასწარმეტყველება იქნებოდა კონკრეტულად რისივე თქმა. ასე იყო საერთოდ: დიდი ცვლილება მოხდება. და რაკი ისტორიული ტრადიციაა — ცვლილება დემოკრატიისა და ერების განთავისუფლების სასარგებლოდ, ჩვენს მსჯელობასაც, იმედსაც ისტორიული და ლოდიკური საფუძველი ჰქონდა, ეხლაც აქვს, რომ ერი უფლებას მიიღებს, დემოკრატია წელს აიღებს, გაიმარჯვებს. ასე ვფიქრობდით, ეხლაც ასე ვფიქრობთ. მაგრამ, რამდენ დაც ხანგაძლივდა ომი, რამდენადაც იმედი მომავლის წიაღში გა-

დაიდვა, იმდენადვე განელდა რეტერესიც, საზოგადოების პოლიტიკური გრძნობაც დაჩლუნგდა...

მეორეს მხრივ ფრიად საყურადღებო შეიქმნა ეს ომი. ვინც ომისაგან დიდ რამეს მოელოდა, მისი იმედი ომის მსვლელობამ გააორაკეცა. მეტი სიმაგრე მიანიჭა მის აზროვნებას. თუ ჩვენ დიდ ცვლილებებს ომის შედეგად მოველოდით მხოლოდ, ეხლა აშკარაა: თვით ომის პროცესში, ომის დროსაც შესაძლებელი ხდება დიდი პოლიტიკური და ადმინისტრაციული ცვლილებები. ჯერ-ჯერობით ამ ცვლილებასაც ზემოდ აღნუსხულ ტენდენციის ხასიათი აქვს. რუსეთში მაგ., ებრაელების უფლების აღდგენაზე ლაპარაკობენ. საჰინისტროში დიდი ცვლილებები მოხდა, ხდება კიდევ, ხოლო ვაჭრობა-მრეწველობის ყრილობა ერთხმად ადგენს—**ამნიხტიას**. აქვეყნებენ კანონ-პროექტს შემოსავლის კვალობაზე გადასახადის შემოღების შესახებ.

ჯერ-ჯერობით, ომის პროცესში და ჩვენი საზოგადოების პოლიტიკურ ყურადღებით ოდნავ შესუსტების დროს მეტის სიმწვავეთ წარმოსდგა ჩვენი ცხოვრების წინაშე—**ერობის საკითხი**. ერობის საკითხმა ერთი აურ-ზაური გამოიწვია ჩვენს საზოგადოებაში. მაგრამ ის აურ-ზაური ნათლად მოწმობს: ნაწილი ჩვენი საზოგადოებისა ფრიად მოღლილა, იმედი უკეთესი მომავლისა წარკვეთია და მზად არის ყველაფერი დავიწყებას მისცეს, ოღონდ ნათოტებს წაავლოს ხელი. ერობა ნათოტია იმ

იდეალთან, შედარებით, რომელსაც ჩვენ ვემსახურებით, ის მხოლოდ ელემენტია იმ წყობილების, რომლის შემოღებას მოვითხოვთ, საერთოდ ის დიდი პოლიტიკია ამ ჟამად და მისი მნიშვნელობის დაფასებაც მიუდგომლად უნდა მოხდეს.

ერობის საკითხმა უკვე სათანადო დიფერენციაცია მოახდინა ჩვენს საზოგადოებაში. ჯერ კიდევ არ განხორციელებულა იგი, წარმოიდგინეთ, კანონ-პროექტიც არაა აღძრული, საკანონმდებლო დაწესებულებაში შეტანილი და ჩვენი საზოგადოება რამდენიმე ჯგუფად გაიყო. ეს იმიტომ, რომ ერობის საკითხი ეხლა პრაქტიკული სიკითხია და მის შემოღებას ყველა მოელოდა. ამი ჟამაა, ბევრს ის ერობაც აკმაყოფილებს, რომელიც რუსეთშია ეხლა, 1890 წლის დებულების თანახმად რომ მოქმედებს. ბევრთათვის მეტი აღარაფერია საჭირო, მთელი „პოლიტიკური“ საკითხიც გადაჭრილია. გაუმჯობესობის მხრივ მცირე შესწორება შეიტანეთ 1890 წლის დებულებაში, შესცვალებთ შემავიწროვებელი კანონები 1899, 1900, 1902 წლების და კიდევ მეტი ნაწილი ჩვენი საზოგადოებისა ნეტარებას მიეცემა, მისი პოლიტიკური არსება კონსერვატიულ გრძნობით გარეღინთება. ეს ჩვენთვის ეხლა ნათელია. რამდენიმე კრებამ ტფილისში—ეს დაამტკიცა. ესრედ წოდებულ დაწესებულებათა საზოგადოების რადიკალიზმი—ფუჭი გამოდგა. არავითარი ღრმა და ფართე ინტერესი მათში არ არსებობს. პოლიტიკი მათ აკმა-

ყოფილებს, ნამცეცი, ნაფოტი—მათი იდეალია. ოღონდ რალაცა და მორჩა —გათავდა. ჩვენში პოლიტიკური ლიბერალიზმიც არ არსებობს. რუსის ვაჭრებისა და მემამულეების გამბედაობა, უკეთ, პოლიტიკური გამჭრიახობაც არ არის. ჩვენი საზოგადოების ასეთი დაცემული სულიერი განწყობილება ფრიად სავალალოა. სწორედ რომ დაჩაგრულ ერის ძალები უნდა აძლევდეს ტონს სახელმწიფოს სხვა ძალებს, ჩვენში კი საღი და მტკიცე აზროვნებაც დაბნული და მოსპობილია.

ასეთია მდგომარეობა. დაუძლურდა საზოგადოება. დაბურდავდა მისი მოთხოვნილება. მაგრამ თუ ასეთი ცვლილება დაეტყო საზოგადოების ერთ ნაწილს, უმთავრესად შეძლებულ და გავლენიან წრეებს, სამაგიეროდ ხალხის ფართე წრეების, დიდი საზოგადოებრივი ჯგუფების მოვალეობაა კიდევ მეტის გატაცებით დაიჭიროს საზოგადოების დროშა თავის სიმალლეზე, რომ შეუბღალველად გასწიოს იგი უკეთეს, დიდ, სანეტარო მომავლისაკენ.

რა ხასიათისაა ჩვენი დამოკიდებულება ერობისადმი? რა უნდა ვქმნათ ჩვენ? უარყოფით იგი როგორც პალიატივი უმაღლესი მიზნების სასარგებლოდ? განყენებულად მსჯელობა აქ შეუძლებელია. ჩვენთვის არ არსებობს მოთხოვნა ერთი წყობილების და უარყოფა მეორის. ჩვენი აზროვნების სისტემა ეროვნული თვითმმართველობაა და ერობა სრულიადაც არ უარყოფს, არც ავსებს, რომ ერობით ეროვნულ თვით-

მმართველობის საკითხს ვახურდაეებდეთ. ჩვენ გვწინს: ერის ზრახვანი ფართეა, ერობაზე უღრმე'ია, მაგრამ შეუძლებელია დაევიწყოთ: ერობა საქირთა როგორც ადმინისტრაციული ერთეული, ორგანიზაცია. ერის ზრახვა ადმინისტრაციულიც არის და უფლებრივ პოლიტიკურიც, ეკონომიურიც. ეს ერთი მოვლენის ორი მხარეა, რომელიც ერთი-მეორეს ასრულებს, მილიანად ჰქმნის ჩვენს ეროვნულ ცხოვრებას. ჩვენს დროშას ორივე ეს მხარე აწერია და ამიტომ ერობის აზრის ქადაგება, მისი წამოყენება, განმარტება — ჩვენი მოვალეობაა.

ამნაირად, ერობას ჩვენ არ ვაურბით, პირიქით, მისთვის უნდა ვიმუშავოთ. თვით ისეთ დროში, როგორც დღევანდელი ომის დროა.

ებლა კი ერობაზე უნდა ჩამოვაგდოთ საუბარი. ერობაზე ქართულს მწერლობაში ადრეც უწერიათ, ებლაც იწერება. მაგრამ კვლავ საქიროდ, აუცილებელ საქიროდ მიგვაჩნია კიდევ ბევრი რამ დაიწეროს. ბევრი წერა საკითხების გარკვევას კიდევ არ ნიშნავს. კატკოვმა ძლიერ ბევრი იწერა ერობაზე, მაგრამ ერობის საკითხი განათების ნაცვლად არივ-დარია, ბურუსში გაახვია. ერობის შესახებ ებლა მით უფროა საქირო ლაპარაკი, რადგან ერობის კომპეტენციის საკითხი თან და თან ფართე ხასიათს იღებს, ხოლო ეროვნულ სამეფოებში მისი უფ-

ლება-მოვალეობა, მუშაობის წეს-რიგი ეხლაც ბუნდოვანია.

რა მოსაზრებით, უკეთ თვალ-საზრისით, უნდა ვიხელმძღვანელოთ ჩვენ ერობის შესახებ სჯა-ბაასის დროს? უაღრესად პრაქტიკულ მოსაზრების თვალსაზრისით უნდა გავიმსკვალოთ თუ საკითხი დავსვათ, ისე, როგორც ერის სარგებლობა ჩვენი ცხოვრების საჭიროება მოითხოვს? ჩვენი მიზანი არ არის მარტივი საერობო კანონ-პროექტი დაეწეროთ ეხლა. ჩვენს შრომას ასეთი ხასიათი არ აქვს. ჩვენთვის არც ის აზრი არსებობს, რომ კომპრომისულ კომბინაციებით შევეცადოთ იმ წყობილების განაღდება, მიღება, რომელსაც გვაწვდის სახელმწიფო. ჩვენი მოსაზრება უაღრესად პოლიტიკური და სოციალურია. ჩვენ ვითვალისწინებთ ჩვენი საზოგადო-ეკონომიურ ცხოვრების მდგომარეობას, მის მოძრაობას, საქაროებას და ამისდა მიხედვით ვეხებით, ვაშუქებთ ეროვნულ საკითხს, უმთავრესად იმ კანონებს, იმ საერობო წეს-წყობილებას რომელიც ეხლარუსეთში არსებობს, ან რომელიც რუსეთში 1890 წლამდე არსებობდა.

რას წარმოადგენს რუსეთის ერობა? რა შინაარსის ერობაა ჩვენთვის საჭირო? ე. ი. კრიტიკა არსებულის, ქადაგება დადებითი საერობო წეს-წყობილების - აი მოკლეთ სქემა ჩვენი შემდეგი საუბარისა.

2.

ცხოვრება და ერობა.

ცხოვრების კანონიერი შვილია ერობა. არა მხოლოდ სოციალური, პოლი-

ტიკური, ზნეობრივი, თვით ეკონომიური ცხოვრების მიერ არის ის წამოყენებული. რას ნიშნავს ერობა?—საზოგადოების მართველობას. ერობის კომპეტენცია საადმინისტრაციო უფლებაა. როგორც კი პოლიტიკის სფეროში შედის ერობა ის ჰკარგავს თავის ნამდვილ მნიშვნელობას. პოლიტიკურ თვითმართველობიდან ადმინისტრაციული თვითმართველობა (ერობა) სწორედ ამით განირჩევა.

კანონმდებლობის უფლება არ აქვს ერობას. ეს არ ნიშნავს მის სისუსტეს. არც იმას, რომ ის ცხოვრების პირშო შვილი არ არის. ცხოვრების წესები მოძრაობაში მოდის არა მხოლოდ კანონით, არამედ მართველობითაც.

ერობის განხორციელება დიდი საქმეა. მას ურთავრესად სოციალური მნიშვნელობა აქვს. ასე ამბობენ: ერობის შემოღება ბიუროკრატიულ მართველობის განაწილებაა, მათ შორის შრომის განაწილების მომასწავებელიაო. ასე ლაპარაკი იმათ სჩვევიათ, ვინც მუდამ ერობას უწევდა წინააღმდეგობას. ასე რომ იყოს ერობის მოსპობაც ყოველ დროს შეიძლებოდა როცა ბიუროკრატია მოინდომებს. ნამდვილად კი ერობის მოსპობა, როცა ის ხალხის ძვალ-რბილშია გამჯდარი, -- შეუძლებელია. პეტრუნკევიჩს კარგად აქვს ნათქვამი: როცა ერობას წვრილ საერობო ერთეულით ნიადაგი აქვს

გამაგრებული, ერობას ისე ვერ მოს-
პობთ, როგორც ბატონ-ყმობას ვერ
აღადგენთო. ეს მართალია. ერობა
საზოგადოების სულია, განვითარებულ
ხალხის. როცა ერობის მართველობას
ხალხი დაიწყებს—მას ვერ დათრგუნავ.
რუსეთის ბიუროკრატია ერობის შე-
ბოქვა მოინდომა 1890 წლის 12 ივ-
ნისის კანონით, მაგრამ მე 90 წლები-
დან ხალხური მოძრაობა განვითარდა
და 1902—3 წლებში დემოკრატიული
წვრილი ერობის ერთეულები მოი-
თხოვა. ხალხს ფრთას უკვეცდნენ და
იგი კი კიდევ მეტ უფლებას მოითხოვ-
და. ასე ძლიერია ცხოვრების ლოლიკა.

ერობის განხორციელება—აუცილე-
ბელია. შეიძლება მისი შემოღების გა-
დადება, ხელის შეშლა, მაგრამ სამუ-
დამოდ მოსპობა მისი აზრის—შეუ-
ძლებელია. ერობის განხორციელება
ბედითი აუცილებლობაა, ფაქტალიზმია.
იმიტომ, რომ არა თუ მასსია, ხალხის
შეგნების განძია ის, არამედ ეკონო-
მიურად აუცილებელიც. ეკონომიური
ცხოვრებაც იქით მიისწრაფს, რომ
საზოგადოების ხელში გადავიდეს წარ-
მოება, აღებ-მიცემობა, კულტურა.
შრომის განაწილება ამის უტყუარი
თავდებია. წარმოებაში თანდათან ჰქრე-
ბა პიროვნება, რომლის ადგილას სა-
ზოგადოება დგება. ეს საზოგადოება
ჯერ მცირე რიცხოვანია, მაგრამ ახა-
ლი ეკონომიური ფორმაციები მრავალ-
რიცხოვან ამხანაგობებს ამტკიცებენ.
ამ ეამად არცერთი მსხვილი მრეწვე-
ლი პირადად არ განაგებს აღებ-მიცე-
მობის საქმეს. არც შეუძლია განაგოს.

წარმოებამ საზოგადო ხასიათი მიიღო, საზოგადოებას აკმაყოფილებს ის და მოძრაობაში მოდის საზოგადო ძალების მეოხებით, საშუალებებით.

ეკონომიური სინამდვილე გავლენას ახდენს საზოგადოების მართველობაზე და როგორც ეკონომიკა დაფუძნებული საზოგადოებრიობის ნიადაგზე, ისე მართველობაც ეყრდნობა საზოგადოებრიობის სიმბოლოს—ერობას. საზოგადოების სოციალურ და კულტურულ მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება ბიუროკრატიას არ შეუძლია. როცა ეკონომიური ცხოვრება მარტივი იყო, ბაზარი ვიწრო იყო და დიდ მოძრაობას, ურთი-ერთობას, სიცოცხლეს არ მოითხოვდა იგი, მანამდე ბიუროკრატიაც ახერხებდა ცხოვრების სადავეების ხელში დაქერას. კაპიტალიზმმა კი ეკონომიური ცხოვრება ძალზე განავითარა, გაართულა, წარმოშობა უმაგალითო, მძაფრი მოძრაობა, რაიც იწვევს სოფლისა და ქალაქის ცხოვრებაში ათასნაირ ცვლილებებს, ახალ გეგმის მიხედვით მთელ ერის არსებობის მოწესრიგებას. ტყე, წყალი, გზა, შკოლა, ბანკი, მედიცინა, სანიტარია, ვეტერინარია, დაზღვივა, კავშირები, ამხანაგობანი, ირიგაცია, მელიორაცია... ერთი სიტყვით აუარებელი საქმეები წამოაყენა ახალმა დრომ, ახალმა ეკონომიკამ და ამ აუცილებელ მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილება, უზრუნველყოფა სრულებით არ შეეძლო

— ბიუროკრატიას.

ცხოვრების ასეთმა პირობებმა წარმოშვა ერობა. ძველი ცხოვრება ეყრდნობოდა პატრიმონიების უფლებას. საკუთრების მოუხეშავი, ტლანჭი უფლება შესცვალა სხარტმა ბურჟუაზიულმა კონცეპციამ, ნაპოლეონის კოდექსმა. საკუთრების პატრიმონიალურ ხასიათის რამდენადმე დაკარგვამ დიდი გავლენა მოახდინა საზოგადოებრივ განწყობილებაზე და როცა ეს განწყობილება ფორმალურად იქმნა ჩამოყალიბებული ბატონყმურ უფლების გადაგდებათ, როდესაც ინდივიდის, პიროვნების ნება, ინტერესი ახალ ცხოვრების საფუძვლად იქმნა გამოცხადებული, მაშინ შეუძლებელი იყო ფეოდალური, პრიმიტიულ პატრიარქალური მართველობა არ მოესპოთ საზოგადო, ერობების მართველობის სანაცვლოდ. ერობაში პიროვნება, საზოგადოებაა გაბატონებული. ერობის საფუძველია — ქონება და გადასახადი, მაშასადამე შრომა და შრომის თავისუფლება. შრომის თავისუფლების გამოცხადება, ბატონყმობის გადაგდება აუცილებელი პირობა იყო ერობის განსახორციელებლად. ამიტომ საერობო ორგანიზაციების შემოღების საჭირობით ჯერ კიდევ 1861 წლის 19 თებერვლის მანიფესტია გამსჭვალული. რუსეთის მთავრობას არ სურდა ერობის განხორციელება. 1864 წლის საერობო აქტში ისე იყო გამოცხადებული: რუსეთის ყოველ ადგილას უნდა შემოეღოთ ის, მაგრამ დღესაც მრავალ ალაგას არ არსებობს ერობა. 1905 წელში კავკასიის მეფეს მოადგილე

1864 წ. საეროებო კანონს მოითხოვდა, 1907 წელში კი 1890 წლის კანონის სხვა და სხვა დამატება-განმარტებებით; მაგრამ ერობა დღესაც არაა განხორციელებული. ჩვენ უკვე მოვიხსენიეთ: ბიუროკრატიას შეუძლია ერობის შემოღების საქმე გადადოს, შეაფერხოს და ეს კიდევ შესძლო მთავრობამ. სამაგიეროდ საშინელი ნაყოფი მიიღო. მთელი ცხოვრების სისუსტე და სწორედ ამიტომაც დღეს თვით მთავრობა ქადაგებს ერობის აზრს. თქვენ წარმოიდგინეთ, პურიშკევიჩები, მარკოვები ერობას უცხადებენ თანაგრძნობას, კიდევ მეტი, პოლონეთისათვის დიშმას გვერდით პოლიტიკურ ავტონომიის აზრს ღალადებენ. ეს საყურადღებოა ფრიად.

ამნაირად, ერობა ცხოვრების, განვითარებულ ცხოვრების, კანონიერი შეიღია. მეცხრამეტე საუკუნის მე-30—40 წლებში გლეხკაცობის მოძრაობა გაჩაღდა რუსეთში ბატონყმობის წინააღმდეგ. ეს ცხოვრების მოძრაობა იყო და რამდენიმე წლებში კიდევ დაკმაყოფილდა ცხოვრების მოთხოვნილება. 1855 წლიდან მუშაობა დაიწყო ბატონყმობის გადასაგდებად. წინადაც იბრძოდნენ და ეხლაც იბრძვიან ერობისათვის. ფერდინანდ ლასსალი „კონსტიტუციის შინაარსში“ ასე ამბობდა: სახელმწიფოს ძირითად კანონებს სკედს საზოგადოების ძალთა განწყობილება, ბრძოლაო. ეს აზრი სავსებით ეხება საეროებო საკითხსაც. ბრძოლა ერობისათვის ერობის გამარჯვებას მოასწავებს. ერობისათვის საზოგადოების

ბრძოლა ხალხის, საზოგადოების კულტურულ სიმაღლეს მოასწავებს. რამდენადაც სრულ ერობისათვის იბრძვის საზოგადოება, რამდენადაც ღრმად მისი მოსაზრება, რამდენადაც გაშლილია მისი პერსპექტივა და შესაფერი ცხოვრების არსებულ ძალთა განწყობილების, იმდენადვე ის საზოგადოება ააშკარავებს გონების ძალას, კულტურულ სიმბნეს, დემოკრატიულ და პროგრესიულ სულისკვეთებას.

ამ ყამად ქართველი ხალხი ერთობ შებოქილია ერობის საკითხით. ყველა და ყველგან ერობაზე ლაპარაკობენ. რამდენიმე საგანგებო კრებაც მოხდა ერობის თაობაზე. ტფილისის ქალაქის მართველობა, სამხედრო - სამრეწველო ორგანიზაცია, ქართვ. თაევ.-აზნაურთა საკრებულო, კავკასიის სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოება, მთელი ადგილობრივი პრესა, ახალი ცირკულიარი მეფის მოადგილისა, ერთი სიტყვით მთელი ეროვნული ცხოვრება ეხლა ერობაზეა მიჯაჭული. და ერობის საკითხი, ბრძოლა ამ პრობლემის გარშემო ერთავედ ახასიათებს ყველა იმ ძალების სულისკვეთებას, რომელნიც კი თანამედროვე ცხოვრების ამ ღერძზე ფიქრობს და ზრუნავს.

უეჭველია: ყველას სურს ერობა, უმთავრესად ადგილობრივ ძალებს. ამ-ტომ საზოგადოების უმეტესობა ასე მსჯელობს: ოღონდ ერობა მოვიპოვოთ და ერობის ტიპს, ფორმას ნუ დებდებთო. ამ მოსაზრებას აქვს ერთი საფუძველი — პრაქტიკული თვალსაზრისი. მრავალ ბოროტებაში ნაკლებ ბო-

როტებას ირჩევენ. ყველა ჭკუათამყოფელიც ასე მოიქცევა. მაგრამ ეს პრაქტიციზმი შეუძლებელია სავსებით გავინაწილოთ, ვინაიდან სწორედ ის ძალები, რომელნიც ამ ეამად პრაქტიკულის მოსაზრებით არ იძიებენ ერობის ტიპებს, მათთვის ხელხაყელი, კლასიური სწორედ ის ტიპია, რომელიც ამ ეამად არსებობს რუსეთში. ამიტომ პროგრესიულ ჯგუფებს ამ შემთხვევაში დიდი წინდახედულობა, სიფრთხილე და სიყოჩაღე მართებს. პირველყოვლისა ჩვენ სავსებით უნდა გვქონდეს გათვალისწინებული საქართველოს ცხოვრების პირობები, მოთხოვნილება, საჭიროება ჩვენი ცხოვრებისა, ხალხისა და ამისდამიხედვით შევადგინოთ ისეთი საერობო პროექტი, პროგრამა, რომელიც საერობო საკითხზე მსჯელობის დროს საერთო ხელმძღვანელობას გაგვიწევს. პრაქტიკულ თვალსაზრისს ჩვენ არ ვივიწყებთ, მაგრამ ეს კიდევ არ ნიშნავს იმას, რომ ჩვენ გონება დავიხშოთ, ჩვენი ცხოვრების წინაშე დავბრმავდეთ და არ გავარკვიოთ ჩვენი ცხოვრების საჭიროება.

ერობის განხორციელებას აზრი აქვს. ცხოვრების პირობები იწვევენ მას, მთელ საზოგადოებრივობას აწესრიგებს იგი. მაშასადამე ერობა უნდა იყოს ცხოვრებისა და საზოგადოების კულტურულ მდგომარეობის შესაფერი, ელასტიური, სახალხო და თავისუფალი.

რანაირი ერობა შეეფერება ჩვენს ცხოვრებას? რა აამოძრავებს საზოგადოებრივ კულტურას? ე. ი. რა ტიპის ერობა გვესაჭიროება ჩვენ?

3

წოდება და ერობა.

ერობა ცხოვრებამ წარმოშვა. იგი ისტორიული მოვლენაა. მაშასადამე ერობის საკითხს მუდამ საზოგადოებრივი და ისტორიული თვალსაზრისით უნდა ვისწავლიდეთ. როგორც მოვიხსენიეთ, კავკასიის საერობო მოღვაწეთა იდეალია: 1864 წლის იანვრის საერობო დებულება. თუ მას დაუმატებთ წვრილ საერობო ერთეულის აზრს, თქვენ მიიღებთ ღრმა დემოკრატიულ მიზნებით გამსკვალულს საერობო მოღვაწეს. აშკარაა, აქ გონებრივ სიჩლუნგესთან გვაქვს საქმე. ერთის მხრივ არ ვიცნობთ 1864 წლის კანონებს, მის ნამდვილ შინაარსს და მეორე მხრივ არ ვითვალისწინებთ თანამედროვე ცხოვრების პირობებს. ე. ი. თანამედროვე საერობო მოღვაწეთა თვალსაზრისი დოქტრინალურია ერთის მხრივ და აბსტრაქტული მეორე მხრით. შეუძლებელია მეცნიერულის სასწორით აგრე მსჯელობა. 1864 წლის კანონი სრულიად არ გამოხატავს და ვერც დაიცავს სახელმწიფოს თანამედროვე საკიროებას.

ჩვენ 1864 წლის საერობო კანონს რამდენადმე ქვევით შევხებით. ამიტომ მის არსებით კრიტიკას აქ არ შევუდგებით. პირდაპირ დავსვამთ პრობლემას: რად არის შეუძლებელი ეხლა 1864 წლის საერობო კანონზე დაყრდნობა? რუსეთის ერობის ცხოვრება ერთ მარტიროლოგს წარმოადგენს. 1864 წლის კანონის შემდეგ, თითქმის წელიწადი არ გავიდოდა, ახალი

კანონი, ცირკულიარი, უქაზი და სხვა შემავიწროვებელი ზომები არ გამოეცა სახელმწიფოს. უმთავრეს მნიშვნელობის ორი აქტია საერობო ცხოვრებაში—1864 წლისა და 1890 წლის. სხვა კანონები 1866, 68, 69 ან უფრო შემდეგ 1900 წლის, 1906 წ., 1910 წლისა (ეს უკანასკნელი საგულისხმიეროა ფრიად ნაციონალისტური სულისკვეთებით) პირველის და მეორეს ფარგლების შეზღუდვა-გაფართოვებაა, ასე ვსთქვათ—დამატება-განმარტებაა. ყველა კანონს კი—თუ მხედველობაში არ მივიღებთ სტოლიპინის ქმნილებას 1910 წელში—ერთი რამ ეხასიათება: წოდებრივი სულის კვეთება. წოდებრივი განწყობილება ნაშთია ფეოდალურ ცხოვრებისა და ის ნაშთი საფუძველად დაედო იანვრის (1864 წ.) საერობო დებულებას. კუზმინ-კარავაევს (ვგულისხმობ თხზულებას „ერობა და სოფელი“) ძლიერ უყვარდა ცნობილ პუბლიცისტის—კაველინის აზრის გახსენება. კაველინი მეოთხმოცე წლებშიაც ამბობდა: რუსის ხალხს შორის წოდების სულისკვეთება ყალბი ელემენტი კი არ არის, არამედ კოცხალი ძალაა, ხალხის ძვალ-რბილში გამჯდარი. მაშასადამე, საერობო კანონების წოდებრივი საფუძველი არავის გაჰკვირვებია რუსეთში. და ეხლა თამამად შეგვიძლიან ვსთქვათ: 1864 წლის დებულებით საზოგადოების უმეტესი ნაწილი არც იყო უკმაყოფილო.

რუსეთის ერობის ისტორიკოსს ბორის

ვესელოვსკის სამართლიანად აქვს მოხსენებული: 1864 წლის 1 იანვრის აქტი, კანონი, საზოგადოებრივ წრეებს თავ-აზნაურების კომპენსაციად მიაჩნდა 1861 წ. ზარალის გამო. (ტომი მე-III გვ. 39 სხოლიო). და ეს აზრი იმ დროის „თანამედროვე უწყებებისა“ შექველად სწორი აზრია. 1864 წლის აქტმა თავად-აზნაურობას მიანიჭა სოფელში ბატონობის უფლება, ის რჩებოდა გამგებელი, მომწესრიგებელი და მესვეური ადგილობრივ მეურნეობრივ ცხოვრებისა და ვინ არ იცის თუ როგორ გამოიყენებდა ამ პრივილეგიას—რუსის ბრწყინვალე წოდება, რომელიც ტვერის თ.-აზნაურობამ „სამარცხინო პრივილეგიად“ აღიარა.

ერობის ისტორია ჩვენ გვიმტკიცებს, რომ „სამარცხინო პრივილეგიით“ ღრმად და ფართოდ ისარგებლა რუსეთის ბრწყინვალე წოდებამ. ამ აქტს სათანადო წინააღმდეგობას ვერ უწევდა რუსის საზოგადოების დაბალი წრეები, ვინაიდან მათ ღვთაებრივ ძალად, ბუნებრივ ელემენტად მიაჩნდათ წოდებრივი უპირატესობა. ხალხის უმეტესობას ის კი არ უკვირდა, თუ სახელმწიფო რად აძლევდა თავად-აზნაურობას შელავათებს და უფლებას, არამედ ის, რომ თავად-აზნაურობის უფლება რამდენადმე ვიწროვდებოდა. ასეთი საზოგადოებრივი სიჩლუნგე სწორედ რომ ჰგულისხმობდა, შესაძლებლად ხდიდა 1864 წლის იანვრის კანონ-დებულებას, წოდებრივ წყობილების შემოღებას.

ებლა, მეოცე საუკუნეში საკითხი იბადება: შესაძლებელია 1864 წლის

დებულება მიზნად დაისახოს საზოგადოების წინმსვლელობის მოტრფიანლე ჯგუფმა?

ამ საკითხზე ჩვენ ღირსეული პასუხი უნდა გავსცეთ. აქ კაზუსტიკა არაა საჭირო, არც მიხვეულ-მოხვეული, კრიაშვილისებური პასუხი. უნდა დაეაკვირდეთ საზოგადო-ეკონომიურ ცხოვრების მსვლელობას, ახალ პირობებს, სოციალურ განწყობილებას და იმის მიხედვით შევიმუშაოთ გადაჭრილი, მტკიცე, ერთობ გარკვეული აზრი, შეხედულება.

1861 წლის კანონმა ძირითადი ცვლილება მოახდინა რუსეთის საზოგადო-ეკონომიურ ცხოვრებაში. წოდებრიობა კიდან ჩამოვარდნილი უფლება არ არის. ის ნაყოფია საზოგადო ცხოვრებისა და ამიტომ საზოგადო ცხოვრების პირობების შეცვლა სცვლის მის ხასიათსაც, დანიშნულებას, მიმართულებას.

წოდების ატრიბუტი შთამომავლობითი უპირატესობაა. ახალი დრო პირადი ღირსების, თაოსნობის, შემოქმედების სამშობლოა. კაპიტალისტურ-ბურჟუაზიული კულტურა სრულებით არ მოითხოვს წოდებას, შთამომავლობითი უპირატესობას. მას ფიზიკური და გონებრივი ენერგია ესაჭიროება, მაშასადამე შრომა, რეალური ძალა და არა ისტორიული ფიქცია. დღეს წოდების ამარა ცხოვრება შეუძლებელია. მკლავადეც ვერ გასძლებს ერთ წუთს, თუ თავისი ძლიერი მხრებით არ შექმნა საბაზრო ნივთი—საქონელი. გვარსა და მოდგმას არავითარი ფასი არ

აქვს. დაკარგულია სახელმწიფო, რომელიც წოდების ძალას ემყარება. წოდება კი არ ჰქმნის ეროვნულ-სახელმწიფოებრივ სიმდიდრეს, არამედ სოციალური შემოქმედება, შრომა. ვაჭრობა-მრეწველობისათვის შრომა--საფუძველია, წოდება—ზღაპარი. მხოლოდ იმდენად აქვს მაღალ წოდებას მნიშვნელობა, რამდენადაც ის შრომის წარმომადგენელია, რამდენადაც ის პირადი ღირსებით არის თვალსაჩინო, დადებითი. კაპიტალისტი და მეშა, გლეხი და მემამულე, წარმოების პატრონი და წარმოების მ. ნა—აი მთავარი საზოგადოებრივი ელემენტი არსებულ კაპიტალისტურ ცხოვრებასა. ცხოვრების ტენდენციაც აქეთკენ მიისწრაფვის. ყოველ დღე მნიშვნელობა ეკარგება წოდებრივ პრივილეგიას, რომლის აღავს იჭერს კლასობრივი უპირატესობა. თანამედროვე ცხოვრებამ წოდებრივი პოლიტიკის მაგიერ წამოაყენა — კლასიური პოლიტიკა და შეუძლებელია ჩვენი მოღვაწეობის ხასიათიც არ იყოს წმინდა კლასიური.

წოდებრიობა დღესაც არსებობს რუსეთში, მაგრამ არსებითად ის არაფერს წარმოადგენს. მრავალი უპირატესობით იყო აღჭურვილი რუსეთში თ.-აზნაურობა, მაგრამ თ.-აზნაურობის გაძლიერება ვერ მოხერხდა. იმიტომ, რომ წოდებრივ ორგანიზაციის სიციცხლე შეუძლებელია. საზოგადოებრივ ძალას სუბსიდია და შეღავათი ვერ აცოცხლებს. მაცოცხლებელი ძალა — შრომაა, ფიზიკური ენერჯიაა და ამიტომ თავად აზნაურული სიმდიდრე

თან და თან გადადის შრომისა და მწარმოებელ კაპიტალის განკარგულებაში. თვით რუსის სახელმწიფოც დარწმუნებულა ამ სინამდვილეში და წოდებრიობის ძალა ფრიად შეუმცირებია. არსებითად რა მნიშვნელობა აქვს წოდებრიობას, როცა ხორციელდება საყოველთაო და სავალდებულო სწავლის სისტემა, რა დარჩა წოდებიდან, როცა გლებ-კაცსაც შეუძლია სახელმწიფოებრივ სამსახურის პირველ საფეხურებს მიაღწიოს? დღეს ბრწყინვალე წოდებასაც ახდევინებენ ყოველგვარ ბეგარას: სახელმწიფოს, ფარულს, პირდაპირს, ფიზიკურს. საერობო ხარჯებშიაც სავსებით ითრევენ მათ, ხოლო უწოდებრიო ერობის პროექტით სრულიად ეკარგება მნიშვნელობა წოდებრივ წყობილებას. ეკონომიურ ცხოვრებაში არსებითი მნიშვნელობა არ აქვს წოდებას, თვით პოლიტიკურ და სოციალურ ცხოვრებაშიაც მეტის-მეტად შეზღუდულია მისი უპირატესობა და ამნაირად ცხოვრების თანამედროვე პირობებში წოდებრიობა მეტი ბარგია, ხორცმეტია და სხვა არაფერი. ყოველივე ეს საანბანო ჭეშმარიტებაა, ცხადია ჩვენთვის, თუმცა გაბატონებულ წრეებისათვის ეს კიდევ თავსამტვრევი საკითხია.

როცა ერობის საკითხს ვიკვლევთ და ცხოვრების ნამდვილ პირობებს უწევთ ანგარიშს, წოდებრიობის საკითხი მუდამ უნდა გვახსოვდეს. მისი დავიწყება შეუძლებელია. ის მავნებელი წყობილებაა და ამიტომ უპირველეს ყოვლისა ყველა არსებულ საერო-

ბო კანონებს ვიწუნებთ — როგორც წოდებრივ პრინციპზე დაფუძნებულ ორგანიზაციას. ერობის თვით მცნება ვერ ინელებს წოდებრივ დასაწყისს, წოდებრივ განწყობილებას და შეუძლებელია სიყალბეზე, სიუძღურეზე და უმეცრებაზე ჩვენ დავემყაროთ.

არსებულ კანონების შინაარსის სხვა მხარეს ქვევით შევხებით.

ამიტომ, პირველი მუხლი საერობო პროექტისა უნდა იყოს უწოდებრიო ერობა, მოსპობა წოდებრივი განწყობილებისა და ყველა იმ საერობო დებულებათა, რომელიც აგებულია წოდებრივ საფუძველზე.

4

საერობო კანონების განხილვა.

კანონის წესია — საზოგადოებრივ ცხოვრების განვითარებით გამოიცვალოს შინაარსი, გარდაიქმნეს. როგორც ცხოვრება იცვლება, ისე იცვლება კანონი. ახალი ცხოვრება ახალ კანონს იწვევს. იურიისტ კორფს შრომა აქვს ცხოვრების უახლეს მოვლენებით გამოწვეულ ახალ ხასიათის კანონების შესახებ. ამიტომ, კანონის განხილვაც ისტორიისა და ცხოვრების მიხედვით უნდა ხდებოდეს. აბსტრაქტული და მეტაფიზიკური თვალსაზრისით კანონის შესწავლა შესაძლებელია დოქტრინისათვის, პრაქტიკული, ნამდვილი ცხოვრებისათვის ხსენებული თვალსაზრისი გამოუსადეგარია.

ამ მხრივ არსებული საერობო კანონები კრიტიკას ვერ უძლებს. ყველაზე უფრო რადიკალური, დემოკრატიული 1864 წლის იანვრის კანონია,

მაგრამ ვერც ეს კანონი გამოხატავს თანამედროვე ცხოვრების ძალთა განწყობილებას.

რანაირ ორგანიზაციას ჰქმნის 1864 წლის იანვრის საერობო დებულება? 1861 წ. 19 თებერვლის აქტით თავისუფლება მიანიჭეს გლეხ-კაცობას. არსებითად ეს მოასწავებდა ფეოდალურ მართვა-გამგეობის შეცვლას საზოგადოებრივ მართველობაზე და სწორედ ამიტომ შემოიღეს 1864 წლის 1 იანვრის აქტით საერობო წეს-წყობილება. მაშასადამე, საერობო რეფორმით ადგილობრივ ცხოვრების მესვეურობა ადგილობრივ ხალხს უნდა ეკისრა, პიროვნებათ, მოქალაქეებს და არა სხვა და სხვა უპირატესობით აღჭურვილ საზოგადოებრივ ჯგუფებს. ასეთ ხასიათის მოქმედებას მოითხოვდა როგორც ცხოვრების ნამდვილი ვითარება, ისე თვით შინაარსი 1861 წლის 19 თებერვლის მანიფესტისა. მაგრამ ბიუროკრატია ცხოვრების მოთხოვნილებას სრულებით არ მიაქცია სათანადო ყურადღება. საზოგადოებრივ ძალებს ის უფლება კი არ მიანიჭა, რაც მათ არსებითად ეკუთვნოდა, არამედ საზოგადოებრივ ძალთა უფლება-კომპეტენცია საკუთარის ნების-ყოფით, სურვილის მიხედვით, განსაზღვრა. ამიტომ, ჩვენ მივიღეთ ბიუროკრატიული შემოქმედება. 1864 წლის ერობაც ბიუროკრატიული ერობაა.

1864 წლის 1 იანვრის კანონის ძალით, საერობო ერთეული დგება ამორჩეულ პირებისაგან. ვინ ირჩევს მართველ ჯგუფს, კოლეგიას? — მკვიდრნი,

შაგრამ მკვიდრნი ერთი უფლების მას-
სად კი არ არის წარმოდგენილი, არა-
მედ სხვა და სხვა ძალად. მესამოცე
წლების საზოგადოების სხეული შესდ-
გებოდა უმთავრესად შემდეგი ნაწილე-
ბისაგან: 1) თავად-აზნაურობისაგან,
2) ვაჭარ-მრეწველთაგან და 3) გლეხ-
კაცობისაგან. კანონიც ამ საზოგადო-
ებრივ ელემენტებს ემყარება უმთავ-
რესად. ამიტომ მკვიდრთა მასსა სამ
კურიად, სამ ნაწილად, იქმნა გაყოფი-
ლი. საზოგადოების სამი ნაწილი ცალ-
ცალკე იკრიბება, ცალ-ცალკე ახდენს
არჩევნებს, სხვა და სხვა ძალით არიან
ისინი აღჭურვილნი და ასეთი წესით
არჩეული ხალხი შემდეგ იკრიბება ერ-
თად და შეადგენს საერობო ორგანი-
ზაციას, საერობო დაწესებულებას.

1864 წლით შექმნილი ერობა ორ-
საფეხურიანი ერობაა. პირველი საე-
რობო ერთეული—სამაზრო ერობაა,
სამაზრო ერობის არჩევნებისაგან შეს-
დგება საგუბერნიო ერობა. როგორც
სამაზრო ისე საგუბერნიო ერობა ირ-
ჩევს გამგეობას, რომელიც განაგებს
მაზრის და გუბერნიის ცხოვრებას. ამ
ნაირად, 1864 წლის კანონის ძალით
წვრილი საერობო ერთეული, სასოფ-
ლო ერობა (мелкая земская единица)
არ არსებობს.

პირველ-ხარისხოვანი არჩევნებია—
სამაზრო, სადაც მაზრის მემამულეები
იკრიბებიან. ამ კრებაზე მონაწილეო-
ბის უფლება აქვს: ვისაც 200 დესე-
ტინა მიწა აქვს, ან 16 ათას მანეთის
უძრავი ქონება მაზრაში, ვაჭარ-მრე-
წველთ თუ მათი ქონების მოძრაობა

ნ ათას მანეთს მაინც უდრის, სასულე-
ლიერო პირთა და წვრილ მემამულე-
თა წარმომადგენელი, თუ მათ სრულ
ცენზის ერთი მეოცედი გააჩნია.

მეორე კურიის (მოქალაქეთა არჩევ-
ნებზე) კრებაზე მონაწილეობას იღებს
ვაჭრები, რომელთაც საქალაქო თუ
სამაზრო სამართველოსაგან ვაჭრობის
უფლება, მოწმობა აქვს აღებული,
მრეწველნი, რომელნიც 6,000 მანეთს
აბრუნებს წლის განმავლობაში და მე-
საკუთრენი, რომელთაც უძრავი ქონე-
ბა ღირს 500—3,000 მანეთამდე და
ისიც მსხვილ ქალაქებში.

მესამე კურიაში იკრიბება სასოფ-
ლო საზოგადოებანი. აქ 200 ოჯახს
ერთი რწმუნებულის არჩევა შეუძლია
მხოლოდ. თუ წარმოვიდგენთ იმ გა-
რემოებას, რომ სოფლებში ხშირად
200 სახლობის მეტიც არ არის, მაშინ
დავინახავთ, რომ სოფელი მხოლოდ
ერთ რწმუნებულს გზავნის არჩევნებ-
ზე, ხოლო უფრო პატარა სოფლები
სრულიად მოკლებული არის საშუა-
ლებას, როგორც პირდაპირ, ისე არა-
პირდაპირ (რწმუნებულის სახით) საე-
რობო არჩევნებში მიიღოს მონაწი-
ლეობა.

ქალებს საერობო არჩევნებში აქ-
ტიურ მონაწილეობის უფლება არ
აქვს. პასიური - კი. თუ ქალი ქონების
მხრივ შეძლებულია, მას უფლება აქვს
თავის მახლობელ ნათესავს მიიღოს
უფლება არჩევნებში მონაწილეობის
მისაღებად. რა თქმა უნდა ეს უკანა-
სკენელი მამაკაცი უნდა იყოს.

ამ წესით მიიღო ხალხმა არჩევნებ-
ში მონაწილეობა. ახალ ცხოვრების

ხასიათი კაპიტალისტური იყო, საზოგადოებაში ნიადაგი ჰქონდა მოქალაქეობას, თანასწორობას. 1864 წლის საერობო დებულებამ კი მოქალაქეობას წოდება და ქონება დაუდო სარჩულად და არა პიროვნება. ამიტომ საერობო მართველობასაც ფეოდალურ-წოდებრივი ხასიათი, ელფერი, მიეცა. როგორც ბორის ვესელოვსკი გადმოგვცემს, 29 გუბერნიაში, სადაც 1865—67 წ. წ. არჩევნები დასრულდა, სამაზრო ერობის ხმოსნებში 41,7% თ.-აზნაურები იყვნენ, 38,4% გლეხკაცობიდან. საგუბერნიო ერობის ხმოსნებში თ.-აზნაურები და მოხელენი— 74,2% ხოლო გლეხკაცობა—10,6%. აქედან აშკარაა რანაირ სისტემაზე იყო აგებული 1864 წლის 1 იანვრის საერობო დებულება და რამდენად იცავდა, გამოხატავდა, იგი დებულება ხალხის ინტერესებს.

რუსეთის ერობა ორმოცდაათი წლის განმავლობაში სრული გამომხატველი იყო თ.-აზნაურობის ინტერესებისა. საერთოდ, ერობის მართველობაში მუდამ სჭარბობდა ფეოდალური ელემენტები, თუმცა ბიუროკრატია ასეთ საზოგადოებრივ დაწესებულების მართველობასაც ვერ ინელებდა.

სავსებით უარყოფა საერობო მართველობისა შეუძლებელი იყო. ეს იქნებოდა სახელმწიფოებრივი და ეროვნული „სკანდალი“, მაგრამ ბიუროკრატია ახალ გზას დაადგა—ერობის სამოღვაწეო ასპარეზის შევიწროებას, უფლების შეზღუდვას, საერობო მო-

ღვაწეთა მუშაობის დახშვას და თაოსნობის ჩაკვლას.

ფეხ-ადგმული ცხოვრება მოითხოვდა როგორც სახელმწიფოებრივს, ისე საზოგადოებრივ—საერობო მოღვაწეობას, ვალუევის სამინისტრო კი სკარიატინებისა და კატკოვების მოძღვრებას ინაწილებდა და ძალზე ავიწროებდა ერობის მუშაობას. ერობა სრულიად არ იყო რუსეთში, მაგრამ ალექსანდრე პირველის დროინდელი 1811 წლ. 25 ივნისის უქაზი საზოგადო-სახელმწიფო ხარჯების საქმეში საზოგადოებრივ ძალებს ანიჭებდა უფლებას. (პაეიტნოვის თხზულება— „საერობო თვითმართველობა“ გვ. 80), მაგრამ 64 წლ. დებულებამ ერობის ხარჯთ-ალრიცხვა ერთობ დაუქვემდებარა ბიუროკრატიულ მთავრობას, ხოლო 1866 წლიდან 64 წლის უფლებებიც შეზღუდა და შეამცირა.

ერობის კომპეტენციაში შედის მთელი ადგილობრივი სამეურნეო საქმეები: გზა, არხი, ქაობი, ტყე, სკოლა, სისუფთავე, საავადმყოფო, საქონლის, ფრინველის მოვლა-პატრონობა, ვეტერინარია, სასოფლო ბანკი, ამხანაგობა, მკვიდრთა მწარმოებელ ძალების განვითარება, შინამრეწველობა, შრომის არტელი, ბიბლიოთეკა-სამკითხველო, თეატრი, გადასახადები... ერთი სიტყვით, ერობის სამოღვაწეო ასპარეზი ფრიად ფართეა, რთულია და დიდმნიშვნელოვანი. ყველა საზოგადო საქმეების მოწესრიგება საქაროებს დიდ თანხას და ამიტომ ერობის არსებობის საფუძველი გადასახა-

დებია. 1811 წლის უქაზით საზოგადოებრივი ძალა სახელმწიფო გადასახადებითაც სარგებლობდა, მაგრამ 64 წლის კანონით შემოსავლის ეს წყარო დაიხშო, ხოლო 1866 წლიდან მთავრობამ შეამკირა გადასახადის ობიექტიც, საგანიც.

საზოგადოებრივ მმართველობას აზრი მხოლოდ მაშინ აქვს, როცა თავის შეხედულებას იგი სავსებით ანხორციელებს. ფინანსიურ უფლების პროგრესიული კანონი შემოსავლობის კვალობაზე გადასახადების დადებაა. როგორც ვიცით, რუსეთში ამ ნიადაგზე დადგა მთავრობა მხოლოდ ეხლა, ომის დროს. 1866 წელში კი საგანგებოდ გამოიკა რამდენიმე კანონი, რომლითაც სამრეწველო დაწესებულებანი, ფაბრიკატები და სხვა საგნები ერობის გადასახადებისაგან განთავისუფლებულ იქმნა.

ჩვენ არ შეგვიძლიან აქ დაწვრილებით განვიხილოთ ყველა ეს ცირკულიარები. რუსეთის ერობის ისტორია არ შეადგენს ჩვენი შრომის საგანს. მხოლოდ მის ხასიათს ვაცნობთ ჩვენს მკითხველებს. 1864 წლის შემდეგ, — კანონები 66 წლისა, 67 წლ., 68 წლ., 69 წლ., 1871 წლ., 73 წლ., 85 წლ. და სხვ. თან და თან ავიწროვებს ერობის ცხოვრებას. ერობის მოღვაწეობის თავისუფლება იფარგლება, საერობო-საზოგადოებრივი მუშაობა იცვლება გამგეობაში მთავრობის მიერ მაღლიდან დანიშნულ მოხელეების თვითნებობით, თვით ასეთ პირობებში მოღვაწეობა ცენზურის გამო იხშობა

ერობის დარბაზის კედლებში. ათასნაირი დაბრკოლებები იქმნება ერობისათვის და ამნაირად მისი არსებობა ემსგავსება ბიუროკრატიულ დაწესებულების არსებობას.

როგორც ვიცით, ყირიმის კამპანიამ პოლიტიკური ლიბერალიზმი გამოიწვია. თვით მთავრობაც „კარგ“ ხასიათზე იყო და ჰერცენ-ოგარევის ბარათებს კითხულობდა, მაგრამ 1858 წლიდან თანდათან სუსტდება ლიბერალიზმი და 1861 წლის 19 თებერვლის აქტის მიუხედავად რეაქცია თანდათან ძლიერდება.

ერობის ცხოვრების პირველი ეტაპი 1890 წლის კანონით სრულდება. ერობის არსებობის პირველმა ხანამ პროგრესიულ რუსეთის იმედი გააცრუა. დიდი იმედი ჰქონდათ ერობისა. ბევრნი სერიოზულად უყურებდნენ მის მუშაობას. რუსეთი გადახალისდება, ევროპიულ კულტურას შეისისბლხორცებს, გამოიწვევს ეროვნულ ძალების სიფხიზლეს, განვითარებას და აქ გამოიქედება ძლიერი რუსეთის მყობადი. 25 წლის ერობის მუშაობამ საზოგადო მოღვაწეების იმედი გაამტყუნა. მოწინავე რუსეთის გულშემატკივარნი უკმაყოფილო იყვნენ ერობით.

მესამოცდაათე წლებში ლიბერალების ეურნალი „ვესტნიკ ევროპი“ ასე ახასიათებდა ერობის ძალას და ხალხის იმედს: „დიდი იმედები, რომელსაც ვამყარებდით საერობო დაწესებულებებზე—არ გამართლდა. საერობოდ, საერობო დაწესებულების ნაყოფი — თუ კი არის იგი—

სრულიად არ არის დიდი. ერობამ არა თუ გააკეთა ისეთი რამ, სხვა დაწესებულებათაგან რომ გამოვარჩიოთ იგი, არამედ თავის ვიწრო ფარგალშიაც ფრიად მცირე საქმიანობა გამოიჩინა. მათი ხარჯთ-ალრიცხვა მხოლოდ აუცილებელ ხარჯებისაგან შესდგება, ნაყოფიერი ხარჯები სულ მცირეა. გადასახადებს ისე ანაწილებენ, რომ შემოსავლის წყაროებს სულ არ იკვლევენ. მთავარი შემოსავალის წყარო ისევ გლეხის შრომაა. სახალხო განათლება და ხალხის ჯანმრთელობა ფუფუნების საკითხს შეადგენს, რომლისათვის თუ რამე იხარჯება, ისე მცირე, რომ არსებითად არაფერი გაკეთდება. ხალხის გამოკვების საკითხზე ხომ ლაპარაკიც ზედმეტია“. (ვესელოვსკი, ტომი მესამე, გვ. 198). „ოტჩესტვენია ზაპისკი“ სწერდა: „სულ გაიყინა ერობის საქმე, ერობა არავის აინტერესებს ეხლა, მისი არავის არაფერი სწამს“. „საქმე“ კი ლაღადებდა: „ჩვენი ერობის თავლის თვე წავიდა. თანდათან დადგა მშვიდი, ჭკუის, უკედ, მოხუცებულობის ხანა. გაჰქრა სიზმარი, მაგრამ სად-ღაა სინამდვილე?“ (იქვე) აი, ასეთ სასოწარკვეთილ გუნებაზე დააყენა რუსეთის ის საზოგადოება ერობის ოცი და ოცდახუთი წლის მუშაობამ, რომელიც ერობაზე ოცნებობდა, ერობაზე პირჯვარს იწერდა, ერობაზე ამყარებდა მთელ იმედსა და სასოებას.

როგორც ვსთქვით, რუსეთის ერობის განვითარების პირველი ეტაპი 1890 წლით სრულდება. ეს არ ნიშნავს, თითქოს 1890 წლიდან ერობას ახალი პო-

რიზონტი გადეშალა, განთავისუფლდა იგი, სულიმოითქვა, რომ ხალხის კეთილდღეობა გაემტკიცებია. არა, აღსანიშნავია იგი მით, რომ 25 წლის რეაქცია 90 წლის აქტით კიდევ უფრო გაღრმავდა, გაფართოვდა და ერობის ძალა კიდევ მეტად შეავიწროვა. რამდენადმე 1890 წლის, 1900 წლ. და სხ. დროის კანონებსაც უნდა შევეხოთ ჩვენ, რომ შემდეგ უფრო ნათელი იქმნას ერობის ის ტიპი, რომელიც თანამედროვე ჩვენს ცხოვრებას შეეფერება, შეეგუება, ეროვნულ ცხოვრების გაუმჯობესობით ხალხის იმედს კი არ გააცრუებს, არამედ გაამართლებს.

5

1890 წლის ხაერობო კანონი.

რუსის მოწინავე საზოგადოებას ერობაზე გული აუცრუვდა. პრესაც იშვიათად არღვევდა ერობის ყურადღებას. მინისტრი დ. ა. ტოლსტოი ასე ამბობდა: ერობა ერთი ბორბალი უნდა იყოს სახელმწიფოს ბიუროკრატიულ მართველობაში და ამიტომ საზოგადოება კი არ უნდა იყოს პატრონი, ბატონი და მესვეური საერობო ორგანიზაციის, არამედ მთავრობა. პაზუხინის, კატკოვის და პობედონოსცევის მოღვაწეობა ასეთ აზრებს ამტკიცებდა. მართლაც, მთელ რიგ შემავიწროვებელ ზომების, აქტების, უქაზების, კანონების საშუალებით ერობას დაუკარგეს საზოგადოებრივი მნიშვნელობა. ხალხი თანდათან ჩამოაშორეს მას, ხალხისათვის ის მოკვდა სავსებით და საზოგადოებაც ერობის საქმეში გულცივობას იჩენდა. თქვენ წარმოიდგი-

ნეთ, ისე დაეცა საზოგადოებრივი ინტერესი ერობისადმი, რომ ერთ-ერთ საეროზო არჩევნებზე ორი წლით ადრე გარდაცვალებულ პირს ირჩევენ ხმოსნად. ამაზე შორს წასვლა ერობას სრულიად აღარ შეეძლო. ერობა, როგორც ცოცხალი საზოგადოებრივი ორგანიზაცია, არ არსებობდა და ის უნდა მოსპობილიყო სავსებით. როცა ხალხს ძალა არა აქვს დაიცვას ეროვნული დაწესებულება, ის ღირსიც არ არის ხსენებულ დაწესებულების. მთავრობა ყველგან კონსერვატიულია, იგი სტატიურ ძალას წარმოადგენს, დინამიური ძალა საზოგადოებაშია და თუ ის არ ჩნდება, ცხადია, საზოგადოებრივ, დინამიურ საქმეს არავინ შეასრულებს. ამიტომ ალექსანდრე მე-3 მანიფესტის შემდეგ ხალხის დუმილი და შიში პრელიუდია იყო იმ საეროზო პროექტების, რომელსაც ამზადებდა დ. ა. ტოლსტოი.

1889 წლის ივლისისა და 1890 წლის 12 ივნისის კანონები ითვლება ერობის გამანადგურებელ კანონებად. ეს მართალია. მაგრამ მთელ 10 — 15 წლის განმავლობაში ამ კანონების შექმნას ნიადაგი ემზადებოდა. სახელმწიფო სისტემატიურად ავიწროვებდა საეროზო მოღვაწეობას და ამნაირად მიაღწია ისეთ წეს-წყობილებას, რომელზედაც კატკოვის ჯგუფი ოცნებობდა.

1889 წლის 12 ივლისის კანონი არ იყო გამოცხადებული, მაგრამ გუბერნატორების უფლებას ერობაზე მესამოცდაათე წლებიდანვე აფართოვებენ, საეროზო გამგეობაში გუბერნატორის

მოსაზრება-დამტკიცებით ირჩევენ და აყენებენ წევრებს, მოსამსახურეთ. კრძალავენ საერობო მოღვაწეების ყრილობებს, სოფლის ცხოვრების კვლევა-ძიებას, ავიწროებენ საერობო ხარჯთ-აღრიცხვას, სკოლის საქმეში სდევნიან ერობას და ამნაირად, მთელ თავის ცხოვრებაში ერობა ხდება მთავრობის ისეთ დაწესებულებად, რომელსაც არავითარი უფლება, ნება არა აქვს. როგორც ბ. ვესელოვსკის მოჰყავს, მე-70 წლებში საერობო ხარჯთ-აღრიცხვა ყოველწლივ იზრდებოდა 23,2% ხოლო მე-80 წლებში 3,9% (გვ. 290). თუ მივიღებთ მხედველობაში მცხოვრებთა გამრავლებას, ცხოვრების გართულებას და სხვა სოციალ-ეკონომიურ პირობებს, მაშინ დავრწმუნდებით, რომ ერობის მუშაობა არა თუ შედარებით, აბსოლიუტურადაც დაეცა და დაქვეითდა.

ხდება, გუბერნატორი იფიჭრებდა და კრების დადგენილებას შეაჩერებდა, იქვის თვალით შეხედავდნენ ამა თუ იმ პირებს და ცივ-ქვეყნებში გადაასახლებდნენ. დასჭირდათ და 1883 წელში, დონის ოლქში, სავსებით მოსპეს ერობა, ხოლო 1886 წელში სხვა მაზრაშიც.

თუ გვინდა ვიცოდეთ ერობის ცხოვრების სინამდვილე, დავათვასოთ საფუძველი, რომელზედაც დამყარებულია რუსეთის ერობა, მაშინ რუსის ერობის მთელი ცხოვრება ისე უნდა შევისწავლოთ და წარმოვიდგინოთ,

როგორც სინამდვილეში იყო. აქ ილიუზია ზიანს მოგვიტანს და არა სარგებლობას.

ობიექტიურ პირობების მიხედვით რუსეთის ცხოვრება სრულიად არ საჭიროებდა საერთო მოღვაწეობის აგრე დასამარებას. პირ-იქით, თუ ოდესმე ფებს იკიდებს მრეწველობა, ვაჭრობა, აღებ-მიცემობა, სოფლის მეურნეობა ეს ისევ ალექსანდრე მე-III მეფობის დროს. ყირიმის კამპანიამ ერთის მხრივ, 78 წლის ომებმა მეორეს მხრივ, ხოლო აღმოსავლეთის ასპარეზზე საბაზრო რაიონების ხელში ჩაგდება მფრიად დიდი მოთხოვნილება გაუჩინა რუსეთის მრეწველობას და ის იწვევდა საეკონომიო ცხოვრების სიფხიზლეს. ხალხის მოძრაობა, სიმკვირცხლე, სიყოჩაღე სწორედ ამ დროს იყო საჭირო, ცხოვრება მძაფრ ეკონომიურ წესებზე იყო მოწყობილი და მას არ შეეძლო ნელი მსვლელობა. რუსეთის სახელმწიფო სწორედ რომ ვერ იჩენდა ცხოვრებისამებრ სიმძაფრეს, სიმკვირცხლეს და ვერც საზოგადოებრივ ძალას იყენებდა დამხმარედ. ერობას რუსეთის ეკონომიურ ცხოვრების გამოცოცხლებაში დიდი სამსახურის გაწევა შეეძლო, მაგრამ როცა სახელმწიფო იყო ფეოდალური ბიუროკრატიულ რუტინით აღჭურვილი,

რა რიგ შესძლებდა მიმდინარე ცხოვრების აღლოს ართმევას და ამიტომაც რუსეთის საუცხოვო ბუნებრივი, გეოგრაფიული, ტოპოგრაფიული და სხვ. პირობები ვერ იქმნა გამოყენებული.

რუსეთის სახელმწიფო დიდ ფიზიკურ ძალას წარმოადგენდა და ამიტომ ერობის ძალა მალე მოიკრუნჩხა, დაეცა. განვითარებულ და განათლებულ ცხოვრების მაგიერ ჩვენ მივიღეთ გალატაკებული ხალხი და ყოველის მხრივ ჩამორჩენილი სახელმწიფო.

საზოგადოებრივ ცხოვრების დაცემით სავსებით გაბატონდა ბიუროკრატია. და 1889—1890 წლის ივლისის და ივნისის კანონები ბიუროკრატის უსაზღვრო ბატონობის ნაყოფია. 1889 წლით რუსეთში შემოიღეს ერობის უფროსობის ინსტიტუტი, „ზემსკიე ნაჩალნიკი.“ თავისუფალ მოქალაქეს რუსეთში ერობის უფროსები დაუყენეს, ერობის გამგეობაში ის ნამდვილი წევრია, ხოლო მის ნებაზე დამოკიდებულია სამაზრო გამგეობის წევრთა თუ მოსამსახურეთა ბედ-იღბალი. მაგრამ 1889 წლის თავზე, 1890 წლის ივნისში (12 ივნ.) მეორე შესანიშნავი კანონი იქმნა გამოცემული, რომელიც მოქალაქობრივ წყობილების ნასახსაც ერთავედ სპობს. არა მარტო ფორმალურად, ფაქტიურადაც კი.

1890 წლის 12 ივნისის კანონი დიდი მოვლენაა, კარდინალური ფაქტია საერობო ცხოვრების ისტორიაში. 1890 წლის კანონის ხსენებას ჩვენს, ქართულ ჟურნალ-გაზეთებშიაც ხშირად გაიგონებთ. კრებაზე დაეინებითაც ამბობენ: გვიწყალობეთ 1890 წ. საერობო კანონით. როცა ჩვენ გვესმის ასეთი ხასიათის ძახილი, მხოლოდ ვრწმუნდებით იმაში, რომ ის, რაც ხელთ არა

გვიპყრია, არ გამოგვიცდია, —საიდეალო რამედ მიგვაჩნია. საზოგადოებას სავსებით და ღრმად ჯომ ჰქონდეს წარმოდგენილი 1890 წლის კანონი, მისი სახე პრაქტიკულ ცხოვრებაში, დარწმუნებული ვართ მის შესახებ სულ სხვა შეხედულებას შეამუშავებდა. რათქმა უნდა ჩვენ ისეთ საზოგადოებრივ ჯგუფზე არ ვლაპარაკობთ, რომელიც 1890 წლის კანონით, დაკარგვის ნაცვლად, ბევრ რამეს შეიძენს კიდევ.

რამდენადმე უნდა შევეხოთ ამ კანონს. ეს ძლიერ საინტერესოა, საჭიროა.

1864 წლის 1 იანვრის საეროობო კანონის შესახებ ჩვენ ვსთქვით: წოდებრივ ნიადაგზეა დამყარებულიო. ეს მართალია. მესამოცე წლებში მამული, მიწა და წოდება ფაქტიურად ერთი მეორეს მისდევდა, მაგრამ აბსოლიუტურად მართალი არ არის ასეთი კონცეპცია. დაბალ წრის ადამიანს რომ ჰქონოდა დიდი მამული, 15 ათასი მანეთის უძრავი ქონება, ის „ბრწყინვალეთა“ კრებას დაესწრებოდა. ფაქტიურად, ეს რომ წოდებრივი ხასიათის დებულება იყო სჩანს არჩევნების შედეგიდან, რომელიც ჩვენ წინაღ მოვიყვანეთ. 1890 წლის 12 ივნისის კანონი საინტერესო იმ მხრივ არის, რომ ის ფაქტიურ არსებას ფორმალურად აყალიბებს, ხოლო კიდევ უფრო ამტკიცებს და სწმენდს წოდებრივ ელემენტს. საზოგადოების მესამე ელემენტებმა — სტატისტიკოსებმა, ექიმებმა და ბუხგალტერებმა — „სისხლი გაუშრო“ რუსეთის ბიუროკრატიას. 1890 წლიდან მათ მუხრუჭი მოუჭირეს და არ-

ჩვენებშიაც ძნელად თუ მიიღებდა მონაწილეობას საექვო ხასიათის ელემენტები.

პირველ ყოვლისა სამაზრო ერობის ხმოსნების არჩევნებზე პირდაპირ მონაწილეობას მხოლოდ მსხვილი თავადაზნაურობა იღებდა, სასულიერო წოდებას სულ წაართვეს უფლება, აგრედვე გლეხ-კაცობის ამხანაგობებს და იმ გლეხებს, რომელთაც შრომით თუ სხვა საშუალებით დიდი მამული ჰქონდათ შეძენილი. 64 წლის დებულებით გლეხ-კაცობა სასოფლო ყრილობაზე ირჩევდა თავის რწმუნებულებს, 90 წლის დებულებით კი რწმუნებულს ირჩევს რამდენიმე სოფლის ყურილობა. ხოლო ამორჩეულებს ამტკიცებს გუბერნატორი. ადმინისტრაცია თავის შეხედულების მიხედვით მოქმედებს ამ დროს და ხმოსნებად მხოლოდ იმათ ამტკიცებს, რომელთა პოლიტიკური ფიზიონომიაც მისთვის გამორკვეული და სასიამოვნოა.

არჩევნებში მონაწილეობის უფლება წაართვეს აგრედვე ვაქრებს, მრეწველებს და ებრაელებს. სრული ცენზი ისევ 15000 მანეთი დარჩა, ხოლო რწმუნებულების არჩევისათვის საჭირო იყო სრულ ცენზის ერთი მეათედი და არა ერთი მეოცედი, როგორც ეს იყო 64 წლის საერობო დებულების ძალით.

ამნაირად, საერობო ორგანიზაცია ხალხს მოაშორეს. თუმცა მთავრობა არც ამით დაკმაყოფილდა. ერობის დაწესებულება დაამსგავსა ბიუროკრატიულ-კანცელიარულ მართველობას და ეს პირველყოვლისა ხმოსნების რაო-

დენობის შემცირებით. ეს დიდი ლაბ-ტი იყო ერობისათვის. ხმოსანთა რიცხვი 13.329-დან 10.229-მდე დაიყვანა სამაზრო ერობებში, ხოლო საგუბერნიოში 2.274-დან 1576-მდე (იხ. სლობოეანინი—„საერობო დაწესებულ. ისტორიიდან“ გვ. 104). თვით გლეხკაცობის ძალები ხომ ფრიად შემცირდა როგორც შედარებით, ისე აბსოლუტურად. ე. ი. სკალონის გამოანგარიშებით 34 გუბერნიაში 5.357 ადგილიდან გლეხობამ დაჰკარგა 2.190 ადგილი, ე. ი. 40,9⁰/₁₀₀. 1864 წლის დებულებით ხმოსანთა საერთო რიცხვში 48⁰/₁₀₀ გლეხობას ეჭირა, 1890 წლის კანონით კი რაღაც 31⁰/₁₀₀. (იქვე, გვ. 107). „1864 წლის დებულების ძალით —ამბობს ბორის ვესელოვსკი— მთავრობა ამტკიცებდა გამგეობის მხოლოდ თავმჯდომარეს, გამგეობის წევრები კი არჩევის დღიდანვე თავისუფლად იწყებდნენ სამსახურს. 1890 წლის 12 ივნისის კანონით კი მთავრობის დამტკიცება საჭირო შეიქნა გამგეობის წევრებისათვისაც. ისე რომ, საერობო კრებას, მთავრობის მოქმედების განსაზღვრების უფლებაც წაართვეს“. (ტ. III გვ. 355). ამაზე უარესი კიდევ ის იყო, რომ საერობო კრებას არ შეეძლო იმ წევრის ამორჩევა, რომელიც ღირსი იქნებოდა გამგეობაში მუშაობისა. 90 წლის კანონის 124 მუხლი პირდაპირ მოთხოვდა გამგეობაში ისეთ პირის გაყვანას, რომელსაც სახელმწიფო სამსახურში შესვლის უფლება ჰქონდა განათლების ცენზის მიხედვით. (ეს წესი შემდეგ მხოლოდ 1906 წელ-

ში მოსპეს 5 ოქტომბრის უქა-
ზით). ერობა და ერობის სამ-
სახური სრულიად გაუთანაბრეს სა-
ხელმწიფო სამსახურს თავის იერარ-
ქიითა და ჩინ-ორდენის პატივისცე-
მით. გამგეობის თავმჯდომარის და წევ-
რის დასჯა გუბერნატორს შეუძლია
სასამართლოს გარეშე,

გუბერნატორს
შეუძლია ყოველ დროს, როცა მას
მოესურვება, მოახდინოს რევიზია სა-
ერობო დაწესებულებაში,

1890 წლის დებულებით დააწესეს
საგუბერნიო საერობო საკრებულო,
რომელიც სწყვეტს ერობის მრავალ
საკითხს. აქ თავმჯდომარეობს გუბერ-
ნატორი და იგივეა სული და გული
მთელი საკრებულოსი. შეიძლებოდა
ბევრ წვრილმანების ამოკრეფა ერო-
ბის კანონისა და ისტორიიდან, მაგრამ
ვფიქრობთ, რომ აღნუსხულიც საკმაოა
იმ ორგანიზაციის გახაცნობად, რო-
მელსაც 90 წლის საერობო კანონი
ამყარებს. არსებითად, იგი სრულიად
სპობს ერობის ძალას, როგორც საზო-
გადოებრივ დაწესებულების. სლობო-
ვანიანი კარგად ამბობს: 1890 წლის
დებულების შემდეგ რა დამოუკიდე-
ბელ მარ თველობაზე შეიძლება ლაპა-
რაკი, როცა აღმინისტრაციას შეუ-
ძლია ყოველი მისი გადაწყვეტილება
შესცვალოს, თვით საუკეთესო მოღვა-

წევს მოაშოროს მართველობას და სხ. (სლობოკიანინის თხზულება, გვ. 108). და მართლაც, ერობამ 1890 წლის დებულებით დაჰკარგა თავისი მნიშვნელობა, ძალა, გავლენა, იგი გარდაიქცა ერთ დაწესებულებად ბიუროკრატიულ წეს-წყობილებაში. არავითარი ხალხური, დემოკრატიული და დინამიური მასში არ იყო; ყოველ შემთხვევაში ისეთი, რომლითაც არსებითი ცვლილება ან გაუმჯობესობა შეიძლებოდა რუსეთის ცხოვრების.

ასეთ ნიადაგზე მოწყობილი საერობო ორგანიზაცია მთავრობისათვის სრულიად არ იყო სახიფათო, საშიში. თვით პაზუხინებს, კატკოვებს და ვალუევის მოწაფეთ ძლიერ კარგად მოეხსენებოდათ, რომ საერობო ორგანიზაცია ერთი ჩვეულებრივი ორგანიზაცია იყო ბიუროკრატიულ მართველობაში და ამიტომ, ერობის კომპეტენცია მოაფრობის კომპეტენციას შეადგენდა, ერობის საქმე მთავრობის საქმე იყო და მეტი არაფერი. გაფართოვება ერობის კომპეტენციის თვით მთავრობის უფლების გაფართოვება იყო არსებითად და სწორედ ამიტომაც რამდენადმე გაფართოვებულ იქმნა უკიდურეს რეაქციის ხანაში 1890 წ. კანონით ერობის კომპეტენცია. ამ გარემოებით ბევრი საერობო მოღვაწე იყო და არის დაბრმავებული, თვით ვესელოვსკიც კი ჰუმანიურ აზრს გამოსოქვავეს ამ საგანზე, მაგრამ ჩვენ ყოველი მოვლენა ღრმად და ფართოდ უნდა გვესმოდეს და არა გარეგნულის მხრით.

პრინციპიალურის თვალსაზრისით 1890 წლის დებულებაში ორი ხასიათის უფლება იყო საგულისხმეო, რაც შემდეგაც გამოდგება, თუ იგი გაფართოვებული, განვითარებული და გაღრმავებული იქმნა. პირველი: 90 წ. დებულების 116 მუხლი უფლებას აძლევდა კრებას გამგეობის თავმჯდომარედ და წევრად აერჩია არა მხოლოდ ხმოსანი, არამედ ყოველი სრულცენზიანი ამომრჩეველი. მეორე: გაფართოვებულ იქმნა სავალდებულო დადგენილების გამოცემის უფლება. მართალია, ეს დადებით მხარედ უნდა ჩაითვალოს 1890 წლის საერობო დებულებაში, მაგრამ მისი მნიშვნელობის გაზვიადება ყოველად შეუძლებელია. და ამ დადებით ძალებს არსებითად არავითარი ნაყოფი არ მოუტანია რუსეთის ცხოვრებისათვის, ვინაიდან ასეთი უფლებით სრულიად არ იცვლებოდა კონტინგენტი საერობო მოღვაწეთა, მოძრაობაში არ მოდიოდა ხალხის ცოცხალი ძალა და ერობას ხომ იმდენად აქვს მნიშვნელობა, რამდენადაც ის ჰკრებს ხალხის ცოცხალ ძალას. 1890 წლის იენისის კანონმა ჩაჰკლა ენერჯია, ერობა შეიქმნა წმინდა ბიუროკრატიულ დაწესებულებად, ასე ვსთქვათ, ფილიალური განყოფილება არსებულ კანცელიარიების და თუ შემდეგში რაიმე ნაყოფი მოიტანა რუსეთის ერობამ, მოიტანა არა როგორც ერობამ, საერობო სახალხო დაწესებულებამ, არამედ როგორც ერთმა ბიუროკრატიულმა, მთაწრობის ჩვეულებრივმა დაწესებულებამ.

რუსეთის ერობის ცხოვრება და ისტორია არ განისაზღვრება 1890 წლის იენისის კანონით. ერობა დღესაც არსებობს რუსეთში, მაშასადამე მისი ისტორია, ცხოვრება ახალ დროსაც ეკუთვნის. ცხადია, ჩვენ სხარტად უნდა გავიცნოთ სხვა საერობო კანონებიც, რომელნიც საერობო ორგანიზაციაში ცვლილებას ახდენდნენ.

6.

ახალი ხანა ერობის ცხოვრებაში.

1864 წლის პირველ იანვარს გამოაცხადეს საერობო კანონი. მეორე წლიდანვე განახორციელეს იგი, მაგრამ იმ წლიდანვე დაიწყო მისი შევიწროება. 1890 წელი უმაღლესი საფეხურია ამ მხრით, ერობა სავსებით დაეცა. რაღა დარჩა 64 წლის ერობიდან 90 წელში? — არსებითად არაფერი, მაგრამ თვით სუსტი საერობო ერთეულიც საფრთხედ მიაჩნდათ.

1890 წლის 12 იენისის კანონით საფუძვლიანად შეერყა ერობის დამოუკიდებლობა, მაგრამ 1891 წლიდანვე კვლავ იწყებენ საერობო მოღვაწეობის ფარგლის კომპეტენციის განსაზღვრას. ერობის მოღვაწეობის უმთავრესი ასპარეზი სკოლები იყო. თვით კატკოვიც არ უარყოფდა ამ საქმეში ერობის გავლენას, მაგრამ ერობა აქ მეტისმეტად შეავიწროვეს. 1892 წელში საგანგებო ბრძანებით საერობო დაწესებულებებს ეკრძალებათ პირველ-დაწყებით სასწავლებლის დაარსება. ხოლო არსებულ სკოლებში რომ გაემეფებინათ ბიუროკრატიული სულისკვეთება, ნაცვლად საზოგადოებრივი აზრე-

ბისა, მთავრობა ცდილობს სკოლის გამგეობაც თავის გავლენის ქვეშ დააყენოს.

1894 წლის 7 თებერვლის კანონით ერობას ართმევენ სკოლის ადმინისტრაციის შედგენის უფლებას. სკოლის გამგეობა, ამ კანონით, უნდა დაამტკიცოს თვით მთავრობამ. ესეც არ იკმარეს და მოინდომეს სკოლის თვით საქმეებშიც პირდაპირ ჩარევა. ამ მიზნით, 1896 წელში გამოდის დადგენილება, რომ ერობის უფროსები, „ზემსკიე ნაჩალნიკი“ სასკოლო საბჭოებში წევრებად იქმნას ჩარიცხული. ამნაირად, სკოლის საქმეშიაც სავსებით, ფაქტურადაც და ფორმალურადაც გაბატონდა ბიუროკრატია.

1893 წლის 8 ივნისის კანონით ავიწროებენ ერობას ქონების შეფასების საქმეში, ხოლო ამავე დროს იბადება მთელი წყება ახალ პროექტებისა, რომელნიც კიდევ უფო ავიწროებენ ერობის არსებობას. ყველა ეს კანონ-პროექტი ბიუროკრატის მალალ წრეებში იწვევენ ერთნაირ კამათს, ბრძოლას, შეხლა-შემოხლას, რომ 1900 წლიდან გამარჯვებულმა მიმართულებამ სავსებით დასცეს ერობის ხსენება.

ყველაზე მეტად საგულისხმიერო, საშინელი და წარმოუდგენლად მძიმე ხარჯთ-ალრიცხვის ფიქსაციაა, საერობო ხარჯების განსაზღვრაა. ერობას, მის არსებობას, მის მოქმედებას მხოლოდ მაშინ აქვს აზრი, როცა ცხოვრების განვითარების და ერობა-საზოგადოების მოთხოვნილების მიხედვით მას შეუ-

ძლიან, საშუალება აქვს ფრთები გაშალოს, გაათართოვოს მოღვაწეობა, ცხოვრებას ალღო აართვას და კულტურული განვითარება, წინმსვლელობა გაამტკიცოს, გააღრმავოს. ერობა სწორედ ამ მიზნით იქმნა დაარსებული 1864 წლის პირველ იანვარს, მაგრამ არსებითად ბიუროკრატია ვერ შეურიგდა საზოგადოების კულტურის მხრივ განვითარებას და ამიტომ, 1900 წლის 12 ივნის აქვეყნებენ კანონს, რომლის მიხედვით ერობის ხარჯები ისაზღვრება. ძალა-უნებურად ერობამ უნდა შემოფარგლოს და განსაზღვროს ასპარეზი მოღვაწეობისა, მას ფიქრიც კი არ შეუძლიან რაიმე ახალ საქმეზე მიაქციოს ყურადღება, პერსპექტივა ილუპება და თაოსნობაც იკარგება. 1900 წლის 12 ივნისის კანონი ნამდვილი სიკვდილია ერობისა—როგორც საზოგადოებრივი დაწესებულებისა.

1900 წლის 12 ივნისის კანონითვე ერობის მოღვაწეობა შეზღუდულია ხალხის გამოკვების საქმეშიც (продовольственное дело), 1901 წლის 20 ივნისის ბრძანებით ერობას ავიწროებენ წიგნების გამომცემლობის მხრივ, ხოლო 8 ივლისისა და 23 აგვისტოს კანონებით (1901 წ.) ბიუროკრატია შეუძლებლად ხდის ერობების ურთი-ერთობას, დამოკიდებულებას, ერთად შეკრებას, საერთო ჭირ-ვარაზის გასაზიარებლად.

1902 წლის 30 მაისის ბრძანებით აკრძალეს სტატისტიკური გამოკვლევები, 10 ივნისს (02 წ.) ვეტერინა-

რიის საქმეში იჭრება ბიუროკრატია და ამნაირად, ერობის არც ერთი დარგი, არც ერთი საქმე არ დარჩენილა, რომ ხელშეუხებლად დაეტოვებინათ.

მთავრობის მიმართულების დასახასიათებლად ფრიად საყურადღებოა ფონ-პლევეს აქტი. 1903 წლის 2 აპრილს რუსეთის დასავლეთ გუბერნიებში (ცხრა გუბერნიაში) ერობის კიდევ ახალი ტიპი იქმნა შემოღებული. 1903 წლის 2 აპრილს დებულებაში არა თუ 1864 წლის ძირითადი დებულებაა გამოყენებული, თვით წოდებრივი და კონებრივი საფუძველი საერობო ორგანიზაციისა, 1890 წლის ივნისის კანონით რომ არსებობდა, სავსებით იქმნა უარყოფილი. ერობას იმიტომ ჰქონდა ერთნაირი ძალა, მნიშვნელობა, უკეთ — ავტორიტეტი, რომ „საზოგადოების“ არჩევნებით ხდებოდა. ვიწრო იყო ფარგალი ამომრჩეველთა, მაგრამ ზამდენამდე მას აჩნდა კოლეგიალურ ძალის ელფერი. რაც უნდა იყოს ძირიდან შენდებოდა ერობა, საფუძველი ჰქონდა მას, ჯერ საძირკველს ამაგრებდნენ, შემდეგ კედლებს და თალს. 1903 წლის 2 აპრილს აქტით თვით ეს ნასახიცი კი მოსპეს და ერობა მალლიდან დააწესეს, ბრძანებით, სწორედ ისე, როგორც რომელიმე კანცელიარიას დაარსებენ ხოლმე ამა თუ იმ საქმის გასაკეთებლად. ასეთი კანცელარია არის 1903 წლის დასავლეთის 9 გუბერნიაში შემოღებული ერობა. „ამ დებულებით (1903 წ. 2 აპრილის შესახებ) — ამბობს საუკეთესო მკოდნე ერობის ცხოვრებისა და კა-

ნონებისა ბორის ვესელოვსკი—შეადგინეს საგუბერნიო, სამაზრო კომიტეტები და გამგეობანი საერობო მართველობისათვის. საგუბერნიო კომიტეტს უმთავრესად ბრძანებლობის, გამგებლობის უფლება აქვს, სამაზრო კომიტეტები კი ამუშავებენ საერობო მეურნეობიდან უმთავრეს საკითხებს. საგუბერნიო კომიტეტი შესდგება: გუბერნიისა და მაზრის თავად-აზნაურობის წარმომადგენლებისაგან, საგუბერნიო ქალაქის მოურავისაგან, გუბერნატორის თანაშემწესაგან, გუბერნიის 5 დიდ მოხელესაგან და მაზრიდან ორ-ორი წარმომადგენელისაგან, რომელსაც ნიშნავს, ამტკიცებს შინაგანსაქმეთა სამინისტრო. საგუბერნიო კრებაზე თავმჯდომარეობს გუბერნატორი“. („ერობის ისტორია“ ტ. 3 გვ. 515). სამაზრო კომიტეტში თავმჯდომარეობს მაზრის თავ.-აზნაურობის წარმომადგენელი; წევრებია: საერობო უფროსები, ხარჯთ-ამკრეფი ინსპექტორები, ბოქაული და სხ. ორი თუ ხუთი მამასახლისი გუბერნატორის დანიშვნით და ორიოდე მესაკუთრენი, შინაგან საქმეთა მინისტრის დამტკიცებით. აი, 1903 წლის 2 აპრილის ერობა. რა თქმა უნდა აქ ერობის ნასახიცი აღარაა, მხოლოდ სახელი-ღაა მისი. არსებითად იგი არის კრება მთავრობის მოხელეთა—გუბერნატორიდან დაწყებული მამასახლისამდე. ერობის ისტორიაში ეს ტიპი საერო მართველობისა ლოლიკური დასკვნა, განსახიერებაა, განაღდებაა იმ მიმართულებისა, რომელსაც სახელმწიფო

ასე მტკიცედ აღგა მთელი ორმოცი წლის განმავლობაში.

ასეთი საერობო წეს-წყობილება შემოიღეს მხოლოდ 9 გუბერნიაში, ისიც არა რუსთა ადგილებში. უეჭველად ამ ნიადაგზევე მოაწყობდა მთავრობა ერობას რუსეთის შიდა გუბერნიებშიაც. ამას კარგად გრძნობდა ვესელოვსკი როცა სწერდა: „ვინ იცის, მივიღებდით თუ არა ერობის რეფორმას 1903 წლის 2 აპრილის დებულების ნიადაგზე მოწყობილს, რომ რეაქცია არ შეეწყვიტა იმ ამბებს, რომელნიც 1903 წლიდან წარმოიშვა რუსეთში“. კეშმარიტად, თუ რუსეთის ერობა ისევ შერჩა 1890 წლის ივნისის ძირითად დებულებას, ბოლო არ მოელო 1903 წლის კანონის მიხედვით—მხოლოდ იმიტომ, რომ საზოგადოებრივმა სიდუხჭირემ უმაღლეს საფეხურს მიაღწია. მეტის მოთმენა შეუძლებელი იყო. მთელი წეს-წყობილება, ცხოვრება დაკნინდა, შევიწროვდა, გალატაკდა ხალხი, დაითრგუნა მოქალაქეობა და ასეთ პირობებში ცხოვრება შეუძლებელობას წარმოადგენდა. მთელი რიგი ღრმა და ფართე მიზეზებისა იწვევდა მოძრაობას. ასეთ ძალის წინაშე 1903 წლის რეაქციონურ კანონის გავრცელებაზე ლაპარაკი ოცნება იყო. ამნაირად ჩაიკლა ეს (1903 წ. კანონი) კანონი ერთხელ და უნდა ვიფიქროთ სამუდამოდ.

საზოგადოებრივ მოძრაობის დრო ხან-მოკლე გამოდგა. 1904—1905 წელმა არაფერი მოუტანა ერობას. 1905 წლის დეკემბერში რევოლუცია მარცხდება და 1905 წლიდან რეაქცია ვი-

თარღება. მაგრამ 1904—5 წლების მოძრაობა დიდი საზოგადოებრივი, ისტორიული ხასიათის მოძრაობა იყო. მუკდენი და ცუსიმა სევასტოპოლის ამბებს უდრიდა და შეუძლები იყო მისი გავლენის აცდენა. სახელმწიფოც კარგად ხედავდა ცხოვრების ახალ მოთხოვნილებების ძალას, მნიშვნელობას, გრძნობდა, რომ სავსებით ძველ პირობებში არსებობა შეუძლებელია, სახიფათოა და ამიტომ, მთავრობის წრეებს შორის მეტ სიფრთხილეს, სიფხიზლეს და ყურადღებას ჰქონდა ადგილი. დრო იყო, შეეძლოთ, რომ 1903 წლის 2 აპრილის კანონი განებორციელებიან მთელ რუსეთში, მაგრამ ყველას ნაყოფის ეშინოდა. ვერვინ ბედავდა ასეთ კანონის ხელის ხლებას და ამნაირად, ერობის არსებობა 1890 წლის ნიდაგზე ერთხნობით გამტკიცებულ იქმნა. პირიქით, მთავრობა თითქოს საზოგადოების მდგომარეობაში შედის და აქვეყნებს 1906 წლის 5 ოქტომბრის უქაზს, რომლითაც გლებ-კაცობის უფლება შედარებით ფართოვდება. ამ კანონით გლებებს, რომელთაც ნადელების გარდა აქვთ მამული საერობო არჩევნების მეორე კრებაზე შეუძლიათ მონაწილეობის მიღება, აგრედვე სოფლის ამორჩეულ პირების გუბერნატორის დამტკიცება უარყოფილია, ხოლო გამგეობაში და თავმჯდომარედ შესაძლებელი ხდება არჩევა ისეთი პირების, რომელთაც სახელმწიფო სამსახურის ცენზი არ აქვთ მოპოებული. ესაა და ეს. ხსენებულ კანონს არავითარი არსებითი და და-

დები იი ცვლილება არ შეუტანია საეროობო კანონმდებლობაში. პირიქით, 1906 წლის 9 ნოემბრისა და 1906 წლის 24 მაისის უქაზებით 1906 წლის 5 ოქტომბრის შეღავათებს ამცირებენ, ძალას აკლიან და ამნაირად, ცხოვრებაში ვღებულობთ 1890 წლის საეროობო კანონს მრავალ ცირკულიარებით, განმარტებებით და შესწორებებით შევიწროებულს და განადგურებულს.

ეროობის ასეთი სავალალო მდგომარეობა პროგრესიულ რუსეთს სრულიად არ აკმაყოფილებდა. არც კონსტიტუციონალისტ-დემოკრატები, არც ოქტომბრისტები, შრომის ჯგუფი და სოციალ-დემოკრატები იყვნენ არსებულ ერობით კმაყოფილნი. ყველა გადაჭრით მოითხოვდა საეროობო კანონმდებლობის ძირითად რეფორმებს, განვითარებულ ცხოვრების მიხედვით შეცვლას საარჩევნო უფლების და ახალ სისტემის შემოღებას, მაგრამ

საკანონმდებლო დაწესებულებაში ისეთი პროექტის განხორციელებას ცდილობდნენ, რომელიც სრულიადაც არ შეეფერებოდა ახალ საზოგადო ცხოვრების პირობებს. საეროობო პროექტები 1908 წლიდან პროექტად დარჩა და დღესაც არ არის გადაწყვეტილი. სამაგიეროდ, სტოლიპინის მოღვაწეობამ ახალი წეს-წყობილება შემოიღო დასავლეთ გუბერნიებში. რეფორმა განახორციელა, 1908 წლის ბიუროკრატიული და წოდებრივ ნია-

დაგზე არჩეული ერობა შესცვალეს და ეროვნულ ნიადაგზე მოაწყვეს. რუსის ხალხს განსაკუთრებული ყურადღება მიაქციეს, ერობის მართველობაში რუსის ხალხს მისცეს ბატონობის საშუალება ებრაელების, პოლონელების და სხვა ინოროდცების საზარალოდ. 1910 წლის კანონით შესრულდა საერობო კანონმდებლობა და მას აქეთ დღემდე არავითარი რეფორმა არ განხორციელებულა. საზოგადოება კვლავ მოითხოვს საერობო რეფორმას, ძირითად ცვლილებებს, თუმცა მოთხოვნილება მოთხოვნილებად არის დარჩენილი.

ერობის ძირითადი კონსტიტუცია, კანონები, რომელზედაც ააგეს რუსეთში ერობა, ის წესრიგი მართველობისა, ერობაში რომ შემოიღეს საბედისწერო შეიქმნა რუსეთის ერობისათვის. ბევრი მოღვაწე თავბრუდასხმულია რუსეთის ერობის მოღვაწეობით. ჩვენ სრულიად არ ვინაწილებთ ასეთ შეხედულებას. მარტივი მაგალითი თვით დღევანდელი ჩამორჩენილი

რუსეთია. ერობის პრაქტიკულ მოღვაწეობას, მის შემოქმედებას რომ ვაკვირდებით, ჩვენ, უეჭველია, ყურადღებას მივაქცევთ მის ერთნაირ სიყოჩაღეს. არის მომენტები, როცა ერობა მოქმედების ხალისს იჩენს, რაღაცას აკეთებს, მაგრამ წუთის, ეპიზოდის ხასიათი აქვს რუსეთის ერობაში ასეთ მხნე მუშაობას. აბსოლიუტურის თვალსაზრისით, ე. ი. საერთოდ, რუსეთის ერობამ რუსის საზოგადოებას სარგებლობა მოუტანა, მაგრამ შედარებით კი—არაფერა.

ცხოვრება გაცილებით მეტს მოითხოვდა, ხალხის არსებობის პირობები უფრო ჩქარა, უფრო ენერგიით მიისწრაფოდა წინ, იწვევდა რთულ ცხოვრებას და ერობას სწორედ ასეთ ტენდენციისათვის, მსჯელობისათვის სათანადოდ არ შეუწყვია ხელი. ერობამ კვალი დააჩნია რუსეთის სკოლის, საავადმყოფოების, გამოკვების, სესხის, მიწის, წყლის, წიგნების გავრცელებისა და სხვადასხვა საქმეებს, მაგრამ იმდენად, რამდენადაც ასეთ კვალს თვით ბიუროკრატიული დაწესებულება დააჩნევდა, რამდენადაც მთავრობის დაწესებულებანიც აკეთებდა. სახელმწიფომ ერობა კანცელიარიად გარდააქცია და ერობის ნაყოფიც კანცელიარიის ნაყოფს უდრის. ეს პარადოქსი არ არის, სრული ჭეშმარიტებაა. ხშირად, მთავრობის მუშაობაც წინ უსწრებდა ერობისას. მაგალ., სკოლის საქმეში განათლების სამინისტრო ხარჯავდა სკოლებზე: ¹⁾

1897 წელში . . .	1,7 მილ. მან.
1900 " . . .	3,1 " "
1905 " . . .	7,0 " "
1910 " . . .	35,9 " "

ასეთს სურათს ერობის არც ერთი დრო არ წარმოგვიდგენს. დაახლოვებით ეს შეგვიძლია ვსთქვათ მკურნალობის საკითხზე და ცხოვრების ყოველ საგანზე, რომელზედაც ერობის კომპეტენცია-უფლება ვრცელდება. ამით ჩვენ არ ვამბობთ: ერობა საზოგადოდ უძლურია, მას არაფრის

¹⁾ ბ. ვესელოვსკი, ტომი მეოთხე, გვ. 96.

გაკეთება არ შეუძლიანო. პირიქით, ჩვენი შეხედულებაა: ერობა ფრიად საჭირო დაწესებულებაა, ის უნდა შემოვიღოთ, გავაფართოვოდ, გავალრმავოდ, იმიტომ, რომ მას დიდი ნაყოფის, სარგებლობის მოტანა შეუძლიან ხალხისათვის. და თუ თანამედროვე რუსეთის ერობა არაფერს აკეთებს, სათანადო გავლენას ვერ ახდენს ცხოვრებაზე— ეს იმიტომ, რომ კანონების საშუალებით ერობა შეავიწროვეს. სწორედ ამიტომ ვამტკიცებთ: თანამედროვე ერობის საქმე — უმნიშვნელოა, მას სრულიად არ შეუძლიან ხალხის იმედი გაამართლოს და საზოგადოებრივ ცხოვრების განვითარება განამტკიცოს.

ერობა ცოცხალი საქმეა, ისე ცოცხალი—როგორც თვით ხალხი, საზოგადოება. ერობის ბუნება—თავისუფლებაა, თაოსნობაა, რწმენა და ხალხოსნური სიყვარულია. რუსეთის ერობა კი ხელში ჩაუგდეს

მსხვილ მემამულეებს, რომელნიც ბატონ-ყმურ სულისკვეთებით იყვნენ გამსკვალულნი. ერობის ძალები ხშირად ერობასაც დასცინოდნენ, ებრძოდნენ იმ დაწესებულებას, რომელშიაც იყვნენ მოკალათებულნი. ასეთ ხალხის ერობის არა გეწამს რა, მისი სარგებლობა—საეჭვოა, მისი გულწრფელობა—ტყუილია.

ასე ვაფასებთ ერობის ძალთა მოღვაწეობას, მათ სულისკვეთებას. სამართლიანად შეიძლება მკითხველ საზოგადოებამ გვისაყვედუროს: რას ამბობთ, განა ერობის ხალხი არ იყო

თავგამოდებით იბრძოდა უკეთ წეს-
წყობილების სასარგებლოდ? და მთე-
ლი რიგი მარტივი ცნობების მოყვანა
შეიძლება ამის სასარგებლოდ. რა თქმა
უნდა, ჩვენ ამ საბუთებს, მარტივ მა-
სალებს ძლიერ ვარგად ვიცნობთ. სა-
ბედნიეროდ, რუსების ერობის შესა-
ხებ საქმაოდ მოიპოება ყველაფერი მა-
სალა, მაგრამ შეუძლებელია მასალამ
დაგვაბრძაოს, დაგვაყრუოს, გონება
წაგვართვას. ვინ არ უწყის, რომ 1905
წელში ერთობასა და ძმობაზე ისეთი
ხალხიც ფიცილობდა, რომელთაც
გულწრფელადა სძულდა პირველიც და
მეორეც. მაგრამ ეს იყო დროების ნა-
ყოფი და არა ადამიანის, ძალთა ნამ-
დვილი სულისკვეთება. რუსეთის ერო-
ბა ამ მხრით მართლა რომ საყურად-
ღებოა. ის რეაქციონურ ძალებით გა-
ივსო კანონების მეობებით და ეროპ-
რეაქციონური გამოვიდა. რეაქციონუ-
რი—ამ სიტყვის ნამდვილის მნიშვნე-
ლობით. 1906 წლიდან რუსეთის რეა-
ქციის ისტორია, ამ დროს ერობის
მოღვაწეობა—ამის ნამდვილი საბუთია.
ბორის ვესელოვსკის მრავალი მასალა
მოჰყავს ამის საიულისტრაციოდ. ხერ-
სონის გუბერნიის ხუთი ერობა 342 ათას
მანეთს სდებს პოლიციის გასაძლიერე-
ბლად, ხოლო თანხის ნაწილი მოდის
„მოლაღატეების“ ციმბირში გასაგზავნ
ხარჯების დასაფარავად. მრავალ ათას
მანეთს აძლევს „მაძებარ პოლიციას“
ერობა ეკატერინოსლავის, ალექსანდ-
რიის, კურსკის, ნოვოოსკოლის, ვორო-
ნეის და სხ. ხსენებული ავტორი
1906—7 წლების შესახებ ამბობს:

„ეროპის ისტორიამ არ იცის ისეთი უგვანო ხანა, როგორც 1906—7 წლები. ებრძოდნენ როგორც პოლიტიკურ მოწინააღმდეგეებს ხმოსნებ შორის, ისე „მესამე ელემენტებს“, აუქმებდნენ და სპობდნენ საერობო მეურნეობის მთელ დარგებს, რომელიც არაკეთილ სიმიედოების (რა თქმა უნდა პოლიტიკურის მხრივ—თ. ლ.) ნიშანს გამოიღებდა... ჩვენი გამოანგარიშებით, მარტო დეპეშები გაეგზავნა პ. ა. სტოლიპინს 157 სამაზრო ერობისა და 18 საგუბერნიო ერობის მხრივ, ე. ი. მთელი ერობის ნახევარისაგან. მაგრამ რიცხვი კიდევ მეტი იქნება...

დუბასოვის თავდასხმაზე, იგნატიევის მოკვლაზე ისინი ცხარე დეპეშებს თხზავენ. აგრარულ მოძრაობის დროს საერობო დაწესებულებანი მოითხოვენ გლეხ-კაცობის დასჯას და სხ. მართალია, რეპრესიები ბევრ ერობას არ მოუთხოვნია, მაგრამ მხოლოდ იმიტომ, რომ აგრარული მოძრაობაც მალე შეხწყდაო—გვიხსნის ვესელოვსკი (იხ. ტ. მეოთხე, გვ. 24, 21, 28, 29, 49, 50, 52, 54, 61, 62 და სხ.)

საერობო ცხოვრების ასეთი პირობებისა გამო ის კულტურის განვითარებას უკან ჩამორჩა, ვერ გააკეთა რაც უნდა გაეკეთებია, რისი გაკეთებაც მას შეეძლო.

ძალიან საგულისხმეირო და დამახასიათებელია, რომ რუსეთის ერობის მუშაობის გამოცოცხლება იწყება სწორედ მაშინ, როცა სასტიკი რეაქცია განვითარდა, როცა ერობას მუხრუჭი მოუჭირეს—1890 წლიდან. ამ დროი-

დან ბევრი რამ გააკეთა ერობამ, მაგრამ არა ისე, როგორც საზოგადოებრივმა დაწესებულებამ, არა ისე მტკიცე და ფართოდ, როგორც სახალხო საქმემ, არამედ როგორც კანცელიარიათ. ჩვენ დავინახეთ, — 1890—1900 წ.წ. კანონებმა ერობის ორგანიზაცია არსებითად კანცელიარიის ორგანიზაციის დაამსგზავსეს. ეს ასე იყო არა ფორმალურად მხოლოდ, არამედ ფაქტურადაც. 1890 წლიდან ერობაში მუშაობა ნებაყოფლობით კი არ ხდება — არამედ იძულებით. საერობო მოღვაწე ისე მუშაობს, როგორც მოხელე. ასეთი პირობები შექმნა 1890 წლის ერობის მუშაობამ და იმიტომ იყო რაც გაკეთდა, გაკეთდა ნაკლები — რაც გაკეთდებოდა საზოგადოებრივი თაოსნობა და ხალისი რომ ყოფილიყო, გაკეთდა მეტი — არაფერთან შედარებით. ასეთი ტემპი განვითარებისა ჩვენ არ გვაკმაყოფილებს და არც არავის დააკმაყოფილებს. რუსეთის ერობის ცხოვრებისა და კანონმდებლობის გათვალისწინებით ვლებულობთ შემდეგ დასკვნას: ერობა ფრიად სასურველი დაწესებულებაა საზოგადოდ, მაგრამ მისი თანამედროვე წეს-წყობილება უნდა შეიცვალოს, მოეწყოს ცხოვრების ახალ პირობების მიხედვით, რომ მან გააკეთოს როგორც სახალხო ისე სახელმწიფოებრივი საქმე. ამ შეხედულებით უნდა შევეხოთ ჩვენ ერობის საკითხს საქართველოში და იმ კანონ-პროექტებს, რომელსაც ესა თუ ის საზოგადოებრივი ჯგუფი წამოაყენებს.

ჩვენი ცხოვრება და ერობა

1864 წლის 1 იანვრის დებულება მოითხოვდა მთელს სახელმწიფოში საერობო წეს-წყობილების შემოღებას. მესამოცე წლებში ყველა ასე ამბობდა: 61 წლის რეფორმა მოქალაქეობრივ განწყობილებას იწვევს არა მხოლოდ ტვერსა და მოსკოვში, ან რიაზანსა და ვორონეჟში, არამედ საზოგადოდ მთელ რუსეთში, რომ ბუნებრივი და აუცილებელია სახელმწიფოს წეს-წყობილებაში ერთნაირი მართველობა იქმნას შემოღებული, რომ იერარქია საკირო არ არის, როგორც ეროვნულ უფლებაში, ისე მართველობაში.

სალი იყო ეს პრინციპი, მაგრამ იგი ძლიერ მალე დაივიწყეს. ბატონ-ყმობა გადააგდეს ჩვენში 1864—5 წლებიდან, ამნაირად, გლებ-კაცი თავისუფალი ადამიანი შეიქმნა, მისი ცხოვრება ძირფესვიანად შეიცვალა, ხალხს სხვა მიზნები და ინტერესები დაესახა. ქართველი გლები ცხოვრების ასპარეზზე გაირიყა და საკირო იყო ზრუნვა თვითარსებობისათვის. ფეოდალურ კედელს ის ვერ მიეყრდნობოდა, ვინაიდან ბატონ-ყმურ კედლებიდან მხოლოდ ნაფოტები იყო. ამიტომ, გლებ-კაცს ინდივიდუალური, კერძო მეურნეობრივი შემოქმედება უნდა გაეჩაღხა არსებობის დასაცავად. ასეთი ეკონომიური პირობები, მართალია, მძიმე იყო გლებ-კაცობისათვის, მაგრამ ის იწვევდა მის პირადობის, მოქალაქეობის გამტკიცებას. ის სრულ-უფლებიანი ადამიანი გახდა, დამოუკიდებელი, ოჯა-

ხის მესვეური, საზოგადოებაში თაოსანი და სახელმწიფოში საყურადღებო. რამდენადაც წინ მიდიოდა დრო, იმდენადვე ეს ტენდენცია მძლავრდებოდა, იმდენადვე მაგრდებოდა ხალხის მოქალაქობრივი ცხოვრება. 1861 წლის აქტით ხალხი იძულებული შეიქმნა ეკონომიურ ნიადაგზე თვითმართველობა გაეჩალებია, ე. ი. საკუთარი ეკონომიკა მოეწყო, სწორედ ისე, როგორც მის საშუალებას, შეძლებას, სურვილს და ცოდნას შეეფერებოდა. უეჭველად, ხალხი თვითონვე უნდა ყოფილიყო ეკონომიურ მდგომარეობის გამომქედი და ცხადია, სწორედ ასეთივე უნდა ყოფილიყო ის საზოგადო მართველობაში. 1864 წლის საერობო აქტი, ამნაირად, სავსებით გამომდინადებოდა ერთი მხრივ 1861 წლის მანიფესტიდან და მეორე მხრით თვით საზოგადო-ეკონომიურ ცხოვრების ახალ პირობებიდან. აზრი ჰქონდა მესამოცე წლების რეფორმებს და ეს აზრი უნდა გაღრმავებულიყო, გაფართოვებულიყო.

რუსეთის სახელმწიფოებრივ გონებამ საქმე ისე არ გადასწყვიტა, საჭირო რომ იყო, როგორც თვით სახელმწიფოს ლოლიკა მოითხოვდა. პირ-იქით, როგორც დავინახეთ, 1864 წლის საერობო დებულება სახელმწიფომ თანდათან შეავიწროვა, ხალხის მასსა ჩამოშორდა მას, ბატონ-ყმურ ელემენტებს ჩაუგდო იგი ხელში, ხოლო მთელ რიგ ადგილებში ერობა სრულიად არ იქმნი შე-

მოღებულნი. მთავრობის თვსლსაზრი-
სით ეს ასეც უნდა ყოფილიყო.

პირველად ერობის შემოღება ით-
ხოვეს ქართველებმა 1871 წელში, სა-
კითხი აღძრეს აგრედვე 1882 წელს,
1894 წელს, ხოლო 1905 წელში და
1907 წელში მეფის მოადგილე საჭი-
როდ აღიარებს საერთოდ კავკასია-
ში და კერძოდ საქართველოში ერო-
ბის განხორციელებას. ეხლა 1915
წელია (სექტემბერი) და ისეთ ერო-
ბის კანონ-პროექტს აფენენ ჩვენი
ცხოვრების ზედაპირზე, რომ დასაე-
ლეთ გუბერნიებში 1903 წლის კანო-
ნით შემოღებულ ერობას არაფრით
ჩამოუყარდება.

საერთოდ, ჩვენ ეხლა ერობის შე-
მოღების პირველ ხანაში, მოსამზადე-
ბელ დროში ვიმყოფებით. ეს არის
მხოლოდ ფორმალური მხარე მოვლე-
ნის, ობიექტიურად კი ქართველ ხალ-
ხის ცხოვრება და მდგომარეობა დი-
დი ხანია მოითხოვს და საჭიროებს
საერობო მართველობას.

საზოგადო — ეკონომიური ცხოვრება
საქართველოში ისეა მოწყობილი,
გლებ-კაცობის მიწისმფლობელობა შე-
დარებით ისე გაძლიერდა, ხოლო თა-
ვად-აზნაურობის მფლობელობა იმდე-
ნად დაეცა, ლატიფუნდიებს, დიდ მა-
მულებს ი' ე გამოეცალა ნიადაგი, რომ
წვრალი მიწისმფლობელობა, საკუთ-
რება ეხლა გაბატონებული ფორმაა
ჩვენს ეკონომიკაში. თვით ეკონომიურ
ცხოვრებაში გამოთავთავეებულ, დამო-
უკიდებელ და საკუთარ მეურნეობას
აუფრიალებია დროში და ეს გარემოე-

ბა ფაქტიურის მხრივ მოასწავებს ჩვენი საზოგადოების, მესაკუთრეების მოქალაქეობას, საზოგადოებრივ ძალთა შორის სწორუფლებიანობას. დღეს ყველა ადამიანი დამოუკიდებელია, თავისუფალია, ყველას ერთი რამ ახასიათებს — წარმოება, შრომა. ქართველ ხალხის უმეტესობა მიწის ან ფულის მონა აღარ არის, ეხლა მიწაცა და ფულიც ცხოვრების საღსარია ადამიანის ხელში. ადამიანია მუშაცა და კაპიტალისტიც, გლეხიცა და თავადიც. მათ შორის მოისპო ძველებური დამოკიდებულება, ყველას საკუთარი ინტერესი აქვს და ეს ინტერესები ისე ძლიერი და მტკიცეა, რომ შეუძლებელია დამტკიცება: სკოლაში თავადი უფრო დაინტერესებულია თუ გლეხი, ექიმობის მოწესრიგება მუშას უფრო ახარებს თუ პრეწველს. ეხლა გზა, სკოლა, ექიმობა, წყალი და სხვა მოვლენები როგორც ღარიბის, ისე შეძლებულისათვის აუცილებელი გარემოებაა, ღრმად საჭირო და ამიტომ, ასეთ საქმეების კეთილდღეობაში საზოგადოების ყოველი ნაწილი ფართედაა დაინტერესებული. ფაქტიურად საქართველოს მთელ ცხოვრებას საერობო, ხაერთო ხასიათი აქვს მიღებული, მხოლოდ ეს ობიექტიური სინამდვილე ფორმალურად არ არის ჩამოყალიბებული, განხორციელებული.

ეროპის განხორციელება ჩვენი ცხოვრების შემომქმედ ძალებს არეს მისცემს, საჭიროებას გაანაღდებს, ნამდვილ ძისწრაფებას განავითარებს, საერთოდ, ქართულ კულტურის მსვლე-

ლობას თავის მხრივ განამტკიცებს. განსაკუთრებით საჭიროა ერობის ძალის ამ მხარეს მიექცეს ყურადღება. ქართველი ხალხი არაჩვეულებრივ პირობებშია ჩაყენებული. მთელი ჩვენი ცხოვრება უწყესოდ ვითარდება და საარაკო სილატაკითა და სივიწროვით ახერხებს ქართველი მწარმოებელი ქართულ მამულისა და კულტურის დაცვას. თუ გარეგნულ სახეს არ მივაქცევთ ყურადღებას ჩვენი სოფელი დიდ ქონებრივ სილატაკეს განიცდის. სოფლელთა წარმოება სადა და მარტივია, ნოყიერი მამული შეათედს არ გვაძლევს იმისას, რასაც მოგვეცემდა აგრი-კულტურის გამოყენებით. ჩვენში არ არის საგანგებო განათლება, ჩვენში არ არის ცოდნა, გამოცდილება, ტრადიცია, ევროპიული ხასიათის ვაქრობა და შრეწველობა. ქართველი ხალხი ქრონიკულ შიმშილს განიცდის, მუდმივი მოუსაველობა, წყალდიდობა, მეწყერი, ავადმყოფობა, სიკვდილი, ყოველივე ეს გულის წამლები და გრძნობის შემლახველი სინამდვილეა, რომელსაც ვერაფერს უარყოფს. ჩვენ განზრახ არ ვიყენებთ აქ ციფრებს, რომ სტატისტიკურის სისწორით დავამტკიცოთ რასაც ვამბობთ. მაგრამ არის მოვლენები, რომელსაც მხოლოდ დასახელება უნდა და არა მტკიცება. ასეთი მოვლენა—ჩვენი ცხოვრების კულტურულ-ეკონომიური ჩამორჩენაა. ერთ კუთხეს ვერ დავასახელებთ, სადაც სათანადოდ იყოს ექიმობის საქმე მოწყობილი, სოფელი არ მოიპოვება წყლის საქმე გონივრულად ჰქონდეს მოწესრი-

გებული, იშვიათ მაგალითად თუ წაეაწყ-
დებით სადმე საზრიან მეურნეობას და
თუ სადმე რაიმე სანუგეშო ვნახეთ,
მას ექნება მხოლოდ კერძო, შემთხვე-
ვითი ხასიათი, ის არ იქნება ტიპური
და საზოგადო ხასიათის საქმე. პირდა-
პირ მძიმე მდგომარეობაში იმყოფება
ჩვენი ხალხი. არ არსებობს ღონიერი
დაწესებულებანი, რომელზედაც დაყრ-
დნობა შეიძლებოდეს, რომელიც მტკი-
ცედ და გადაჭრით ხელს უწყობდეს
ეროვნულ კულტურის შემოქმედებას.
სავალალოა მდგომარეობა. რა თქმა
უნდა, ამ გარემოებას საპატიო ღრმა
მიზეზები აქვს, მაგრამ ერთი მთავარი
მიზეზი ქართველთა ძალების თვითპარ-
თველობის უქონლობაში მდგომარე-
ობს. ცხოვრება, — ბრმა წესით, ფაქტა-
ლისტურად არ ვითარდება. ცხოვრე-
ბას პატრონობა ესაჭიროება, ცხოვრე-
ბის საფუძველი და მამოძრავებელი —
საზოგადოებაა და აი ცხოვრების
ეს ბატონი და პატრონი ყოველ თაოს-
ნობას არის მოკლებული. ეს დიდი
ტრაგედიაა ჩვენი არსებობის. ეკონო-
მიურად ხალხი თავისუფალია, თვით-
მომქმედი ძალაა, მაგრამ ფორმალურად,

ხელ-

ფებ შეკონილია, რომ ეროვნული, კო-
ლექტიური ნების-ყოფა გაამეფოს, განა-
ვითაროს. აუტანელია მდგომარეობა
კიდევ უფრო იმიტომ, რომ კულტუ-
რულად ჩვენ ჩამოვშორდით პირველ-
ყოფილ მდგომარეობას, თანამედროვე
განათლებამ, ცივილიზაციამ რამდენად-
მე თვალი აგვიხილა, კარგს ავისაგან
ვარჩევთ, ხოლო ხათანადო თვითმოქმე-

დება ვერ გაგვიჩაღბავს, რომ ცხოვრების და არსებობის მიზნებით გავანაღდოთ.

ჩვენი ცხოვრების ასეთი მდგომარეობის გამო ერობის საკითხი სულ სხვა სახეს იღებს, ის ერთი მთავარი წყობილება ხდება, რომელიც სწორედ იმ მხრივ, რა მხრივაც ქართველობის ცხოვრება დაბეჩავებულია, რამდენადმე საქმეს აბრუნებს რ ეროვნულ ძალას ანიჭებს თვით-გამგებლობის საშუალებას. ერობა ერთი ელემენტია სრული თვითმართველობისა და ამ ელემენტის განხორციელება, გამოყენება, განაღდება, სწორედ რომ დიდ კვალს დასტოვებდა ჩვენს ცხოვრებაში. ჩვენი მდგომარეობის თვალსაზრისი ჩვენ მოვალედ გვხდის განსაკუთრებით დიდი ყურადღება მივაქციოთ ერობას და მის სასარგებლოდ არა ჩვეულებრივად ვიშრომოთ, ვიმუშაოთ. თუ სათანადო პირობებში ჩავაყენებთ ერობას, თუ ის არსებულ მდგომარეობის და საზოგადოების ძალების ნამდვილი გამომხატველი შეიქმნა—ერობა დიდ მოძრაობას გამოიწვევს, ადგილობრივ მოღვაწე ელემენტებს ცხოვრებისა თუ წარმოების ყოველ დარგში გამოიყვანს და ეროვნულ კულტურის სიმტკიცეს უზრუნველჰყოფს. ერთი სიტყვით, საერობო მართველობა საქართველოსათვის ისე საჭიროა, როგორც თევზისათვის წყალი, როგორც ჩვენთვის ჰაერი და საარსებო საგანი.

კულტურისა და პოლიტიკის მხრით საქართველოს ცხოვრება ერობისათვის სავსებით არის მომზადებული. გ. თუ-

მანოვმა და რამდენადმე სხვებმა უკვე გამოარკვიეს, რომ კულტურულად ქართველი ხალხი არ ჩამორჩა რუსის ხალხს,

რაიცა ქართველობის ბუნებრივ ნიჭისა და სიმკვირცხლით იხსნება ხოლმე. კავკასიაში კი საქართველო და ქართველი ხალხი ყველა ეროვნულ ჯგუფზე მაღლა სდგას, როგორც კულტურით, ისე ეკონომიური მდგომარეობით, ეთნიური სიმტკიცით, გეოგრაფიულ-ტოპოგრაფიულ და ისტორიულ პირობებით. მთელი კავკასიაც კი მზად არის ერობისათვის, ისე მზად, რომ გ. სააკოვი მეფის მოადგილეს ერთ კრებაზე გადაჭრით ამბობდა: ერობისათვის მკვიდრთა გონება გადამწიფდა კიდევცო! არა თუ მარტო სააკოვი, თვით ყოფილი მეფის მოადგილე, გრაფი ი. ი. ვორონცოვ-დაშკოვი ამოწმებდა და ამტკიცებდა ამ ფაქტს.

ეხლა ყოველ საზოგადო ძალის მიერ არის აღიარებული მთელ კავკასიისათვის ერობის საჭიროება. ისიც უნდა აღვნიშნოთ, რომ ერობის განხორციელება კულტურულ-ეკონომიურ მომზადებით კი არ უნდა იხსნებოდეს, არამედ ასეთ წეს-წყობილების შემოღება ყოველთვის, ყოველ დროს საჭიროა, როგორც კი საერობო მოღვაწენი გაჩნდებიან ხოლმე. ერობა თვით იწვევს კულტურას და ამიტომ, უკულტურო ერებს კულტურულ ერზე არა

ნაკლებ ესაჭიროება საერობო წყობი-
ლება. ჩვენი ცხოვრება საჭიროებს
ასეთ ძალას, ის ყოველ მხრივ მზა-
დაა და მის გარეშე ცხოვრების წინ-
მსვლელობაც მოუხერხებელია.

რა ნაირი უნდა იყოს ჩვენი ერობა?

8

ჩვენი ერობა

რუსეთის საერობო კანონებს, ერო-
ბის ძალას საზოგადო ცხოვრებაში
ჩვენ დაწვრილებით შევხებით. ყველა
მკითხველი ნათლად წარმოიდგენდა იმ
დღეებში, ფრიად მძიმე პირობებს, რომ-
მელშიაც რუსის ერობა იმყოფება.
ჩვენთვის აუცილებლად საჭირო იყო
რუსის ერობის ცხოვრების და კანონ-
ების—განსაკუთრებით ამ უკანასკნე-
ლის—განხილვა, მისი სულის-კვეთე-
ბის წარმოდგენა. პირველ ყოვლისა
იმიტომ, რომ რუსის ერობის გადმო-
წერვას აპირებენ საქართველოში, იმ
სახით, რა სახითაც იგი რუსეთშია.

მეორე მხრივ, საქართველოს საზო-
გადო-ეკონომიურ ცხოვრებას სხარტად
შევეხებით. ჩვენი ცხოვრება სამოქალა-
ქო ცხოვრების ნიადაგზეა მოწყობი-
ლი, აქ სულ ახალ დროის და პირო-
ბების წესებია წამოყენებული და მო-
ითხოვს შესაფერ ახალ კანონებს, ახალ
წესებს. ამიტომ, როგორც რუსეთის
საერობო წას-წყობილების განხილვა,
ისე საქართველოს კონკრეტულ სო-
ციალ-ეკონომიურ კულტურის წარ-
მოდგენა გვაიძულებს ზურგი შევაქცი-
ოთ რუსეთში არსებულ საერობო წეს-
წყობილებას. ამნაირად, ჩვენი ერობა

სულ სხვა საფუძველზე უნდა მოეწყოს ვინემ რუსის ერობა.

რანაირი უნდა იყოს ეს საფუძველი?

პირველ ყოვლისა საჭიროა ერობის მნიშვნელობა არ გავაზვიადოთ. სოციალ-ეკონომიურ კულტურას ერობა ვერ შესცვლის, სტრუქტურის საკითხი მას არ ეხება, უმთავრესად მისი საქმე საადმინისტრაციო საქმეა, რომელიც მთელ რიგ კულტურულ-პოლიტიკურ შემოქმედებით ხელს უწყობს საზოგადო ცხოვრების მამოძრავებულ ძალების წინსვლას, განვითარებას. რა თქმა უნდა, ესეც ფრიად დიდი საქმეა და მისი განხორციელება მხოლოდ მაშინ შეიძლება თუ ერობის შემოქმედებას თავისუფლებას მივანიჭებთ, თუ დავიცავთ ხალხოსნურ მართველობის წესებს საერობო კანონებსა და ცხოვრებაში.

ერობის მნიშვნელობასთან მჭიდროდ დაკავშირებულია მისი წეს-წყობილება. ამას წინად, კავკასიის სასოფლოსამეურნეო საზოგადოებამ მოლაპარაკება გამართა ერობის შესახებ. საგანგებო ყრილობაზე მოწვეულ იქმნა ტფილისის კულტურულ-განმანათლებელ დაწესებულებათა წარმომადგენელი და გამოჩენილი საზოგადო მოღვაწენი. ყრილობაზე საგულისხმიერო მოხსენება წაიკითხა ბ-ნმა ალიბეგოვმა. საკითხი ფართედ იქმნა დაყენებული, რასაც მოჰყვა პროგრამული ხასიათის შენიშვნები. ერთი შენიშვნა ჩვენთვის ძლიერ საინტერესოა. მომხსენებელი ალიბეგოვი ასეთ იმედს

ამყარებდა ერობაზე: „საერობო დაწესებულებანი კავკასიაში გახდება იმ სტიმულად, რომელიც ააყვავებს ხალხის სულიერ, ფიზიკურ და საეკონომიო ძალებს, რომელიც გააცოცხლებს და გააცხოველებს დედამიწის ამ უმდიდრეს კუთხეს. ერობა გახსნის კავკასიის წიაღს და ბუნებრივ სიმდიდრეს მიანიჭებს სხელმწიფოს. ერობა აამოძრავებს ჩვენს მრეწველობას და აღამაღლებს გლეხ-კაცობის კულტურულ მდგომარეობას. თავისუფალი, ფართო და ღია გზა კავკასიის ცივილიზაციისა, განათლებისა და ეკონომიური წარმატებისაკენ, — აი ლოზუნგი, რომელიც დღეიდან შეურყეველად უნდა აღიაროს კავკასიამ“ (ანგარიში იხ. „საბალხო ფურც.“ № 329—15 წ.). როგორც ვხედავთ, საშვილისშვილო და საისტორიო საქმეს შეასრულებს კავკასიის ერობა. გატაცებით ლაპარაკობს ბ.ნი ალიბეგოვი, გულწრფელის ალტყინებით, უმწიკველი რწმენით. მოხსენება ახდენდა შთაბეჭდილებას როგორც ლოდიკურის მთლიანობით, ისე პსიხიურის მხრივ და კრებაც იძულებული შეიქმნა საკითხს ფართოდ შეხებოდა. არა მხოლოდ პრაქტიკულის თვალსაზრისით, არამედ ობიექტურ სინამდვილის მოთხოვნილებით. კრებაც საინტერესო ამიტომ იყო.

ერობა მიზანს მხოლოდ მაშინ მიაღწევს, როცა საზოგადოების ფართო წრეების იმედებს განახორციელებს, ცხადია, პირობებიც ისეთი უნდა შეიქნეს, რომ ერობის ძალამ თავი იჩი-

ნოს, საზოგადოების იმედი გაამართლოს. კრების წევრებმაც ამ პირობებზე ჩამოაგდეს საუბარი. ერობა ფრიად ელასტიური არსებაა. მხოლოდ მაშინ მოიტანს ის სარგებლობას, სათანადო ნაყოფს, როცა ადგილობრივ ცხოვრების მიხედვით იწყებს მუშაობას, ადგილობრივ ცხოვრების საჭიროებაზე დგება და ერის ცოცხალ, პროგრესიულ ძალას ითრევს შემოქმედებითი მუშაობის მორევში. პრინციპი, ერობის ორგანიზაციის დედა აზრი, კავკასიის სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოების კრებაზე კარგად წამოაყენა გიორგი დურმიშხანის ძე ეურულმა. ეურულმა სთქვა: ჩვენ ვსაუბრობთ კავკასიის ერობის შესახებ, მაგრამ გვაეიწყდება: ერობის საქმეში შაბლონი შეუწყნარებელია, რაც გამოდგება თერგის ოლქსა და ბაქოს გუბერნიაში სრულიად არ შეეფერება ბათუმისა და ქუთაისის გუბერნიას. ჯერ ადგილობრივი ცხოვრების პირობები უნდა იქმნას განხილული, შესწავლილი, რომ ერობა ეროვნულ ცხოვრების მიხედვით მოვაწყოს. ეს მართალი, ქეშმარიტი აზრია. ჩვენ ვემხრობით კავკასიის ყველა მხარეში ერობის შემოღების აზრს, მაგრამ შეუძლებელია საქართველოსათვის საჭირო ერობა დაუკავშიროთ რომელიმე სხვა ერისათვის საჭირო ერობას, საერობო წყობილების ტიპს, ვინაიდან, პირველყოფლისა ჩვენთვის ქეშმარიტებაა შემდეგი: საქართველო და ქართველი ხალხი წარმოადგენს განვითარებულ, თავისებურ კულტურას და ერობაც ამის შესაფერი უნდა იყოს.

თერგის, ბაქოსა და ბათომ-ქუთაისს შორის დიდი განსხვავებაა. კიდევ მეტი განსხვავება არსებობს საქართველოსა და რუსეთს შორის. შეუწყნარებელია ნიკო ნიკოლაძის „მოძღვრების“ მიღება რუსეთსა და საქართველოს კულტურის, ეთნოგრაფიის და ისტორიის ნათესაობის შესახებ. კიდევ ვიმეორებთ: ჩვენი მდგომარეობა, კულტურა, ისტორია, ხალხის თვითშეგნება და სულიერი განწყობილება სრულიად თავისებურია და ყოვლად შეუძლებელია ერთი ყაზარმისათვის საჭირო წესები თავზე მოვახვიოთ ქართველ ხალხს. ჩვენ იმდენად დიდი ყურადღება უნდა მივაქციოთ ბუნებრივ, გეოგრაფიულ, ისტორიულ და ეკონომიურ პირობებს, რომ თვით საქართველოს საზღვრებში არსებულ სხვადასხვაობას, თემის, ხევის, მთისა და ბარის კულტურას თავისუფლად და ბუნებრივის მისწრაფებით გავაშლევინოთ ფრთები. ამ თვალსაზრისს კავკასიაში მოღვაწე ლიბერალებიც თანაუგრძნობენ, რომელნიც ამ ჟამად ერობის საქმეს სათავეში უდგანან. ისინიც ნათლად აღიარებენ: 1890 წლის ერობა განვახორციელოთ იმ დამატებითი ცვლილებით, რომელიც ადგილობრივ ცხოვრებისათვის იქნება საჭიროვო. ეს პრინციპი ძლიერ უნდა გაღრმავდეს, გაფართოვდეს და სულ იმის მიხედვით აიგოს საერობო წეს-წყობილება. ესე იგი 1890 წლის კანონი სრულიად შეიცვალოს.

რადგან ერობა ფრიად დიდი საზოგადოებრივი საკითხია და ეხება ჩვენი

ცხოვრების ძირითად წეს-წყობილებას, ხოლო აიგოს ადგილობრივ პირობების მიხედვით, ცხადია, საერობო წესებიც, კანონებიც ადგილობრივ ხალხის ძალებმა უნდა გამოარკვიოს, გადასწყვიტოს. ეს იქნება საზრიანი და საკითხის ფართედ დაყენება. ეროვნული და საერობო მოღვაწეობაც უეჭველად ასე უნდა მოხდეს, მაგრამ თანამედროვე მდგომარეობის პირობებში ამ გეგმის განხორციელება პირდაპირ ოცნებაა. დღეს-დღეობით ეროვნული ძალები ვერ მიიღებენ სათანადო მონაწილეობას ეროვნულ-საერობო წეს-წყობილების გადაწყვეტის საქმეში. საერობო კანონი უნდა გატარდეს საკანონმდებლო დაწესებულების მიხედვით და ამნაირად, სახელმწიფო სათათბიროში, ჩვენი დეპუტატები პროგრესიულ ელემენტების საშუალებით უნდა შეეცადნენ სასურველ საერობო წეს-წყობილების დაწესებას.

რუსეთში ერობა თავად-აზნაურობის ძალაზეა დამყარებული. იქ, ეხლაც კი, დიდ საზოგადოებრივ ძალას წარმოადგენს თ.-აზნაურობა. საქართველოში სულ სხვა მდგომარეობაა. აქ თავად-აზნაურობა ერის უულატაკესი ნაწილია, დიდი მამულები, ლატიფუნდია აღარ არსებობს. წვრილი შეძლების ხალხი, უმთავრესად გლეხ-კაცობა საქართველოს ცხოვრების ძარღვია. ისე დაქუცმაცებულია აქ თავად-აზნაურობის ქონება, რომ თვით თ.-აზნაურები თხოულობდნენ: თუ ერობის საარჩევნო ცენზი არ შეამცირეთ ერობა მცირე ჯგუფის ხელში ჩავარდებო.

ეს მოთხოვნა თავად-აზნაურობის კლასობრივი მოთხოვნილებაა. ისინი ისეთ ცვლილებებს მოითხოვენ, რომელნიც მათთვის არსებითადაა საჭირო. მეოცე საუკუნეში ყოვლად შეუძლებელია მთელი ცხოვრება მხოლოდ თ.-აზნაურულ პროგრამაზე დაემყაროს. პირველ ყოვლისა წოდებრივი განწყობილება და უპირატესობა უნდა იქმნას მოსპობილი. რუსეთში ერობის მოღვაწეობის პირველ ხანაში გლეხკაცობამ საარაკო უძლურება გამოიჩინა. მდგომარეობა ისე შემზადდა, რომ 1889 წელში საგლეხო კანონი გამოიცა, რომელსაც საგლეხო უფლების კარგად მცოდნე გ. ევრეინოვი ბატონყმურ განწყობილების დაბრუნებად ნათლავს (იხ. ევრეინოვის „Крест. вопросъ.“) 1889—1890 წლის კანონებზე დამყარება ეხლა ჩვენი გლეხკაცობის უფლების აყრის გამტკიცებას მოასწავებს, მთელი ჩვენი ცხოვრების მამოძრავებელ ძალების განადგურებას და უეჭველია, ასეთ მიზანს არ უნდა ვისახავდეთ ერობის განხორციელებით, რომ ერობის საქმეში ხალხის ნამდვილი ძალები იქნას გამოყენებული. ჩვენში კონებრივი იერარქია, სხვა და სხვაობა ჯერ კიდევ არ არის გაასესებული, გაღრმავებული, აქ ჯერ კიდევ დიდი ნიადაგი აქვს სოციალურ სამართლიანობას და ამიტომ, ელემენტარულ კეშმარიტებას უნდა შეადგენდეს შემდეგი დებულება: საარჩევნო ხმის უფლება არა კონების წარმომადგენელს, არამედ შრომის ხალხს, ყველას, ვინც ცხოვრებაში აქტიურ

მონაწილეობას იღებს. თავის-თავად, ეს მოთხოვნილება არაჩვეულებრივი სრულიად არ არის. რუსეთშიც კი ლიბერალები ოთხ-მუხლოვან საარჩევნო სისტემას აღიარებენ, კადეტებიც ამ ნიადაგზე დგანან. ამ წესის სავსებით განსახორციელებლად აუცილებლად საჭიროა ყოველ უპირატესობის მოსპობა რწმენის, მიმართულების, ეროვნების და სქესის შორის. ქალები სარგებლობენ არა მხოლოდ პასიური ხმის უფლებით, არამედ, აქტიური საარჩევნო უფლებებითაც. ისინია ამომრჩეველი და შეიძლება იყოს ამორჩეულიც.

საქართველოს კულტურულ-ეკონომიური მდგომარეობა ერთი სახით განვითარდა: სოფელი ჩვენი არსებობის ქვა-კუთხედია, ის ააშკარავებს ჩვენი სულისა და გონების ძალას, ის არის ქართულ ეროვნულ ცხოვრების საფუძველი. ქართული ქალაქები ერთობ დამყარებულია სოფლის ძალაზე, სოფელი დიდ გავლენას ახდენს პირველზე და ობიექტიურ პირობის მიხედვით უმთავრეს მოვალეობას შეადგენს შემდეგი: საერობო ორგანიზაცია ფართოდ მოეწყოს სოფელში. სოფელმა ფორმალურად მიიღოს ის უფლებები, რომელიც ღის არსებას, ძალას შეეფერება. ამიტომ, საერობო ორგანიზაცია სავსებით ხალხს უნდა დაუახლოვდეს, ხალხის ძალა სავსებით იქმნეს ერობაში გამოყენებული. ამ შეხედულებით ფრიად დიდი ყურადღება უნდა მიექცეს წვრილ საერობო ერთეულების შექმნას, ხახოფლო ერო-

მა უნდა იყოს პირველი და უმთავრესი საძირკველი მთელი საერობო წესწყობილების, რომელსაც უმახლობელეს მეთაურობას თუ ხელმძღვანელობას გაუწევს სამაზრო ერობა.

საგუბერნიო ერობა ჩვენ არ მიგვაჩნია საჭიროდ, თვით საქართველოს მდგომარეობის და შემდეგ ფინანსიურის მოსაზრებით. საგუბერნიო ერობის ნაცვლად უნდა დაწესდეს სრულიად საქართველოს ცენტრალური ერობა, რომელიც მხარის რთულსა და სხვა და სხვა მოთხოვნილებას შესაფერად გადასწყვეტს.

სოფლისა ჭ მაზრის საერობო ერთეულები ისე უნდა შედგეს, რომ სათანადოდ გამოხატავდეს ხალხისა და ბუნებრივ მდგომარეობის სისრულეს, მთლიანობას. ამიტომ, შეიძლება მიდამო-მაზრების შევიწროება-გაფართოვებაც გახდეს საჭირო, რომ საადმინისტრაციო ტოპოგრაფიამ არ დაახშოს ბუნებრივ-გეოგრაფიული განწყობილება. ჩვენ არ ვწერთ კანონ-პროექტს, რომ ამაებზედაც დაწვრილებით გავჩერდეთ. სრულიად საქართველოს საერობო ერთეული უნდა იყოს მესვეური, გამწესრიგებელი და გამჩალხველი საერობო შემოქმედებისა, ხოლო სასოფლო-სამაზრო მართველობის ფარგლის, სწავლის გამოკვევა უნდა ხდებოდეს თვით სოფლისა და მაზრის რჩევით.

დაბებსა და ქალაქებში მეურნეთა და ვაჭარ-მრეწველთა საგანგებო საარჩევნო კრებების მოხდენა საჭირო არ არის. ისე მცირეა ვაჭარ-მრეწველთა კლასი, ამავე დროს აღებ-მიცემობა

ისე გავრცელებულია ყოველ მწარმოებელის შორის, რომ შეუძლებელია ერთი ძალის შეუვიწროებლად ჩატარდეს პროფესიონალური კურიების სისტემა. დაბები სოფლებიდან არ გამოიყოფა, ხოლო საგუბერნიო ქალაქს მიენიჭება სამაზრო ერობის უფლება. თვით საქალაქო მართველობა კი ლოლიკურად უნდა მოეწყოს დეცენტრალისტურ მართვა-გამგეობის საფუძველზე. ასეთ წეს-წყობილების განხორციელებას გრ. შრეიდერიც გვიჩვენებს. როცა ამბობს: „ჩვენ ვხედავთ, რომ დასავლეთ ევროპის დიდ ქალაქებში თან და თან, ცხოვრების გართულების მიხედვით, ქალაქის ცენტრალურ მართველობის გვერდით ფებს იდგამს ადგილობრივი, საუბნო მართველობა“ (იხ. „Мелкая земская единица“ გვ. 26) და ასეთი ტენდენცია ჩვენს ქალაქებსაც აშკარად ატყვია. ქალაქის მართველობის დეცენტრალიზაცია—როგორც წვრილ საერობო ერთეულის სისტემა—დაახლოვებს საქალაქო მუშაობას ხალხთან, ცხოვრების გამგე-მესვეური არსებითად შეიქნება მასსა, საზოგადოება და ამნაირად, საზოგადოებრივ შემოქმედების საქმე სათანადოდ განვითარდება. დიდ ქალაქებში: ტფილისში, ქუთაისში, ბათუმში და სხ. შეიძლება და უეჭველად უნდა შესდგეს წვრილი, საუბნო მართველობის ერთეული, რომელიც ქალაქის ცენტრალურ მართველობას, სამაზრო ერობის ძალის ორგანოს შექმნის, რომელთანაც ერთად სრულიად საქართველოს სასოფლო ერობები ქართულ ცხოვრების წინ-

მსვლელობას ხელს შეუწყობს. ცხადია, ქალაქის ერობის კომპეტენცია სოფლის ერობის კომპეტენციის თანაბრად უნდა იქმნას გაფართოებული.

სამაზრო და სასოფლო ერობაში ხმოსნებს ირჩევს პირდაპირ ხალხი. სამაზრო და სასოფლო ერობათა ხმოსნების საზოგადო კრება ირჩევს სრულიად საქართველოს ერობის ხმოსნებს. არჩეული პირები თავის მხრივ ირჩევენ გამგეობას, გამგეობის თავმჯდომარეს და სხ. ამნაირად, ხალხი პირდაპირ მონაწილეობას მიიღებს მართვა-გამგეობის საქმეებში. *)

თავისუფლად არჩეულ ხმოსნების მოქმედება გამსჭვალული უნდა იყოს მოვალეობის გრძნობით, უფლების პატივისცემით. როგორც მოვიხსენიეთ, გამგეობას ირჩევს კრება, აგრედვე თავმჯდომარესაც. ამ შემთხვევაში 1890 წლის საერობო კანონის მე-116 მუხლი უნდა გამოვიყენოთ, რომლითაც გამგეობის წევრების და თავმჯდომარის არჩევა შეიძლება არა თუ მხოლოდ ხმოსნებ შორის, არამედ უბრალო ამომრჩეველ—მოქალაქისაც კი. სახელმწიფოს წარმომადგენელი ამ შემთხვევაში

მხოლოდ ყურადღებას აქცევს, რომ საერობო კანონის მიხედვით ერობაში ბოროტ-მოქმედებას ადგილი არ და-

*) ხმოსნები სამი წლის ვადით ირჩევა, ყოველ წელში კი არჩეულთა მესამედის ხელ-ახალი არჩევნები უნდა მოხდეს. ღირსეულთა ხელ-ახალი არჩევა თავისუფლად უნდა მოხდეს.

ურჩეს. ასეთ შემთხვევაში მთავრობის წარმომადგენელს უფლება აქვს ხმოსნების კრების მოწვევისა, რომ საქმე გამოარკვიოს და გადააწყვეტიოს კრებას. ცენტრალურ საერობო ერთეულის კრება, რომელზედაც მონაწილეობას იღებს კულტურულ დაწესებულებათა წარმომადგენელი, შეადგენს უმაღლეს ინსტანციას, სადაც ერობის ცხოვრების საჭირ-ბოროტო საკითხებს გადასჭრის.

ერობის კომპეტენცია, უფლება, სამოღვაწეო სარბიელი რაც შეიძლება უნდა გაფართოვდეს. სასმელი, სამკურნალო, სარწყავი წყალი, არხები, მდინარეს კალაპოტის გამაგრება, მიწის ნიადაგის შემზადება, ქაობები, ე. ი. ირიგაცია და მელიორაცია, სისუფთავე, გზები, ტყე, მიწა-ადგილი, მადანი, ფრინველებისა და პირუტყვის მოშენება, მოვლა, მკურნალობა (ვეტერინარია), ხალხის ჯანმრთელობა, საექიმო ადგილები, კურორტები, აფთიაქი, საავადმყოფო, გადასახადების მოწესრიგება, სამართალი, პირველ-დაწყებითი თუ საგანგებო ხასიათის სკოლა, წიგნ-საცავები, წიგნის გამომცემლობა, სტამბა, სამკითხველოები, თეატრი, ცეცხლის მქრობელთა რაზმი, იარაღის საწყობი, სასოფლო ბანკი, კოოპერატივი, სამეურნეო კავშირი, ამხანაგობა, მრავალი სხვა მხარე საზოგადოებრივი ცხოვრებისა და ამიერიხ შესახებ სავალდებულო დადგენილებანი — აი დაახლოვებით ერობის სამოღვაწეო სარბიელი. ვიდრე არ მოგვეპოება საგანგებო დაწესებულება ჩვე-

ნი ცხოვრების ინტერესების უზრუნველყოფელი, ერობის ორგანიზაციას უნდა მივანიჭოთ სოციალ-პოლიტიკურ უფლებების ელემენტები, რომ მით ცხოვრების არსებითი მოთხოვნილებანი დაკმაყოფილებულ იქმნას. საქართველოში ისე სუსტია საერობო თვითცნობიერობა, რომ ეს გეგმა ბევრს უტოპისტური შეიძლება ეჩვენოს. მაგრამ ეს, რა თქმა უნდა, იქამდის იქნება ასე, სანამ ხალხის ძვალ-რბილში არ გაჯდება ერობის ნამდვილი მოთხოვნილება. ბორის ვესელოვსკი, რომელიც ძლიერ კარგად იცნობს ერობის საქმეებს, — კითხულობს: ერობის უფლებაში რა და რა საქმეები უნდა შედიოდეს? და შემდეგ პასუხს იძლევა: ჩვენის რწმენით, ერობა უნდა იყოს როგორც სამეურნეო ცხოვრების მომწესრიგებელი, ისე საადმინისტრაციო — საპოლიციო უფლების მესვეური. აქედან ბორის ვესელოვსკის ლოდიკური დასკვნაც გამოჰყავდა: ამიტომ, ერობას უნდა მიეცეს სახელმწიფოებრივ დაწესებულების ხასიათიო. (იხ. ბორის ვესელოვსკის თხზულება, ტომი მე-III გვ. 606). ერობაზე ასეთი შეხედულება თან და თან მტკიცდება, თანამედროვე ომიც ამტკიცებს, რომ საერობო ორგანიზაცია უნდა შეიქმნეს სახელმწიფოებრივი ორგანიზაცია, ე. ი. ერობის ხელში გადავიდეს მთელი რიგი იმ საქმეებისა, რომელსაც ამ ეამად სახელმწიფოს ბიუროკრატიულ მექანიზმი განაგებს. ფრიად სასურველია ასეთი შეხედულების განმტკიცება განსაკუთრებით ჩვენში, სადაც ეროვნუ-

ლი პოლიტიკური ორგანიზაცია არ არსებობს.

როგორც თავისუფალი, სახალხო-სახელმწიფოებრივი ორგანიზაცია ერობას უფლება აქვს კავშირის, სხვა საერობო ერთეულებთან და სამეცნიერო-კულტურულ დაწესებულებებთან მუდმივ საბჭოების დაარსების. ერობა იწვევს სისტემატიურ ყრილობებს, იკვლევს საზოგადო ცხოვრების ვითარებას და მსჯელობს ყოველ საზოგადო საკითხებზე. ყოველ ეროვნულ—სახელმწიფო მოვლენაზე აცხადებს თავის დამოკიდებულებას და როგორც იურიდიული პიროვნება მხარეს ცხოვრებაში იღებს აქტიურ მონაწილეობას. ამნაირად, ჩვენი ერობა საფუძვლიანად განირჩევა და ეწინააღმდეგება ყველა იმ საერობო პროექტებს, რომელსაც ასე ავრცელებენ ჩვენში ევანგულოვისა თუ თუმანოვის რედაქციით. ყველა ეს პროექტები უმთავრესად დაფუძნებულია ჩვენ მიერ განხილულ 1890 წლის საერობო დებულებაზე და სრულებით არ გამოხატავს თანამედროვე ცხოვრების და საზოგადოების ფართე წრების ინტერესებს. განსაკუთრებით დასაგმობია ევანგულოვის რედაქციის საერობო კანონ-პროექტი, რომელიც მეფის მოადგილეს საერობო პროექტს უდრის. იგი ერთობ ჰგავს ფონ-პლეგეს მიერ 1903 წელში შექმნილ ერობას დასავლეთ გუბერნიებში, განსაკუთრებით გარეგნულ ორგანიზაციის მხრივ.

მეფის მოადგილის საერობო ცირკულიარი.

ერობის გამო ჩვენი საზოგადოება ერთ მითქმა-მოთქმაში იყო, რომ სრულიად მოულოდნელად, 26 ივნისს, ხელმწიფის მიერ ნებადართული კავკასიის მეფის მოადგილეს ცირკულიარი დაეგზავნა ტფილისის, ქუთაისის, განჯის, ბაქოს, ერევნისა და ჩერნომორის გუბერნატორებს სასოფლო ერობის შესახებ. სრულიად მოულოდნელი ხსენებული ცირკულიარი იმიტომ იყო, რომ ჩვენი საზოგადოება ძლიერ შეჩეულია დაპირებას. 1905 წელში მეფის მოადგილე გრაფი ეორონცოვ-დაშკოვი თავის სასახლის „თეთრ დარბაზში“ მზურვალე თანაგრძნობას უცხადებდა ერობას. მიშინ ვინ იფიქრებდა, რომ ათი წლის განმავლობაში კანონ-პროექტსაც არ შეადგენდნენ საერობო წყობილების სასარგებლოდ, მაგრამ დღეს ჩვენ ისევ და ისევ ერობის წინა ხანებში ვიმყოფებით, ე. ი. ერობა კვლავ საოცნებო მიზნად გვაქვს დასახული.

26 ივნისის ცირკულიარი ერობას კი არ ამყარებს, არამედ საერობო წესწყობილებისათვის მხოლოდ ნიადაგს ამზადებს. მეფის მოადგილეს ეხლა სერიოზულად მოსწონს ერობა და სწორედ ამიტომ „უმორჩილესად სთხოვს გუბერნატორებს სასოფლო ერთეულების საერობო მოღვაწეობის გაფართოვებას და ხელის შეწყობას“. რა თქმა უნდა, — ესეც დადებითი მოვლენაა ჩვენს ცხოვრებაში, მაგრამ ისიც

არ უნდა დავივიწყოთ, რომ „უმორჩილესი თხოვნით“ არსებითად არაფერი კეთდება ჩვენს კურთხეულ სამშობლოში, თუნდაც ხელისუფალთა თხოვნებს ბრძანების ხასიათიც ჰქონდეს. ამიტომ, ვიდრე საერობო შემოქმედებისათვის საგანგებო საერობო კანონი არ შეიქმნება, ესე იგი სანამ საერობო წესწყობილება ფაქტიურად არ განხორციელდება საქართველოში, მანამდე საერობო მოღვაწეობის განვითარებაზე ლაპარაკი ზღაპარი, ოცნება იქნება.

თავისთავად მეფის მოადგილის საერობო ცირკულიარი ძალიან საყურადღებოა. პრაქტიკულ ცხოვრების მიხედვით ჩვენ პესიმიზტური შეხედულება შეგვიმუშავდა სხვა და სხვა მოვლენაზე, საგანზე. ეხლაც არ ვართ დარწმუნებული: გამოცხადებული ცირკულიარი მხოლოდ ნიადაგის შესამზადებლად არის შექმნილი და მაშასადამე მას დროებითი ხასიათი აქვს, თუ ის დასრულებული რეფორმაა არსებულ წეს-წყობილების და ამნაირად მუდმივი ინსტიტუტი, ახალი წყობილება. ჩვენ მაინც ასე ვფიქრობთ: ცირკულიარი სრული, რეფორმის ხასიათის მოვლენაა და ამიტომ მისი შესწავლა, განხილვაა საჭირო. ვინ უწყის როდის გამოქვეყნდება სანეტარო კანონდებულება სრული ერობის შესახებ, რომ ამდენ ნატვრას და ოცნებობას საზღვარი დაედოს.

მეფის მოადგილე ასე ამბობს: სოფლის მართველობა უწყესოდ მიმდინარეობს, — ამიტომ, სასოფლო მართველობის ახალი წესებია საჭირო.

საზოგადოებრივ ჯგუფთა პროგრამის თვალსაზრისით მეფის მოადგილის ცირკულიარი

არც ერთ ჯგუფის საერო პროექტს არ გამოხატავს ნამდვილ ბიუროკრატიულ წყობილების ბიუროკრატიულ საშუალებით შეკეთებას ნიშნავს ხსენებულ ცირკულიარის ცვლილება.

26 ივნისის ცირკულიარი რა ცვლილებას ახდენს ჩვენი სოფლის ცხოვრებაში? თანამედროვე ცხოვრება ძალზე გართულებულია და თუ არა ყოველ საზოგადოებრივ ელემენტის გამოყენება შეუძლებელი ხდება წესიერი და აზრიანი მართველობა. პირველ ყოვლისა ამ გარემოებას ანგარიშს უწევს მეფის მოადგილეს ცირკულიარი და მართველობაში ამეფებს დეცენტრალისტურ პრინციპს.

დღემდე სოფელი შემდეგის წესით განაგებს სასოფლო ცხოვრებას. ჩვენში სოფელი ყველაზე უმცირესი ერთეულია. კუთხე, მიდამო, უბანი სასოფლო წყობილებას არ გამოხატავს. დღევანდელ სოფელში ჩვეულებრივად ცხოვრობს—500 კომლი. მცირე რიცხოვანი სოფლები წინად უძღურნი იყვნენ სასოფლო საქმეები სათანადოდ დაეკმაყოფილებიათ და ამიტომ საზოგადო საქმეების უზრუნველსაყოფად შეადგინეს სოფლების „კავშირი“, სოფლების საზოგადოება. სოფლებში უფრო ძლიერი სოფელი მეთაურობას უწევდა სოფლებსა ცხოვრებას და აქედან

შესდგა მართველობის სისტემა სოფლის საზოგადოება. ამნაირად, სასოფლო საზოგადოებაში ყოველთვის შედის რამდენიმე სოფელი. მაგალ. კახეთში ჯუგაანის საზოგადოებაში შემდეგი სოფლებია:—ჯუგაანი, პრასიანი, ტიბაანი, ან იმერეთში, კურსების საზოგადოებაში:—კურსები, გელათი, კოკა, მოწამეთი, ნაბოსლევნი და ოხომირო, დღევანდელი საზოგადოება სოფელთა კავშირია. ყველა სოფლის მცხოვრებნი იკრიბება საჯარო ყრილობაზე და ირჩევს მამასახლისს. ამნაირად არჩეული მამასახლისია სოფელთა ბედის გადამწყვეტი. საზოგადოდ, უმაღლესი ინსტანცია სოფლის საქმეების გადასაწყვეტად ძველ სისტემის მიხედვით სოფელთა, საზოგადოების ყრილობაა. თავის თავად, პრინციპი აგეთი მართველობისა დადებითია, კარგია. მაგრამ დემოკრატიული საფუძველით, ყრილობა თავის ნებას გამოხატავს არა კოლეგიალურ, ჯგუფის მართველობით, არამედ ერთი პირის საშუალებით—მამასახლისით. დეცენტრალისტური და ცენტრალისტური პრინციპი აქ არჩეულია, ყველაფერი აბნეულია და არსებული წყობილება სარგებლობის ნახსაც არ იძლევა. კონკრეტული, წმინდა პრაქტიკულის თვალსაზრით ყრილობების სისტემა უარსაყოფია. უმთავრესად იმიტომ, რომ ყრილობის თავისუფალ განვითარებას საზოგადოებრივობები ხელს უშლის.

სწორედ ამიტომაცაა სოფლის პარტიოსანი, მუყაითი და ხალხის მოკეთენი ყრილობებზე მონაწილეობას ვერ იღებენ, იქ გაბატონებულია ძველი თაობის და მიმართულების ხალხი, რომელთაც თავისუფლად შეუძლია ლაპარაკი, მოქმედება, ბრძოლა. ამნაირად, ყრილობები რომ სასარგებლო გამოდგეს საჭიროა მთელ წეს-წყობილების რეორგანიზაცია.

მეფის მოადგილე ყრილობების საკითხს ამ მხრივ სრულიად არ ეხება. რა თქმა უნდა ის ამ შემთხვევაში ლოლიკურად იქცევა. მისი მიზანია არსებულ წყობილების ფარგალში მოახდინოს რაიმე ცვლილება და სწორედ ამიტომაცაა ყრილობების სისტემას მხოლოდ ტექნიკურ მიზეზების დასახელებით უარყოფს. კლასიურის თვალსაზრისით თუ განვიხილავთ ყრილობების სისტემას, უნდა აღვიაროთ, რომ მეფის მოადგილეს ცირკულიარი

ერის ხმას, საჯარო, საერთო კრებას, საზოგადო სჯა-ბაას, ბრძოლას ის უარყოფს და სოფლის ავან ჩავანს ამწყვდევს ვიწრო წრის ფარგალში.

როგორც ვთქვით, საზოგადოების შემადგენელი ნაწილი—სოფელია. თვითმართველია საზოგადოება და არა სოფელი. სოფელს არა აქვს რაიმე უფლება, ის ყრილობას ვერ მოიწვევს, დამოუკიდებლად კულტურულ და ეკონომიურ საკითხებს ვერ გადაწყვეტს და რაკი ნამდვილად სოფლის საზოგადო ცხოვრება განვითარებულია, ცხადია მართ-

ველობასა და ობიექტიურ სინამდვილეს შორის ძირითადი წინააღმდეგობა არსებობს. საჭირო იყო ავტონომიურ უფლების მინიჭება სოფლისათვის, ხელის შეწყობა, ბუნებრივი განვითარების გამტკიცება. ამ მხრივ სასოფლო საზოგადოებათა მართველობის ძველი სისტემა პირდაპირ უარსაყოფი და მავნებელი იყო. და მეფის მოადგილე თავის ცირკულიარით მოვლენის ამ მხარეს კარგად აქცევს ყურადღებას და როგორც საჭიროა ისე სჭრის. ახალ დებულების ძალით სოფელსაც ეძლევა თვით-მართველობის საშუალება. სასოფლო მართველობის რეორგანიზაცია ანხორციელებს შემდეგ გეგმას:—საზოგადოების ფარგალს აფართოვებს, ხოლო საზოგადოების ნაწილებს —სოფლებს საშუალებას აძლევს თავისი ცხოვრება სურვილის მიხედვით მოაწესრიგოს. უეჭველია, ეს წესი საყურადღებო და დადებითია. სოფლების დაახლოვება, ხელახალი გამიჯვნა უნდა მოხდეს ტოპოგრაფიის, კულტურულ-ეკონომიურ და თვითმართველობისათვის სასარგებლო ფაქტორების მიხედვით. სამწუხაროა, რომ აქ გარკვევით არ არის ყველა ფაქტორი დასახელებული და ამიტომ, არსებულ საადმინისტრაციო დაწესებულებათა შეხედულებაზეა დამოკიდებული რა ფაქტორს, რა პირობას იცნობენ ისინი თვითმართველ ერთეულებისათვის სასარგებლოდ, საჭიროდ.

ცირკულიარი ყრილობების სისტემას სპობს, ხოლო ანხორციელებს წარმომადგენლების წესს. ყრილობის ნაცვლად

იკრიბება საჯარო კრებაზე ამორჩეული პირები, რომელთა რიცხვიც განსაზღვრულია, — არა ნაკლები ოცისა და არა უმეტესი ორმოცდა ათისა. მაშასადამე 20—50 წარმომადგენელი სწყვეტს სოფლის ცხოვრების ბედ-იღბალს. წარმომადგენლების არჩევნებში საყოველთაო საარჩევნო წესი არ არის მიღებული. აქ ცენზიც არის მიღებული. არჩევნებში მონაწილეობას იღებს მხოლოდ ოჯახის პატრონი, ოჯახის მესვეური. ოჯახში რომ ხუთი სრულწლოვანი მამაკაცი იყოს არჩევნებში მონაწილეობას მხოლოდ ერთი პირი მიიღებს, ოჯახის მესვეური. გამოთავთავებული, გამოყოფილი სოფელი, სოფელში მცხოვრები და ქონების პატრონი—აი ვინ ღებულობს წარმომადგენლების არჩევნებში მონაწილეობას. ქალებს ხმის უფლება არ აქვს, ისინი კვლავ სოფლის მართველობის გარეშე რჩება დატოვებული.

წარმომადგენელს ირჩევს ოცი კომლი. თუ სოფელი ოც კომლზე ნაკლებია ან საზოგადოების სხვა ნაწილი, მცირე ჯგუფი განცალკევებით არის, მას უფლება ეძლევა ერთი წარმომადგენელი აირჩიოს. წარმომადგენლები ირჩევენ საზოგადოების მამასახლისს, ხოლო მამასახლისის თანაშემწეები სოფლის ყრილობებს უწევენ მესვეურობას. წარმომადგენლებს ირჩევენ სამი წლის ვადით, მაგრამ ყოველ წელს ხდება არჩევნები წარმომადგენელთა ერთი მესამედის. ეს ერთი მესამედი სამსახურს თავს ანებებს კენჭის ყრის შემდეგ, თუმცა

მათი ხელმეორედ არჩევაც ნებადართულია.

დაახლოვებით ასეთია ცირკულიარით შემოღებული სოფლის ახალი მართველობა. მეფის მოადგილე ძლიერ დაინტერესებულია ამ რეფორმით და გუბერნატორებს დაბეჯითებით სთხოვს წინასწარი მუშაობა რაც შეიძლება დააჩქარონ, რომ 1916 წლის 1 იანვრიდან ახალ მართველობის წესით განვითარდეს ცხოვრება.

ცირკულიარის ცხოველმყოფელ ძალას რომ ვითვალისწინებთ,

მეტი ბიუროკრატიული, მეტი კარჩაკეტილი მართველობა გამტკიცდება და მეტი არაფერი. სოფლის განახლება მხოლოდ მაშინ შეიძლება, როცა სოფლის ცოცხალი, მოწინავე, პროგრესიული ელემენტები მიიღებენ მონაწილეობას. უმთავრესი კი ის არის, რომ თავისუფალი შემოქმედება შეუძლებელია, კომლის მესვეურს, მეოჯახეს ხელუხლებლობის გარინტია არ აქვს, რომ მან წარმომადგენლის არჩევნებზე თავისუფლად იმსჯელოს სოფლის ცხოვრების ჭირ-ვარამზე, ასარჩევ პირის ღირსებაზე, მოვალეობაზე და სხვა. თავისუფლება დაბნულია არა თუ ძირითად არჩევნებზე, არც წარმომადგენლების მოღვაწეობა იქნება თავისუფალი, მამასახლისიცა და მისი თანაშემწენი ნამდვილი მოხელენი იქნებიან, ბოქაულის და მაზრის უფროსის ყურმოჭრილი მონა.

გარდა ამისა, სასოფლო ერობასაც არავითარი აზრი არ აქვს, თუ ის დამ-

თავრებული არ არის, ე. ი. თუ საზოგადოების მართველობას ერობის საფუძველზე აგებული სამაზრო და საოლქო მართველობა არ მოპყვა. ერთი სიტყვით, სოფლის მართველობის მესვეური უნდა იყოს საერობო დაწესებულებანი და არა არსებული საპოლიციო დაწესებულებანი. სრული დამოუკიდებლობა უნდა მიენიქოს სოფლის ძალებს, რომ თავისუფალ ძალთა თავისუფალი შემოქმედება მივილოთ. ასეთ წეს-წყობილების ნასახსაც არ ამეფებს ჩვენი სოფლის ცხოვრებაში მეფის მოადგილეს ცირკულიარი. ამიტომ, სოფელს „რეფორმის“ შემდეგაც ზურგს შეაქცევს მოწინავე ხალხი, სოფელი კვლავ ძველ თაობას, საზოგადოებრივ გრძნობას მოკლებულ პირებს ჩაუვარდება ხელში და ამნაირად კვლავინდებურად, ძველებურად, ხოლო უფრო თავისუფლად გაავითარებენ საქმეებს.

მდგომარეობას თუ გაავითვალისწინებთ თავის სიგრძე-სიგანით, მართველობის მთელ შინაარს ანგარიშს გაუწევთ და კარგად ავწონ-დავწონით ცირკულიარის შინაარს, მის შესაძლებელ ნაყოფს, მუშაობის წეს-რიგს, ჩვენ უნდა ვალიაროთ, რომ ცირკულიარის „ერობა“ საერობო მოღვაწეობას სრულიად ვერ გაანვითარებს, ნიადაგსაც ვერ შეამზადებს. თეორეტიულ მიზანსაც ვერ განახორციელებს. სოფლის ცხოვრება, მართველობა, კერძო მოვლენა არ არის რომ საკანცელიარო რეფორმით მივილოთ ცხოვრების სრული რეორგანიზაცია. საჭიროა მთელი წეს-წყობილების

ძირითადი განახლება. რომ ეს ასეა, ამას თვით ის ცოცხალი ფაქტი მოწმობს, რომელსაც ეხლა ადგილი ჰქონდა თიონეთის მაზრის შემდეგ სოფლებში, პატარა თონეთში, მანგლისში, მყაფისში, გულიცინოში და სხ. ამ სოფელს შეეკითხნენ: გსურთ თუ არა ერობა? ერობის შინაარს ხსნიდა, ახასიათებდა ბოქაულ-მაზრის უფროსები და თქვენი წარმოიდგინეთ, რომ ქართველი ხალხი, რომელიც მთელ ორმოცდაათი წლის განმავლობაში ერობაზე ოცნებობს, ერობას შენატრის, ხსენებულ სოფლებში ერობაზე უარს აცხადებენ. აშკარაა, კარგი მზრუნველობა გაუწევია ბოქაულ—მაზრის უფროსებს ხალხზე, ერობის შინაარსი კარგად გაურკვევიათ. როცა ასეთ ხასიათის მოქმედებას ეწევა მაზრის ადმინისტრაცია, როდესაც მეფის მოადგილე „უმორჩილესადა სთხოვდა“ გუბერნატორებს საერობო მოღვაწეობის აზრი ხალხში გაემტკიცებია და გაუვრცელებია მოხელეთ, ნუ თუ ყველასათვის აშკარა არ არის, რომ ასეთ ხალხის ხელში, რომელნიც ერობის მძულვარებით გამსკვალულნი არიან სოფლის საერობო მართველობას, სავსებით ჩაჰკლავენ და ჩაახშობენ?

ეხლა გურიიდანაც მოგვდის ცნობა მთავრობის მუშაობაზე სასოფლო ერობის შესახებ.

მტკიცე მოღვაწეობა ჩვენში არ არის, რომ ერთხელ გადაჭრილი საგანი სათანა-

დოდ დაბოლოვდეს. და თუ ამ შემთხვევაში ტრადიცია, ძველი ჩვეულებაც დაირღვა, მართლა განხორციელდა ის, რასაც ცირკულიარი გვპირდება, უეჭველია ჩვენს სოფელს უკეთესი დღე არ დაადგება, ვიდრე დღეს ადგია. პირიქით, თანამედროვე მართველობის პირობებში შეიძლება გაცილებით უარესი მდგომარეობა შეიქმნას, საზოგადოების ბედი ხელში ჩაუვარდეს ვიწრო წრის ხალხს და ამნაირად საერობო მოღვაწეობის ნაყოფად მივიღოთ არსებულზე დუხჭირი, უარესი პირობები.

ასეთი მნიშვნელობისაა მეფის მოადგილეს ცირკულიარი. როცა მას ვითვალისწინებთ ჩვენი საზოგადო-სახელმწიფოს ცხოვრების პირობებში. თეორეტიულ აბსტრაქციაში ის, რა თქმა უნდა დადებითი მოვლენაა, რამდენადაც ის უახლოვდება წვრილ საერობო ერთეულის აზრს. როგორც ვიცით, რუსეთში ერობა ფრიად დუხჭირ პირობებში იმყოფება, იქ წვრილი საერობო ერთეული დღესაც საოცნებო საგანია და აი, როგორც კი კავკასიაში მეფის მოადგილის ცირკულიარი გამოქვეყნდა, რუსეთის პრესამ ხარბის თვალთ შეხედა მას და ისურვა შიდა რუსეთის გუბერნიისათვის. ამ მხრივ ყველაზე საინტერესოა „რუსკ. ვედ.“-ს მოწინავე წერილი. ტრადიციით, „რუსკია ვედომოსტი“ ითვლება ერობის უერთგულეს გამოცემად. და ეს გაზეთი მოადგილეს ცირკულიარის შესახებ ამბობს შემდეგს: „სოფლის საზოგადოებათა კავშირი, რომელშიაც მიწისმფლობელები მიიღებენ მონაწილე-

ობას წვრილ საერობო ერთეულის სურროგატია, მაგრამ აზრით უახლოვდება ამ უკანასკნელს. ისეთ საერობო ერთეულის განხორციელება, რომელიც მაზრაზე მცირე იქნება საჭიროდ არის აღიარებული კავკასიაში, ვინ-ღა უარყოფს მის საჭიროებას რუსეთის შიდა გუბერნიებისათვის? თუ მრავალი მოდგმის კავკასიას, სადაც დღემდე არ არსებობდა საერობო დაწესებულებანი, შეუძლიან შეისისხლხორცოს წვრილი სასოფლო ერობის წყობილება, რად არ შეუძლიან გამოიყენოს იგი საერობო გუბერნიების ძალებმა, რომელთაც საამისო გამოცდილებაც აქვთ მიღებული?“ „რუსკ. ვედომ.“-ის გულისნადები ყველასათვის აშკარაა, ის ელემენტარულ უფლებისათვის იბრძვის, რომელიც რუსეთს მოსაპოვებელი აქვს. და მის აზრს მეტი ძალა და საბუთი აქვს, ვინაიდან საერობო გუბერნიებში მეფის მოადგილეს მაგვარი ცირკულიარი მართლა მოიტანს ნაყოფს, რადგან წვრილი საერობო ერთეული ზედმეტი და ეგზოტიური მცენარე კი არ იქნება ცხოვრებაში, არამედ იმ თავისუფალ ადგილის დამკავებელი, რომელიც კაი ხანია მზადაა სასურველ საერობო წყობილების განხორციელებისათვის. სულ სხვა პირობებია ჩვენში. აქ ცირკულიარის წყობილებას მონათესავე საერობო წყობილებანი არ ამაგრებს, ის მხოლოდ ერთი მცენარეა ბიუროკრატიულ წყობილების წალკოტში.

ერობა და დასელები.

„ნაციონალნია პრობლემა“-ში გ. მ. თუმანოვის პატარა წერილია დასტამბული კავკასიის ერობის შესახებ— „ერობა და ეროვნული საკითხი კავკასიაში“. წერილის ერთ ალაგას შემდეგი აზრია გატარებული: კავკასიაში ერობის მტერი უმთავრესად წერილი მოხელეები არისო. კავკასიაში ერობა არ არის, მაგრამ საერობო გადასახადები კია, ამ გადასახადებისაგან რამდენიმე მილიონი დგება და ამ დიდ თანხას საშუალო და წერილი ადმინისტრაცია ატრიალებს. სწორედ ეს ძალებია ერობის მტერი, რომელთაც „საერობო საქმე“ ხელიდან გამოეცლება, როგორც კი ნამდვილ ერობას განახორციელებენ („ნაც. პრ.“ № 2 15 წ.). ეს სრული სიმართლეა. მაგრამ გულწრფელი მოკეთე კი ბევრი ჰყავს კავკასიის ერობას? ძალიან მცირე. ჩვენში ერობის შესახებ ისე ცოტა დაწერილა, იმდენად მცირეა საერობო მოღვაწეები, რომ საერობო საკითხის გაცნობა რომ გსურდეთ, ვერც ქართულ მწერლობას მიმართავთ, ვერც ადგილობრივ რუსულ გაზეთებს. უბნიშენლო სტატიებს თუ უყურადღებოდ დავტოვებთ, ჩვენ მხოლოდ ერთი პიროვნება წარმოგვიდგება წინ—გიორგი თუმანოვი. ეს მოღვაწე ეტყობა ძალიანა ცდილა ერობის საქმე აემოძრავებია და დაეწინაურებია ჩვენში, მაგრამ დღემდე პრაქტიკულად არაფერი გაკეთებულა.

ეროპის საკითხი დიდი საკითხია. ივანესა და პეტრეს სურვილით შეუძლებელია მისი განხორციელება; სახელმწიფოს საერთო პოლიტიკურ მიმართულებაზეა ეროპის ბედიც დამოკიდებული. ეს ჩვენ ძალიან კარგად ვიცით, არც გვავიწყდება, მაგრამ ეროპის სასარგებლოდ ჩვენ შეტი საქმის გაკეთება შეგვეძლო, ისეთი პირობების, მდგომარეობის შექმნა, რომ ეხლა, დღეს მაინც ყოფილიყო განხორციელებული. 20 სექტემბერია როცა ამ წერილს ვწერ. ამ ბოლო დროს სახელმწიფო სათათბიროში კადეტებმა კავკასიის შესახებ საერობო კანონ-პროექტი აღძრეს. მართალია, კადეტების ძველი პროგრამით არ არის ეს კანონ-პროექტი შედგენილი, ამ შემთხვევაშიაც კადეტებმა დაამტკიცეს თავიანთი ოპორტუნუზში, მაგრამ ჩვენ მაინც იმედი მოგვეცა: შეიძლება ეხლა მაინც მივიღოთ საერობო წყობილებაო. ჩვენი იმედი მოისპო. სახელმწიფო სათათბირო დაითხოვეს, კადეტების კანონ-პროექტი ისტორიულ ქალაქად არის დარჩენილი. მაგრამ ყველიფერი ეს გვაიძულებს ყურადღება მრვაქციოთ არა რუსის კადეტებს, მილიუკოვებს, შინგარიოვებს, როდიჩევეებსა და სხვათ, რომელთაც არასოდეს არ სწამდა და არც ეხლა სწამს ჩაგრულ ერთა ინტერესები, არამედ ქართველ ერის იმ შვილთ, რომელნიც სახელმწიფო სათათბიროში სხედან, სახელმწიფოებრივ პოლიტიკის მიმართულებაში მონაწილეობას იღებენ და მაშასადამე, მათ მუშაობას დი-

დი საზოგადო-სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობა აქვს.

ჩვენი ზნეობრივი, მოქალაქობრივი მოვალეობაა დიდი საყვედური გამოუცხადოთ ქართველ დეპუტატებს სახელმწიფო სათათბიროში, ხოლო დასელებს საზოგადოდ, რომელთაც დიდი ძალა აქვთ ხალხში და სახელმწიფო სათათბიროში, რომ ერობის საკითხი სახალხო საქმედ არ აქციეს, რომ სრულიად არ შეუწყვეს ხელი ხალხისათვის ასე საჭირო საერობო წეს-წყობილება განხორციელებულიყო. პირდაპირ საარაკოა ქართველ დასელების დამოკიდებულება ამ საკითხთან. რუსის დასელებისათვის ეს საკითხი არ არსებობს. რუსეთში იგი კაი ხანია განახორციელეს, იქ ერობის წესების გაუმჯობესობისათვის, ესე იგი რეფორმებისათვის იბრძვიან მხოლოდ, საქართველოში კი დღესაც მარტოდ-მარტო პოლიციური მართვა-გამგეობაა. ცხადია, ხალხის საჭიროებისათვის განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცია დასელ დეპუტატებს. ჩხეიძე და ჩხენკელის ჯგუფი ხშირად ამბობს: სახელმწიფო სათათბირო ჩვენთვის ტრიბუნაა და არა დადებითი შემოქმედების ადგილიო. ასე რომ იყოს, მაშინ დასელებს არც ერთი კანონ-პროექტი არ უნდა შეედგინათ და წარედგინათ სათათბიროს კომისიებში. საჭირო იყო და დასელებმა ხიზანთა საკითხზე საგანგებო აზრი შეიმუშავეს, პროექტი დაამზადეს, დროებით ვალდებულ გლეხების შესახებაც საგანგებო კანონ-პროექტი შეადგინეს, ასევე

მოიქცნენ სხვა მრავალ საკითხებზედ, მაგრამ ერობის საკითხზე კი არხებითად არაფერს აკეთებენ. მხოლოდ და მხოლოდ შემთხვევით, გაკვრით, სხვათა შორის შეეხებიან მას, თითქო ერობის საკითხი ერთი ფრიად საყურადღებო მოვლენა არ იყოს ჩვენი ცხოვრებისა და ხალხისათვის.

გარკვევით უნდა ვალიაროთ: დასელები ამ საგანზე არა თუ მხოლოდ სახელმწ. სათათბიროში სდუმან, ასევე იქცევიან პრესაში, საზოგადოებაში, შინ, გარედ, ყველგან, სადაც კი მათი არსებობა არის. ცხადია, აქ მთელი სისტემაა, წინასწარ განსაზღვრული და ჩამოყალიბებული შეხედულებათა. ერობისადმი საარაკო გულგრილობამ ერობაზე გული აუცრუა ხალხს, ჩამოაშორა წრეები და ერობის საკითხი გარდააქცია მხოლოდ თეორეტიულ საგნად. სწორედ ამიტომაც, დღესაც უნდობლობის თვალთ უყურებენ ერობას, დასელები ეხლაც არ აქცევენ მას სათანადო ყურადღებას, ეხლაც არაფერს ამბობენ მის სასარგებლოდ, ხალხს, საზოგადოებას მისთვის არ ახალისებენ. ასეთი საზოგადოებრივი მდგომარეობის შემდეგ ობიექტიურად ცხადია, რომ ერობის საქმეს არავინ გაანაღდებდა ჩვენში. დასელები ზურგს აქცევენ ერობას და სხვა რაღას იტყოდა?

თუ როგორ უყურებენ დასელები ერობის საკითხს, ამას ძლიერ კარგად დავინახავთ ნოე ქორდანიას იმ პაწია წერილიდან, რომელიც „ორიოდე სიტყვა ერობაზე“-ს სათაურით მოთავ-

სებუღია მის რჩეულ ნაწერებში. „ხელ-
შეუხებელ მცნებად—ამბობს ნ. ჟორ-
დანია—დღეს ჩვენში ერობა გადაიქ-
ცა. საცა კი მიიხედავ და ვისაც კი
შეხედავ,—ყველა გაიძახის: ერობა,
ერობაო; ხოლო რა არის ერობა, რა
შედევგი ექნება მას, ამის შესახებ იშვი-
ათად თუ ვინმე ალაპარაკდება და თუ
ალაპარაკდა, მას უექველად დიდ თი-
ლისმურ ძალას მიაწერს, უებარ წამა-
ლად აღიარებს, ყოველივე სენის კურ-
ნებას უწინასწარმეტყველებს“. რა
თქმა უნდა ზერეულად ლაპარაკი და
გადაჭრით ჰოს ან არას თქმა საზოგა-
დო საკითხებზე ძნელია, მაგრამ თუ
მსჯელობის ერთ მეთოდს ვიწუნებთ,
ჩვენ უნდა ვსარგებლობდეთ სხვა მე-
თოდით. ჟორდანიაც გვეუბნება: „ჩვენ
კი ხელთ ავიღოთ უფრო სხვანაირი
საზომი და გავსინჯოთ ერობა ყველა
თავის შედეგებით. ვნახოთ, რა ალაგი
უჭირავს მას ცხოვრებაში. ვის დაედება
ის მალამოდ და ვის გზა და ხილად
გარდაიქცევა. რა არის ერობა? ეს
პროვინციის თვითმმართველობაა. სა-
ხელმწიფო ეუბნება მაზრას და გუბერ-
ნიას: შენ შენი საქმე თითონ განაგე
და გააწესრიგეო. ცხადია, თვით-მოქ-
მედება და თვით-განსჯა არის ერობის
მტკიცე საძირკველი. მაგრამ რადგა-
ნაც მთელ პროვინციას ერთად თავის
მოყრა და საქმის წაყვანა არ შეუძლი-
ან, საქიროა მან აირჩიოს წარმომად-
გენელნი და მათ ჩააბაროს საქმეთა
მსვლელობა. ერობაც ასეთ პირთა კრე-
ბულია. ვინ აირჩევს ამათ? მთელი
ხალხი? მთელი პროვინცია? არა, ას-

ში 57-ს თავად-აზნაურობა ირჩევს თავისივე წოდებიდან, დანარჩენს კი სოფლის საზოგადოება და ქალაქი. მაშასადამე, ერობა თავად-აზნაურული დაწესებულებებშია *par excellence* (უმთავრესად—თ. ლ.) ერობის თვით-მოქმედება არის ნამდვილად ბრწყინვალე წოდების თვით-მოქმედება და მეტი არაფერი. (კურსივი ყველგან ჩემია—ავტ.) ერობის საშუალებით ის განაგებს არა მარტო თავის საკუთარ საქმეებს, როგორც ის დღეს შვრება, არამედ მთელი გუბერნიის. მის საბრძანებელში შედის ყველა წოდების და შეძლების ხალხი, რაც ამაგრებს და აფართოვებს მის გავლენას და უპირატესობას. იქ ხადაც გლახაკობა უამისოდაც დაბეჩავებული და დამონაგებულია შემამულეთაგან, როგორც ეს ქართლ-კახეთშია, ერობა უეჭველად კიდევ უფრო დაამონაგებს და დაბეჩავებს. იქ, ხადაც მალული და ცხადი ბრძოლაა ამ ორ წოდებას შორის, ერობა გახდება შეძლებულის და ღონიერის ხელში შეუძლოს და ხუსტის დასაჩაგრავ იარაღად“. („რჩ. ნაწერები“, გვ. 146).

კრიტიკა არსებულ საერობო წესწყობილებებისა ფრიად საჭიროა, მაგრამ ეს სრულიადაც არ ნიშნავს ერობის—როგორც დაწესებულების—თავალებით სივაგლახეს. პოლიტიკური ჯგუფები ებრძვიან არსებულ ფორმებს, მაგრამ მათ მიზნადაც არ დაუსახავთ საზოგადოდ მოსპონ სახელმწიფოებრივი ორგანიზაცია. ყველა წყობილებას საფუძველი

აქვს და ჩვენც სწორედ ამა თუ იმ წყობილების განსაზღვრულ სახისათვის უნდა ვიბრძოდეთ. ნ. ეორდანიას კარგად მოეხსენება, რომ საზოგადოდ ძნელია ერობის წინააღმდეგ ბრძოლა, ამას გაკვირით კიდევ აღიარებს: „ერობა, თანახმად თავისი შინაგანი ბუნებისა, ხელს უწყობს ნატურალურ მეურნეობის დარღვევას, საქონლის ტრიალის განვითარებას, საწარმოვო ძალის აღორძინებას და სოფლის გაქალაქებას. ამას თან მოსდევს წოდებათა ერთმანეთში გათქვეფა და ახალ კლასების შედგენა. რამდენადაც ერობა ამას ასრულებს, იმდენად ის ჩვენი ქვეყნის წინ-წამწევი და განმავითარებელია, იმდენად ის პროგრესიული და სასარგებლო დაწესებულებაა. და აი, მხოლოდ ამ უკანასკნელ მოსაზრებით ჩვენ მომხრე ვართ ერობის შემოდების და მისი ასპარეზის გაფართოების“... (გვ. 149), იმდენად, რამდენად გაკვირით და სხვათ შორის ნათქვამი აზრი სრულიად ილუპება იმ მთავარ მიმართულებაში, რომელშიაც აშკარად სჩანს დასელთა ნილილიზმი ერობის საკითხში.

საზოგადოდ, მათი აზროვნება არ არის გარკვეული. სულ პაწია წერილში იმდენ ლოლიკურ ნახტომებს აკეთებს დასელთა საუკეთესო მწერალი, რომ დამახასიათებელია მთელი მათი პოზიციისათვის. რუსეთის ერობა თავად-აზნაურობის მსხვილ მიწის მფლობელობას ემყარება, ჩვენში კი ცენზის დაკლებას მოითხოვდნენ წრეები. ამის შესახებ ხსენებული ავტორი ამბობს:

„ერობა რა ფორმითაც უნდა შემ-ი-
ლონ, სრული თუ დაკლებული ცენ-
ზით, ის გახდება შეძლებულ. მემა-
მულეთა ბუდე ორგანო. ეს იქნება
ისათივე თავად-აზნაურული კრება,
როგორც ბანკის კრება, იმ განსხვავე-
ბით, რომ აქ ხმა ყველას აქვს, იქ კი
ზოგიერთს, აქ განაგებენ ერთ საგანს,
იქ კი მრავალს“. (ხაზი ყველგან ჩვე-
ნია). ერობაში მონაწილეობას ლებუ-
ლობს არა მარტო თავად-აზნაურობა,
არამედ გლებ-კაცობაც. მაგრამ გლებ-
კაცობის შეძლებული ნაწილი. „შეძ-
ლებული თავად-აზნაურობა და შეძ-
ლებული გლებ-კაცობა—აი ვის იარა-
ლად და ამავე დროს სარბიელად გადა-
იქცევა ერობა და მცხოვრებთა დანარ-
ჩენ ნაწილს უღლად დააწვება“.

ამის უარყოფელ წესებს
სრულიად არ გვაცნობს ნ. ჟორდანიას,
თითქოს ერობის ისეთი სისტემის გან-
ხორციელება არ შეიძლებოდეს, რომ
მშრომელ ძალთა ინტერესები სათანა-
დოდ იქნას დაკმაყოფილებული, თით-
ქოს ეს ისეთი წეს-ყობილება არ იყოს,
რისთვისაც შემოქმედებითი ბრძოლის
წარმოება საჭირო იყოს. დასელების
ერობას არავითარი მიზანი და იდეალი
არ აქვს. მათ მოსპეს ამ საქმეში ყო-
ველივე დადებითი, ისეთი ძალა, რო-
მელიც ხალხს აღაფრთოვანებს, საზო-
გადოებრივ წრეებს ფრთებს გაუშლის.
იმდენად, რამდენად, რადგან—აი მთე-
ლი მათი დიალექტიკა!

ერობა თავად-აზნაურობის წყობილე-
ბაა, მაგრამ ბ-ნ ჟორდანიას დიალექტი-
კა ნებას არ აძლევს ამ აზრს დაადგეს.

ერობა თავად-აზნაურობის არსებობას ანგრევს, ამას თავად-აზნაურებიც ხედვენ და ამბობენ: ძირს ერობაო! ამნაირად, ერთ ალაგას თავად-აზნაურობა მოითხოვს ერობას, მეორე ალაგას — ებრძვის მას. დრო იცვლება, აზრიც იცვლება, — ეს დიალექტიკის წესია, მაგრამ ვერც დროთა ბრუნვამ და აზრთა ვარჯიშობამ დასელთა ნებისყოფას ვერაფერი დააკლო. ისინი ყოველ თვითმართველობის გულწრფელი მოწინააღმდეგე არიან და ეს ფანტიკური რწმენა მათ სასოებას აცლის ერობის საქმე თავის საქმედ გამოაცხადების.

თვითმართველობის საკითხმა დიდი უსიამოვნება მიაყენა ქართველ დასელებს. ამ „უსიამოვნების“ ისტორია ჩვენ საზოგადოებას უკვე მოეხსენება და აზროვნება ამ დარგში ფრიად აირია მთელ რუსეთის სოციალ-დემოკრატიისათვის, რამაც 1912 წლის კონფერენცია წარმოშვა, სადაც დასელებმა კულტურულ ავტონომიის განხორციელება საჭიროდ დაინახეს. არსებითად, კულტურული ავტონომია იგივეა, რაც დემოკრატიული ერობა, როგორც პირველი, ისე უკანასკნელიც მოკლებულია პოლიტიკურ უფლებებს, ორივე ეს ადმინისტრაციული მართველობაა ე. ი. პოლიტიკური ტერმინოლოგიით, ადმინისტრაციული, კულტურული ავტონომია; მაგრამ ფრიად დამახასიათებელია, რომ ერობისათვის ისინი დამახასიათებელ ბრძოლას არ აწარმოებენ. სადღაა მათი კულტურული ავტონომია ეხლა, როცა ყველა

მხარე, ყველა საზოგადოებრივი ჯგუფი ცდილობს გაანაღდოს თავის შეხედულება, პროგრამა, როცა სახელმწიფო რეფორმების გზაზე ადგია და თანამედროვე ცხოვრება გადაჭრით მოითხოვს სახალხო დაწესებულებების, სახალხო თვითმართველობათა განხორციელებას. რა სარგებლობას მოიტანს დასელთა კულტურული ავტონომია თუ იგი „ნაშე დელო“-სა და „თანამედროვე აზრი“-ს რედაქციათა ფორტფელებს არ გასცილდება? არა, ჯერ-ჯერობით ეროვნულ და ადგილობრივ თვითმართველობის აზრი მხოლოდ თეორეტიულადაა გამარჯვებული, დასელთა მოღვაწეობის ძვალრბილში არაა გამჯდარი მისი განხორციელების, ცხოვრებაში გატარების აზრი. ჯერ კიდევ დიდი ბრძოლაა საკირო, რომ ელემენტარული ქეშმარიტებანი პრაქტიკულ მოღვაწეობის საგნად გარდაიქცეს.

ეს წერილი იმით უნდა დაეასრულოთ, რითაც დავიწყეთ: ჩვენს ერობას არ ჰყავდა გულწრფელი მოკეთენი, მეგობრები და ამიტომ მისი თანამედროვე სავალალო მდგომარეობა ბუნებრივია და ლოლიკური.

სხვა ელემენტების შეხედულებას ერობის საკითხზე არ ვეხებით, იმიტომ, რომ საზოგადოებრივ ბრძოლის თვალსაზრისით მათ დიდი მნიშვნელობა არ აქვს.

რა ღონისძიებას უნდა მივმართოთ, რომ ერობის საკითხმა წელი გაიმაგროს, ადგილობრივი თვითმართველობა თეორიიდან ცხოვრებაში გადაეშვას და იქ დამკვიდრდეს?

ერობა და საზოგადოებრივი ბრძოლა

სააკოვეები ხშირად ამბობენ: კავკასიის მკვიდრნი ერობისათვის არა თუ მომწიფდნენ, გადამწიფდნენ კიდეცო. ამ აღსარებას ობიექტიური სიმართლე აქვს. მთელი ჩვენი ცხოვრება საერობო მოღვაწეობას შეეფერება, ერობას ჰგულისხმობს, ხოლო მკვიდრთა კულტურული განვითარება საერობო შემოქმედებას ადვილად შეასრულებს. სააკოვთა განცხადებას სწორედ და მხოლოდ ამ მხრივ აქვს საფუძველი, სიმართლე. კონკრეტულად, მარტივად, საერობო ცნობიერება ჩვენში მეტის მეტად ღარიბია, იშვიათად ნახვით მოქალაქეს ერობის საქმეებს კარგად იცნობდეს, თავის საქმედ, თავის საგნად მიაჩნდეს ერობა. მთელი ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრება ისე მოეწყობა, რომ ხელს ვკიდებდით უმაღლეს მიზნებს, უდიდეს საგნებს; მარტივიდან და მკირედან არ შენდებოდა ჩვენი დიადი წყობილების შენობა.

ერობას მხოლოდ კრიტიკულის თვალსაზრისით ვხსნიდით, ამასაც იშვიათად, დადებით ძალას არ ვხედავდით მასში, ამიტომ, ხალხში, საზოგადოებრივ ჯგუფებში ერობისადმი განმტკიცდა გულ-გრილობა, აპატია. ერობა სრულიად არ იყო პოპულიარული და ხალხის საგნად არავის მიაჩნდა იგი. სახალხო შემოქმედებას ჩაღბავს ხალხის პირშუო შეილი—დემოკრატიული ინტელიგენცია და ეს ინტელიგენცია სრულიად არაფერს აკეთებდა ამ ნიადაგზე. ამიტომ, სუბიექტიურის თვალ-

საზრისით ერობა ჩვენში მოუმწიფებელია, მისი სიმწიფე კიდევ მომავალს ეკუთვნის და რაკი საერობო შემოქმედებისათვის ობიექტიური პირობები შემზადებულია, ცხადია, სუბიექტიური პირობაც ადრე შესრულდება, იმდენად ადრე, რამდენადაც დემოკრატიული ინტელიგენცია ამ საქმეში მეტ ფხას, მეტ უნარს და საერობო თვით ცნობიერობას, საერობო სიყვარულს გამოიჩენს.

ქართველი ხალხი საკმაოდ არის აღჭურვილი იმ საშუალებებით, რომლითაც ობიექტიურ პირობების განხორციელება შესრულდება უკედ, რომლითაც ხალხის მასაში შეიძლება დამკვიდრება იმ საქმეების ცნობიერებისა, რომელსაც იწვევს და გულისხმობს ობიექტიური პირობა. ქართული პრესა, ქართული კულტურულ-განმანათლებელი, წოდებრივი თუ საქალაქო დაწესებულებანი, ლექციები, რეფერატები, სალიტერატურო დილა-სალამოები, საგანგებო საჯარო სხდომები, ყველა ეს კულტურული საშუალებანი საუკეთესო იარაღია ერობის მოძღვრების და პრაქტიკის განსავეითარებლად, გასაძლიერებლად.

ჩვენ გადაჭრით უნდა დავადგეთ იმ აზრს, რომ შეუძლებელია ერობის შემოღება საქართველოში, მისი საქმეების გამტკიცება თუ ერობის საკითხი სახალხო საკითხად არ გარდაიქცა, თუ ხალხის ფართე წრეებმა თავის საქმედ არ აღიარა იგი. ერობა არც ფუფუნების საკითხია და არც უქმი კაცის გამოგონილი ოცნება. ერობა არსებითად

საჭიროა ჩვენი ხალხისთვის, ყველაზე უფრო საიჭიროა მშრომელ საზოგადოებისათვის, ქალაქისა და სოფლის მუშისათვის, გლეხ-კაცისათვის, იმათთვის, ვინც ყოველგვარ გადასახადს იხდის, ვინც მუდამ შრომობს ხოლო სიღარიბეში სულს ლაფავს. ჩვენში დამკვიდრდა ისეთი შეხედულება, რომ თანამედროვე კაპიტალისტური წეს-წყობილება უეჭველად იწვევს ხალხის გამოგანობას, გაპროლეტარებას, ხოლო პროლეტარი ნიშნავს უკიდურეს სიღატაკეს, სიღარიბეს, მაწანწალობას, ეთრი სიტყვით, პაუპერობას. ამ შემეცნებით ჩვენი საზოგადოების წრეებს ხილარიბე დაუსახავს ფაქტალისტურ აუცილებლობად, თითქოს ასეთ მდგომარეობას მხოლოდ ცხოვრების ობიექტიური პირობები იწვევდეს და ადამიანის ძალას, მის ენერჯიას და შემოქმედებას ადგილი არ ჰქონდეს ამ მოვლენაში. დღეს მტკიცედ უნდა ვალიაროთ, რომ ჩვენი სიღარიბის ერთ-ერთი უმთავრესი მიზეზთაგანი თვით ჩვენი პირდი სულიერი და გონებრივი სიღატაკეა, ჩვენი უკულტურობა, აშკარა ველურობა. იორკშირისა და მანჩესტერის, მიუნხენის და გამბურგის სარდაფები გვიდგას თვალწინ, იქაური აშმორებული და საშინელი ცხოვრება, რომელც დაგვიხატა მეცხრამეტე საუკუნის პირველ ნახევარში ენგელსმა, მარქსმა და ვურმმა. ერთხელაც არ ვაგვითვალისწინებია ის გარემოება, რომ ევროპის კულტურის განვითარებამ მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევარში ძირ-ფესვიანად შესცვალა მშრომელ ძალების

მდგომარეობა, რომ შრომის დამცველი და დამზღვევი კანონები, მცირე წლოვანთა, ქალთა და მოხუცთა სამუშაო დროს განსაზღვრა, შრომის ჰიგიენური პირობები, მაღალი ხელფასი, სასტიკი კლასობრივი ბრძოლა, რომელიც კიდევ უფრო აუმჯობესებს ევროპის პროლეტარიატის ქონებრივ და უფლებრივ მდგომარეობას, სრულიადაც აღარ ჰგვანან იმ პარაზიტებს, პაუპერებს, ლუმპენ - პროლეტარებს, რომელსაც ხსენებული ავტორები გვიხატავდა. ჩვენი გლეხ-კაცობის ქონებრივი მდგომარეობა გაცილებით დაბლა სდგას მაგალითად ინგლისისა და გერმანიის ქარხანაში მომუშავე პროლეტარის ქონებრივ მდგომარეობაზე. ჩვენს გლეხს (სახეში აღარ ვიღებთ ქართველ მუშებს ქალაქების ქარხნებში რომ ეწევიან ცხოვრებას) მიწა აქვს და ქობი, ხშირად „ოდა“-ც მაგრამ აგრე მოწყობილი „მესაკუთრე“ ქრონიკულ შიმშილს განიცდის, ჩაცურებულია სიბინძურის მორევში და საზღაპრო პირველყოფილ მდგომარეობაში იმყოფება. ევროპაში იშვიათად ნახავთ მუშას ოთხი ან სამი მანეთი მაინც არ ჰქონდეს დღიური შემოსავალი. ხოლო საერთო კულტურული ცხოვრება ისეა მოწყობილი, რომ ყოველი საგანი გაცილებით იაფია და ხელმისაწდომი. ინგლისელ და ამერიკელ მუშებივით ქართველთაგან „ბანკირები“-ც კი ვერიცხოვრებენ — თუ მათი შრომის ხელფასის თვალსაზრისით ვიმსჯელებთ. ყოველივე ეს ჩვენ სავსებით გვიაშკა-

რაეებს იმ ფაქტს, რომ ჩვენი ხალხის სიღარიბე-სიღატაკის მიზეზი მხოლოდ ობიექტიურ პირობებში კი არ არის, არამედ თვით ჩვენს პიროვნულ არსებაში: თვითეული ჩვენგანი უიმედონი ვართ, სათანადოდ შეუგნებელნი, ჩაშორჩენილნი და არ ვცდილობთ ისეთ პირობების, მდგომარეობის შექმნას, რომ უმჯობესად ვიცხოვროთ, თანამედროვე წესწყობილების სიმძიმე ადვილად ავიტანოთ. ჩვენ გვაკლია თვითმოქმედება, საკუთარ ძალაზე დაყრდობა, პირობების მიუხედავად მტკიცე შემოქმედების გაჩაღება. მოწამლულია ჩვენი საზოგადოების პსიხიკა, სულისკვეთება და ეს აშკარად იხატება საერობო თვითმართველობის სიძულვილში. ჩვენ გვძულს თვითმოქმედება, თვითმართველობა, თავისი პიროვნების თავისუფლება და მისი მნიშვნელობის გაზვიადება. პირველყოვლისა ერობა საზოგადოების თაოსნობის და ბრძოლის განსახიერებაა, იგი აადვილებს ცხოვრებას და ხელსაყრელ საარსებო პირობებს ქმნის. ერობით შეიძლება თანამედროვე წყობილების სიმძიმის შემსუბუქება, ადგილობრივ კულტურის უკეთესად განვითარება, მეტი შემოსავლის უზრუნველყოფა, ხოლო გასავალის შემცირება. ერობას დიდი სარგებლობის მოტანა შეუძლია ქართველ მშრომელ ხალხისათვის და სწორედ ამიტომ, დროა ჩვენი ხალხი მტკიცედ დაადგეს თვითმოქმედების ამ გზას.

ერობა გვაიძულებს ცხოვრებას პირდაპირ შევხედოთ; თვით ჩვენ, სათი-

თაოდ, ცალ-ცალკე და ამავე დროს ერთად გამოესჭედოთ ადგილობრივი ეროვნული კულტურა, ესე იგი საზოგადო შენობის აგება ძირიდან და პირდაპირ შეეასრულოთ. ჩვენი ქოხი და „ოდა“ მხოლოდ მაშინ გადიდდება, განათდება, გასუფთავდება, როცა თვითმოქმედების და თვითმართველობის წესებში ჩავაყენებთ ჩვენ თავს, ჩვენს საწარმოვო და საცხოვრებელ ძალებს, როცა მშრომელი ხალხი გააწერს გადასახადს, როცა იგი ყველა მწარმოებელს, ქონებას, წარმოებას შესაფერად მოაქცევს გადასახადში, როცა სოფლის დარაჯი იქნება არა მხოლოდ გლეხი, არამედ აზნაურიც და თავადიც, როცა პოლიციაზე ნაკლები დაიხარჯება ხოლო განათლებაზე, კულტურაზე მეტი, როცა მეურნეობა და მრეწველობა საძაგელ საქმედ კი არ გამოცხადდება, არამედ მას დაეწაფება ნიჭიერი და ნასწავლი ხალხი, ე. ი. როცა თვითონ ჩვენ მოვაწყობთ და შევასრულებთ ჩვენი ცხოვრების რეორგანიზაციას. ერობა ამიტომ ჩვენი აღდგენის, ჩვენი განვითარების, ჩვენი სპეციფიურ კულტურის გამტკიცების საშუალებაა, ის წარმოშობს მეტ აღებ-მიცემობას, მეტ ვაჭრობას, მიმოსვლას, ხალხის სიძლიერეს, ფიზიკურ სიყოჩაღეს და სულიერგონებრივ განვითარებას. სახალხო საქმეს ემსახურება ერობა, ერობის საფუძველი ხალხია და ვიდრე ხალხი არ იზრუნებს ერობაზე, ვიდრე მშრომელი საზოგადოება თავგამოდებით არ იბრძოლებს მისთვის, მანამდე ერობა თეორიული საკითხი იქნება და არა პრაქტიკულ ცხოვრების.

ფრიად სასარგებლო საქმეა ერობა, სახალხო დაწესებულებაა, ამიტომ ორმოცი წლის განმავლობაში მას ითხოვს ქართველი ინტელიგენცია, მაგრამ არ

იქნა მისი განხორციელება, შემოღება. ვგონებ, რომ ორმოცი წლის მაგალითი ეხლა მაინც უნდა გამოგვადგეს, დროა დავრწმუნდეთ, რომ ინტელიგენციას არაფრის განხორციელება არ შეუძლიან, თუ ხალხი არ დაეხმარა მას. ინტელიგენცია ვერ შექმნის დიდ საზოგადოებრივ მოძრაობას, მას უმთავრესად კაბინეტში ეხერხება აზროვნება და მუშაობა. დღემდე ერობის მუშაობა კაბინეტებში სწარმოებდა, აზროვნების სპეკულიაციის საგანი იყო იგი. ამიერიდან საქართველოს ერობის ისტორიას ახალი ხანა უნდა შევუქმნათ, ხანა საზოგადოებრივი სიფხიზლისა, საზოგადოებრივი ბრძოლისა და შემოქმედებისა. ინტელიგენციის ძალა ხალხმა უნდა გამოიყენოს, საღი და დადებითი აზრები თავისად გაიხადოს და გადაწყვეტით მოითხოვოს ეროვნული ცხოვრების აღმადგენელი საერობო წესწყობილების განხორციელება. ხალხში არის ძალა, საზოგადოებრივი ბრძოლა სწყვეტს ყოველ საკითხს, სხვათა შორის, ერობის საკითხსაც და ამიტომ ამ მხრივ დიდი მუშაობაა საჭირო, მუშაობა ხალხის, მუშაობა ერის, ყოველ პროგრესულ მიმართულებას. პარტიულ საკითხად კი არ უნდა გადავაქციოთ ერობა, არამედ საერო, საერთო საქმედ. დემოკრატია უნდა იყოს ამ საქმის მესვეური, მხოლოდ დემოკრატიას სწამს თავისი ძალა, მხოლოდ ის მიაღწევს მიზანს და სახალხო საქმეს დაავიროგვინებს. ჩვენ დიდი იმედი გვაქვს დემოკრატის, ჩვენს იმედს ამტკიცებს ისტორია, სხვა ქვეყნების და ერების ყოფა-ქცევის მაგალითი. ეს მაგალითები გვწამს და მის საქართველოში განმეორებას ჩვენ შევნატრით. ეხლა წერტილს ვსვამთ აქა იმ ღრმა რწმენით,

რომ ერობის საქმეს ხალხი თავის საქმედ გაიხდის, იმ იმედით, რომ ინტელიგენცია და კულტურული დაწესებულებანი თავის მხრივ შეეცდებიან საერო საკითხის ფართედ დაყენებას, რომ ხალხი და ინტელიგენცია, ერი და ეროვნული დაწესებულებანი რტიკე ხასიათის საზოგადოებრივი ბრძოლით შექმნიან დიდად საჭირო საერო წეს-წყობილებას.

12

ერობა თუ კოოპერაცია?

ევგენი ტრუბეცკოიმ პეტროგრადის გაზეთ „ბირევეია ვედომოსტი“-ში ერობისა და კოოპერაციის ურთიერთობის შესახებ საგანგებო წერილი მოათავსა.

ჩვენზედ ცუდად იმოქმედა ტრუბეცკოის წერილმა. საკვირველია სწორედ, ევგენი ტრუბეცკოი ეროვნულ საკითხებზედაც ხშირად სწერს წერილებს, თითქოს დაჩაგრულ ერებსაც იცავს და „ნაკიონალნია პრობლემი“-ს თანამშრომლად ითვლება. ჩვენ არა ერთხელ გვითქვამს, რომ რუსის ინტელიგენტები გულწრფელად არ თანაუგრძნობენ რუსეთის დაჩაგრულ ერებს და რომ ისინი არა თუ დაბეჩავებულ ერების დამხმარე, უბრალო დემოკრატებიც არ არიან — ამას ტრუბეცკოი ამტკიცებს; ეს მწერალი ეროვნულთავისუფლებაზე სწერს, მაგრამ მარტივი რეფორმის და წეს-წყობილების რწმენა არა აქვს.

ევგ. ტრუბეცკოის ეს წერილი გამოიწვია კადეტების მოქმედებამ. კადეტები საერო რეფორმას მოითხოვენ. არსებული ერობა უმთავრესად 1890 წლის დებულებებზეა დამყარებული და ეს ისეთი მახინჯი კანონია, რომ მისი მოსპობა ყველას უნდა ახარებდეს. ძველ საერო კანონის უარ-

ყოფა, წერილ სახალხო საერობო ერთეულების შექმნა განსაკუთრებით დღეს, ამ ომის დროს, არის საჭირო. ყველა ჰხედავს, თუ რა სარგებლობის მოტანა შეუძლიან ხალხის შემოქმედებითი მუშაობას, მის ნამდვილ მოძრაობას ცხოვრების ყოველ მხარეში. საოცარია, რომ ეს საამბანო, მარტივი ჰეშმარიტება ისეთ მოაზრესაც ვერ შეუთვისებია, როგორიც ევგენი ტრუბეცკოია. როცა ერობის რეფორმას უარყოფს დაბეჩავებულ ერთა „მოსარჩლე“ — რალა უნდა მოვსთხოვოთ მაკლაკოვებს, ყოფილ მინისტრს, რომელნიც დემოკრატიულ ხასიათის პრეტენზიასაც არ აცხადებენ!

ვინც ევგენი ტრუბეცკოის იცნობს — გაუკვირდება: ნუ თუ დემოკრატიულ მართველობის მოსარჩლე, — კადეტების ლიბერალურ საერობო პროექტს უარყოფსო? და მართლაც, თეორეტიულად ევგენი ტრუბეცკოი დიდი დემოკრატია, ამ შემთხვევაშიც დემოკრატიულ ჰანგს არ უარყოფს იგი, და თუ საერობო რეფორმებს ეხლა ეწინააღმდეგება — იმიტომ, რომ მის მაგიერ საკოოპერაციო მოძრაობას აყენებს. აქ უნდა შევნიშნოთ შემდეგი: ევგ. ტრუბეცკოის ან სრულიად არაფერი გაეგება საკოოპერაციო მოძრაობის, მოძღვრების, ან ერობასაც და კოოპერაციასაც სუსტად იცნობს.

ტრუბეცკოის მოეხსენება, რომ 1900 წლიდან რუსეთში ძლიერ მოიკიდა ფეხი სასოფლო ერობის აზრმა. 1904 — 1905 წლებში სასოფლო ერობის სასტიკი მოწინააღმდეგენიც შედრკნენ და აღიარეს მისი სიმართლე, საჭიროება. ტრუბეცკოის აზროვნების დამახასიათებელია, რომ ის პოპულიარულ აზროვნებას მუდამ ემხრობა, ის თანაუგრძნობდა სასოფლო ერობის

აზრს, მაგრამ ეხლა ახალი მიმართულებაა მოწონებული—საკოოპერაციო მოძრაობა. ევგენი ტრუბეცკოიც გაცხადებულია ამ მიმართულებით და სრულიად არ უკვირდება შემდეგ გარემოებას: შეუძლიან თუ არა ერობას კოოპერაციის ფუნქციების შესრულება, ან პირიქით, კოოპერაცია გასწევს თუ არა ერობის მაგიერობას? ტრუბეცკოის ფიქრით ერობა სრულიადაც აღარ არის საინტერესო, ვინაიდან ერობის ყოველ საქმეს კოოპერაცია ასრულებს, ან შეასრულებსო. სწორედ ამ მოსაზრებით ეწინააღმდეგება ის საეროებო რეფორმებს, უკეთ—საეროებო მოღვაწეობას. ტრუბეცკოის შეხედულობა ელემენტარულ კრიტიკას ვერ უძლებს: არც ისტორიულად, არც ანალოგიურად, არც კონკრეტულად. ერობა გაცილებით ადრე ვითარდება ვიდრე კოოპერაცია, ძნელია ერობის-ფართე მნიშვნელობით—სათავეს დასახელება. ყოველ დროსა და პირობებში სოფელი თუ თემი საჭიროებდა ასეთ თუ ისეთ მართველობას, რომელსაც მხოლოდ თვით თემის ხალხი დააკმაყოფილებდა. კოოპერაცია კი ნაყოფა კაპიტალისტური კულტურის და სულსხვა მხრივ ეხება ხალხის ცხოვრებას—ვიდრე ერობა. კოოპერაციის აღორძინებამდე ერობა ასრულებდა იმ საქმეებს, რომელიც კოოპერაციამ უნდა გააკეთოს. ერობა აწყობდა სასოფლო-სამეურნეო იარაღების საწყობს, ერობა ვაჭრობდა, მრეწველობას ეწეოდა, ხშირად საბელოსნოებს ხსნიდა. აუარებელ საქმეს ასრულებდა, რომელიც კოოპერაციას უნდა გაეკეთებინა, მაგრამ ერობის ასეთ მოღვაწეობას სათანადო ობიექტური საფუძველი აქვს: ერობის ხელში ნაკლებად იყო ისეთი საქმეები, რომელიც მან სპეციალურად უნდა გააკეთოს, ხოლო საკოოპერაციო საქმეები ისე მარტივი, სადა იყო, რომ

მისი შესრულება ერობასაც აღვილად შეეძლო. ერთი სიტყვით, ცხოვრება არ იყო განვითარებული, რომ შრომის საზრიანი განაწილება განხორციელებულიყო. თანამედროვე ცხოვრებაში არც ერობაა ზედმეტი და არც კოოპერაცია. ევროპაში კოოპერაცია სოფლისა და ქალაქის თვითმართველობების, მუნიციპალიტეტების გვერდით განვითარდა, განმტკიცდა. ცხადია, შეუძლებელია ერთ რომელიმე მოვლენის მოსპობა. ერობასაც და კოოპერაციასაც საკუთარი საქმე აქვს. პირველს უმთავრესად საადმინისტრაციო, მეორეს—საეკონომიო. ერთმა საკოოპერაციო საქმეებზე ხელი უნდა აიღოს, მეორემ—საადმინისტრაციოზე. მაგრამ ბუნებრივი განწყობილება რომ დაძვარდეს ამისათვის ძირითადი კანონის განხორციელებაა საჭირო: უნდა გაფართოვდეს როგორც ერობის ფუნქციები, ისე—კოოპერაციის. ერთი სიტყვით, საერობო და საკოოპერაციო რეფორმებია საჭირო, სწორედ ის, რასაც ევგენი ტრუბეტკოი უარყოფს.

ამ ეამად ერობისა და კოოპერაციის ურთი-ერთობა არ არის წესიერი, გამორკვეული, ჩამოყალიბებული. რაკი ორივე დაწესებულება ხშირად ერთსადა იმავე საქმეს აკეთებს, ამიტომ მათ შორის ხშირად იბადება ბრძოლა, წინააღმდეგობა, შუღლი. „ვესტნიკ კოოპერაციი“-ს მაისის ნომერში ბ. პ. ბ. შიმანოვსკი კიდევ აღნუსხავს ბრძოლისა და მეტოქეობის განვითარებას ერობასა და კოოპერაციის შორის. ეს, რა თქმა უნდა, ძლიერ მავნებელია საზოგადოებრივ ძალთა განვითარებისათვის. ცხადია რად ხდება ასე: ერობა შევიწროებულ ფარგალშია მომწყვდიული, მისთვის უფრო თავისუფალია ის ასპარეზი, რომელზედაც ფეხი მოიკიდა კოოპერაციამ. ეხლა მთავრობის მოვალეობაა ასეთი განწყობილება მოსპოს,

ცხოვრების პირობები გააუმჯობესოს, გაშალოს, საზოგადოებრივ მოღვაწეობას ხელი შეუწყოს. თანამედროვე ცხოვრება გართულებულია და სპეციალური ხასიათის შემოქმედებაა საჭირო. შრომისა და წარმოების ინტენსიფიკაციაა სასურველი და ამიტომ აუცილებელია ერობის სფეროში ბოროის ვესელოვსკის პროგრამის განხორციელება: **ერობას უნდა გადაეცეს სრული მართველობა**, ერობა სახელმწიფოებრივ დაწესებულებად იქცეს და ამნაირად, ერობასა და კოოპერაციას შორის სამოღვაწეო ფუნქციები გაირკვეს, გაიმიჯნოს.

ერობასა და კოოპერაციის შორის სამეტოქო პირობების მოსპობაა საჭირო. ისეთი წესიერი მდგომარეობა უნდა შეიქმნეს, რომ მტრობის, შუღლის, ჭიშპობის ალაგას აღმოცენდეს სრული თანხმობა, ნამდვილი თანამშრომლობა. არსებითად ერობა და კოოპერაცია ერთ ღმერთს ემსახურება:—ხალხს. მხოლოდ სხვა და სხვა მხრივ, სხვა და სხვა საშუალებით. საჭიროა ამ ძალთა შორის სრული, გულწრფელი თანხმობის, თანამშრომლობის განმტკიცება და არა რომელიმე მათგანის მოსპობა. ერობა და კოოპერაცია თანამედროვე ცხოვრების აუცილებელი თანამგზავრია, ორივე ისინი ძლიერ არის საჭირო, მაგრამ მათი ნაყოფიერობა, მათი განვითარება ძირითად რეფორმებზეა დამოკიდებული. ყოველი მოქალაქე უნდა ცდილობდეს ხელი შეუწყოს საერობო და საკოოპერაციო რეფორმებს. საზოგადო ცხოვრებას აწესრიგებს ერობა და კოოპერაცია. ამიტომ, საერობო და საკოოპერაციო დაწესებულებებში საზოგადოება, ხალხი, უნდა იქმნას გამეფებული, გაბატონებული. რეფორმებიც სწორედ ამ მხრივ უნდა განახორციელონ, რომ ხალხმა მიიღოს, რის მიღებაც ასეთ დაწესებულებებისაგან შეიძლება.

